

Ataol Yayıncılık: 7
Araştırma-İnceleme Dizisi: 1

İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketinin Güncel Sorunları



1. Baskı: İstanbul 1991

Kapak Fotoğrafları : Celal DENİZ
Baytekin KARA
Kapak Baskı : Eldim Ofset
Dizgi : Pencere Yayınları
Baskı : Gülen Ofset
Cilt : Ernek Mücellit

ATAOL Yayıncılık: Hamam Sokak Yavuz Han No: 2/15
Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 526 58 89

Yıldırım KOÇ

1951 yılında Samsun'da doğdu. 1973 yılında ODTÜ Ekonomi ve İstatistik bölümünü bitirdi. Çeşitli sendikalarda toplu sözleşme uzmanlığı, eğitimcilik ve araştırmacılık yaptı. 1980-1983 döneminde ODTÜ İşletmecilik bölümünde asistan ve araştırma görevlisi olarak çalıştı. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde sosyal politika dalında yüksek lisans derecesi aldı. Halen Türkiye Yol İş Sendikası Eğitim ve Araştırma Müdürü. Yayımlanmış kitapları: Türkiye'de Sınıf Mücadelesinin Gelişimi 1923-1973 , Türkiye'de İnşaat Sektörü , 24 Ocak Kararları ve Çalışma Yaşamındaki Gelişmeler 1980-1982, Teslimiyetten Mücadeleye Doğru Türk-İş , İşçi Sınıfı ve Sendikalar, Sendikaların Siyasal Partilerle İlişkileri, Türkiye'de 1936-1960 Döneminde İşçi Hakları, Türk-İş Neden Böyle Nasıl Değişecek?

İÇİNDEKİLER

Sunuş	7
EkonomikBunalım, Uluslararası Yeni İşbölümü ve Türkiye'de Sendikal Hareket	9
Türkiye'de Sendika Üyeliği ve Sendikalı İşçiler	20
"Partilerüstü Politika" Anlayışına Bir Kez Daha Bakmak	32
Genel Grev ve Türk İş	43
İşçiler Ne Yapıyor	49
Türk-İş'te Yol Ayrımı	64
Türkiye'de Ücretlilerin Durumu	68
Bugünün Grevleri Farklı	75
Türkiye İşçi Sınıfı Çağ Atıyor	79
İlkbahar Eylemleri	87
Sendikacılıkta Doğrular	95
Nasıl Bir Türk-İş	99
Patron Boksör Epey Hırpalandı	106
<u>Disk Açılmalı ve Aşılmalıdır</u>	113
Kitle Örgütlenmesinde İşçi Komiteleri	119
Türk-İş Çok Değişti	124
Memurlar Hangi Sınıftan	131
12 Eylül İşçi Sınıfına Neler Kazandı	141
Kitle Partisi ve Sendika İlişkileri	151
İşçi Aristokrasisi ve Türkiye	154
3 Ocak Genel Eylemi ve Zonguldak Grevi	164
Memur Sendikacılığı:Geçmişin İşığında Günümüzün Görevleri	174
<u>Disk, Katkıları ve Sendikal Birlik</u>	181
<u>Sınıf ve Kitle Sendikacılığı</u>	186
Türkiye'de Ücretlilerin Mülksüzleşmesi	191
Sendikacılık Hareketinde Yeni Sorunlar ve Siyasallaşma	200

İŞÇİ SINIFI VE SENDİKACILIK HAREKETİNİN GÜNCEL SORUNLARI

SUNUŞ

1980 yılından 1991 yılına kadar, önce yenilgiyi, sonra da yükselen bir dalgayı yaşadık.

Bu dönem boyunca işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi konusunda çok farklı koşullarda değişik yayın organlarında yazma olanağım oldu. Bu kitapta derlenen, bunların bir bölümüdür.

Makalelerde hiç değişiklik yapmadım. Bunların bir bölümünü bugün yazsam, daha sonraki gelişmelerin etkisiyle, ufak tefek bazı konularda değişiklik yapabilirdim. Dokunmamanın daha doğru olacağını sanıyorum. Zaten makaleler güncel gelişmeleri ele alırken, işçi sınıfı ve sendikacılık hareketine bütünlüğü bir bakışı yansıtıyordu. Bu bakışta zaman içinde önemli bir değişiklik olmadı. Ayrıca, ileri sürülen tezlerin büyük ölçüde geçerliliğini kantladığını ve sürdürdüğünü düşünüyorum.

İşçi sınıfı ve sendikacılık hareketi konusunda araştıran ve yazan insan sayısı, ne yazık ki, hâlâ çok sınırlı. Bu konuda çalışanlara öncülük ve hocalık yapan Prof. Dr. Cahit Talas ve Prof. Dr. Alpaslan Işık-ıl'nın katkıları unutulmayacaktır. Ancak, Türkiye'nin toplumsal ve siyasal geleceğine bağımsız bir güç olarak kendi sınıf çıkarları doğrultusunda damgasını vurmaya hazırlanan Türkiye işçi sınıfının

yapısının ve dinamizminin kavranabilmesi, daha birçok araştırmacının bu alana yönelmesiyle ve yeni tartışmaların açılmasıyla mümkündür.

Dileğim, benim kafamdaki bir bütünlüğün parçaları olan, ancak farklı yayın organlarında değişik zamanlarda yayınlandığı için ilk başta birbirinden kopuk gibi gözükten bu makalelerin, ilerde daha güzellere yazacak araştırmacılara bazı noktalarda ipuçları sunabilmesidir.

Yıldırım Koç
Eylül 1991

EKONOMİK BUNALIM, ULUSLARARASI YENİ İŞBÖLÜMÜ VE TÜRKİYE'DE SENDİKAL HAREKET

Bu yazı, birbiriyle bağlantılı iki olgu olan ekonomik bunalım ve uluslararası yeni işbölümünün önümüzdeki yıllarda Türkiye'deki sendikal hareketi hangi doğrultuda ve ne boyutta etkileyeceğini irdelemeyi amaçlıyor.

Çalışmada önce 1980 yılına kadar sendikal hareketin gelişimi, bu gelişimin maddesel dayanağı ele alınacak, 1980 yılı sonu itibarıyla sektörlere göre işçilerin örgütlenme durumları özetlenecek. Daha sonra, 1980 ve sonrasında Türkiye'nin uluslararası ve ulusal konumlarındaki değişiklikler ve girişimler ele alınacak. Son olarak da, bu maddesel yapı değişikliğinin sendikal hareket üzerindeki olası etkileri değerlendirilecek.

Sendikal Hareketin Gelişimi

1938 yılında çıkarılan Cemiyetler Kanunu'na göre, sınıf esasına dayalı cemiyet kurmak yasaklanmıştı. Bu yasak 1946 yılında, kanımca uluslararası dinamiklerin belirleyiciliğinde kaldırıldı. Sendikalar kuruldu. Kurulan sendikaların bir kısmı aynı dönemde oluşturulan sosyalist partilerle bağları olduğu gerekçesiyle aynı yıl Aralık ayında kapatıldı. Ancak bazı yörelerde iktidardaki parti, bazı yörelerde kendiliğinden gelişen işçi hareketi ve muhalefetteki partinin desteğinde sen-

8

dikalar örgütlendi. 1952 yılında, Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun etkileri de bu karmaşık bütünlüğe eklendi ve Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) doğdu.

Türk-İş'e bağlı sendika ve federasyonların üyelerinin büyük bir çoğunluğunu kuruluşundan bugüne kadar kamu kesimi işyerlerinde çalışan işçiler oluşturdu. Özellikle 1952-1961 döneminde kamu kesimi işçilerinin ağırlığı daha fazlaydı. 1961-1967 döneminde özel sektör işyerlerindeki işçiler de sendikalarda örgütlendiler ve 1963 yılından başlayarak toplu sözleşmelerden yararlandılar. 1967 yılında DİSK kurulduğunda, Türk-İş'ten ayrılan üç sendika (Maden-İş, Basın-İş ve Lastik-İş) ve daha sonra DİSK'e katılan sendikalar da genellikle özel sektördeki işçileri örgütlemişti.

1967-1974 döneminde kamu kesimi işçilerinin birkaç işyeri dışında tümü Türk-İş sendika ve federasyonlarında örgütlüydü. DİSK'e bağlı sendikaların çalışmaları ise genellikle Marmara Bölgesi'ndeki özel sektör işyerleriyle sınırlıydı. 1974 sonrasında, Türk-İş'ten ayrılan bazı sendikaların DİSK'e katılmasıyla, DİSK'in kamu kesimi işyerlerindeki etkinliği arttı.

1980 yılında sendikal işçilerin toplam sayısına baktığımızda, 1,5-2 milyonluk bir sendikalaşma kitle görülüyor. Çalışma Bakanlığı'nın bu konudaki verileri 3,5-4 milyonlarda dolaşmakta beraber, sendikaların üye sayılarını fazla gösterme eğilimleri ve birden fazla sendikaya üyeliğin mümkün olması gibi nedenlerle, bu rakamlar abartmalı kabul edilmekte.

1961-1980 döneminde, işçileri sendikalaşan işyerlerine baktığımızda bazı genellemeler yapmak mümkün.

Sendikali işçilerin önemli bir kısmı kamu kesimi işyerlerinde örgütlü. Kamu kesimi işyerleri genel ve katma bütçeli daireleri, dönem sermayeli kuruluşları, iktisadi devlet teşekküllerini, diğer kamu iktisadi teşebbüslerini, yerel yönetimleri ve bir ölçüde de, yönetimlerine hükümetin karşına hakkının bulunduğu tarım satış kooperatifleri ve birlikleri ile tarım kredi kooperatifleri birliklerini içeriyor. 1961-1980 döneminde hükümetler işçilerin sendikalaşmasına karşı olumsuz bir tavır takınmadılar. Aksine bazı hükümetler sendikalaşmayı destekledi. 1974-1980 döneminde ise, sendikalaşmaya karşı olunmamasıyla beraber, belirli sendikalar yeğlendi ve işyerlerinde desteklenen sendikala-

10

rın çoğunluk sağlamasına yönelik müdahalelerde bulunuldu.

Hükümetler, sendikalaşmaya genel olarak karşı olmamanın ötesinde, ücretler ve diğer çalışma koşulları konusunda da sendikaların istemlerine genellikle olumlu yanıt verdiler. Kamu kesiminde çalışanların sayısı politik düşüncelerle şişirildi. Gereksiz yere artan işçi sayısı, yükselen gerçek ücretler ve diğer işgücü maliyet öğeleri, kamu kesimi açıklarını hızla arttırdı. Devlet, kamu kesiminde artan personel harcamalarını piyasadaki para hacmini artırarak finanse etti. Kamu harcamalarının artışının ekonomiyi canlandıracağına olan inanç, bu açıkların önemsenmemesine de neden oldu.

Özette, kamu kesiminde işçiler kolayca sendikalaştı, gerçek ücret düzeyleri yükseldi, çalışma koşulları iyileşti. 1974-1980 döneminde seçilen sendika konusunda hükümetlerin olumsuz uygulamaları da, işçilerden çok sendikaları etkiledi.

Özel sektör işyerlerinde ise sendikalaşma ve seçilen sendika konusunda uzun ve derin uyuşmazlıklar oldu. Ancak öncelikle geniş iç pazara üretimde bulunan, korumacılıktan yararlanan ve büyük endüstri işletmelerindeki işçiler sendikalaştı. Bu işyerleri, geniş iç pazardan alabildiğine yararlanıyorlar, maliyetlerdeki yükselmelere önem vermiyorlar, hatta maliyet artışlarını yüksek fiyat artırımları için gerekçe olarak kullanabiliyorlardı. Yaşanan ekonomik büyüme ve endüstri için uygulanan ithal ikameci korumacı siyasalar, geniş iç pazar için Türkiye'de üretimde bulunan şirketleri son derece avantajlı bir duruma getirdi. İşyerleri maliyet ve etken çalışma sorunlarını ikinci plana itti. Üretim, yapılabildiği ölçüde satıldı ve yüksek kârlar elde edildi. Üretim sürdürülebilmesi için de parasal ücret artışlarına göz yumuldu. Gerek enflasyonla bu parasal ücret artışlarının gerçek ücret artışlarına aynen dönüşmesi önlendi, gerek yüksek parasal ücret artışları gerekçe gösterilerek üretilen ürünlerin fiyatları kat kat artırıldı ve kârlar yükseltildi. Dikkat edileceği gibi, uluslararası rekabetin dışında gümrük duvarlarıyla korunan ve teşvik edilen işyerleri, sendikalaşmadan pek zarar görmedi. İşgücü maliyetlerinin yükselmesi kârları düşürmedi. Aksine, fiyatlar daha hızlı arttırdığından, işgücü maliyetinin kâra oranı düştü. 1977 yılında iç pazarda geçici bir daralma görüldü. Ancak daha sonra pazarın bir ölçüde canlanmasıyla, 1980 yılına kadar gelindi.

11

Özette, 1961-1980 döneminde ekonominin büyümesi hükümetlerin uyguladığı ithal ikameci sanayileşme siyasaları, sanayileşmenin çeşitli biçimlerde teşvik edilmesi, ülkede üretilen malların ithalatını yasaklanması, Türk parasının değerinin resmi kurda yüksek tutulması ve yüksek gümrük vergilerine bağlı olarak, endüstri işletmeleri çok yüksek maliyet ve kârlarla üretimde bulundular. Bu yapı içinde sendikalaşmaya karşı direnmediler. Aksine, sendikalaşmanın ve toplu sözleşmelerin işçileri disipline edici yanından yararlandılar.

Maddesel Yapıda Değişiklikler ve Etkileri

Türkiye'de 24 Ocak kararlarıyla ekonomik bunalım ortamında ihracata dönük bir endüstrileşme stratejisine geçildi. Sık sık, belirli malların fiyatlarında yükselmeler karşısında ithalata gidileceği de belirtiliyor. Bugüne kadarki gelişimi ve bugün ulaştığı maliyet-etkenlik düzeyiyle Türkiye endüstrisinin uluslararası pazarlarda rekabet edebilmesi olanak dışı.

Geçmiş dönemlerde Türkiye'den yapılan endüstri ürünleri ihracatında rakipler genellikle gelişmiş kapitalist ülkelerde üretimde bulunan şirketlerdi. Bu şirketlerin gelişmiş teknoloji avantajlarına karşın, bu ülkelerdeki yüksek ücretler ve devletin kişi başına yüksek refah harcamaları nedeniyle, yüksek işgücü maliyetleri gibi bir de dezavantajları vardı. Bu durumda, işgücü maliyetini Türkiye'de düşük tutup, etkin bir üretim süreci örgütlediğinde, endüstri mallarında dışatım olanakları yaratabiliyordu. Ancak 1970'lerde ve 1980'lerde Türkiye'nin endüstri ürünleri ihracatında rakibi artık serbest bölgelerdir. Serbest bölgelerde ise Türkiye'dekinin çok üstünde bir teknoloji düzeyi ile Türkiye'dekinin çok altında bir işgücü maliyeti söz konusudur. Bu durumda, Türkiye'nin endüstri ürünleri ihracatında uluslararası pazarlarda çokuluslu tekellerin serbest bölgelerdeki üretimiyle rekabet edebilmesi düşünülemez. İhracatın devlet tarafından yoğun bir şekilde teşvik edilmesine dayalı işleyişlerle özel sektörün yüksek maliyetli ve edilgen üretim yapısının korunması ise, devlete büyük bir külfet yükleyecektir. Endüstri ürünleri ihracatında teşvikle sağlanan artışın faturası zaman içinde ödenecektir.

Bu koşullarda Türkiye'de işgücü maliyetinin daha da düşürülmeye çalışılması kaçınılmazdır. Bu nedenle özel sektör işyerlerinde maliyet-

ler ve işgücü maliyetinin toplam maliyetler içindeki payı büyük önem kazanmış, sendikalaşma konusunda geçmiştekinden farklı tavırlar geliştirilmeye başlanmıştır. Geçmişte sendikalaşmaya, toplu sözleşmelere ve hatta iş uyuşmazlıklarına ithal ikameci korumacılığın, ekonomik büyümenin ve genişleyen iç pazarın semsiyesi altında oldukça hoşgörülü yaklaşımlar, bugün can kaygusu, ölüm-kalım mücadelesi içindedir. Uygulanan yeni ekonomi politikaları, turizm, tarım ve tarım endüstrisi dışında endüstri yatırımlarının etrafındaki koruyucu zırflı çıkartmaktadır. Endüstri işçilerinin büyük bir kısmının çalıştığı bu işyerlerindeki yeni sorunlar, sendikalara karşı tavır temelden değiştirecektir.

Özel sektör endüstri kuruluşları açısından ithal ikameci ve korumacı endüstrileşme siyasasından, ihracata dönük endüstrileşmeye ve ekonomik büyümeden ekonomik bunalıma geçişin yarattığı sonuçlara benzer sonuçlar kamu kesimi işyerleri için ekonomik bunalım döneminde alınan köklü önlemlerle yaratılmaktadır.

1961-1980 döneminde kamu kesimi işyerlerinde çalışan işçilerin sendikalaşmalarını önleme doğrultusunda bir mücadeleye uğramadıkları, 1974-1980 dönemindeki girişimlerin seçilen sendika konusunda politik düşüncelerden kaynaklandığı daha önce belirtilmişti. Personel sayısı ve çalışan başına işçilik maliyetlerindeki artış ise büyük ölçüde emisyonla karşılandı. Bütçenin ve KİT'lerin açıkları ekonomiyi canlandırıcı bir olgu olarak algılandı ve bir ölçüde öyleydi de. Piyasadaki para hacmi (başka etmenlere de bağlı olarak) hızla büyüdü. Ancak kapitalizmin bunalımlarında ilk kez 1957-1958'de görülen yapısal değişiklik, 1970'lerde belirleyici bir önem kazandı. Bunalım dönemlerinde fiyatlar düşmedi, artmasını sürdürdü. Kamu harcamalarının artması ve bunun emisyonla finansmanı enflasyonun ana nedenlerinden birini oluşturdu.

Gelişmiş kapitalist ülkelerde II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde yapısal bir özellik olan fiyat artışlarının bir kaynağının devletin sosyal refah harcamalarında bu dönemde meydana gelen artış olduğu yolunda saptamalar ön plana çıktı. II.Dünya Savaşı sonrası sosyal demokrat partilerinin "refah devleti" sona erdi. Friedman'ın sözcülüğünü yaptığı öneri yaygın kabul gördü. Enflasyonun dizginlenbilmesi için devletin sosyal refah harcamaları kısıldı: Bu önlemin iş-

sizliği artırıcı sonuçları ise önemsenmedi.

Türkiye'de ise devletin "sosyal refah" harcamaları oldukça kısıtlandı, ancak kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu kuruluşlarında işçi statüsünde çalışanların gerçek ücretlerindeki artış ve bu işyerlerinin aşırı şekilde şişirilmiş kadrolarla doldurulmuş olması, önemli bir kaynağın üretimden uzak olarak tüketilmesine, dolayısıyla enflasyona neden oluyordu. Batı'da sosyal refah harcamaları kısırlarken, Türkiye'de kamu kesimi kadroları kısıldı ve kamu kesiminde ücretler ve çalışma koşulları geriletildi. Kamu kesiminin de, sendikalar, toplu sözleşmeler ve iş uyuşmazlıklarına karşı tavrı değişti. Dünya Bankası, kamu iktisadi teşebbüslerine kredi vermenin ön koşulu olarak reorganizasyon ve personel politikalarının rasyonelleştirilmesini öne sürmeye başladı. Bütün bu gelişmeler sonucunda, Yüksek Hakem Kurulu gerçek ücretleri düşürdü ve Maliye Bakanlığı kadroları kısıtı.

Özel sektörden ve kamu kesiminin işgücü maliyetleri konusunda giderek duyarlı olması ise, çalışma mevzuatında yaşadığımız ve yaşayacağımız değişiklikleri gündeme getirdi. Olan ve olacak değişiklikler yukarıda açıklanan maddesel yapı değişikliklerinin sonucudur. Bu gelişmelerden etkilenenlerce "geçici" olarak algılanmamaktadır. Ekonomik bunalım enflasyonla birlikte sürdükçe, kamu harcamaları kısılacaktır. II. Dünya Savaşı öncesinde ABD'de ekonomik bunalımın deflasyonla birlikte sürmesi, kamu harcamalarının artırılmasını ve sendikal örgütlenmelerini genişleten Wagner Yasası'na (1935) yol açmıştı. Bunalımın niteliğinin değişmesi, öngörülen önlemleri de değiştirmektedir. Ekonomik bunalım özel sektör işyerlerini de etkilemekte, ekonomi küçülmekte, işyerleri stoğa çalışmakta, stoğa çalışmanın maliyeti yüksek faizler nedeniyle hızla artmakta, işyerleri en kolay oynayabilecekleri değişken olarak işgücü maliyetlerine yüklenmektedir.

Ayrıca uluslararası düzeydeki yeni işbölümü çerçevesinde (yaşanan ekonomik bunalımla bağlantılı ve ancak ondan ayrı olarak) endüstri bir yapı değişikliğine uğramaktadır. Bu yapı değişikliğinin önde gelen gereği ise işgücü maliyetlerinin mümkün olduğunca düşürülmesidir.

Bilim ve Sanat'ın, Kasım sayısında ele alınan "eve iş verme" olgusunun önem kazanması bu gelişmelerin bir boyutunu oluştururken, diğer boyutu olarak serbest bölge tartışmaları gündeme gelmektedir.

Türkiye'de Serbest Bölgeler

Türkiye'de serbest bölgelerin kurulması girişimi 1920'lerde İstanbul için yapıldı. 1927 yılında "Serbest Bölgeye İlişkin Yasa" kabul edildi. Ancak bu yasanın öngördüğü girişimler gerçekleşmedi. 1953 yılında ise 6209 sayılı Serbest Bölge Kanunu kabul edildi. 1956 yılında da İskenderun'da bir serbest bölge kurulması yolunda bir kararname çıkarıldı. Ancak bir karar da gerçekleşmedi. (1976 öncesi gelişmeler ve belgeler için bkz. M. Sönmez, "Türkiye'de Serbest Bölge Kurma Girişimleri", Fröbel-Heinrichs-Kreye, Uluslararası Yeni İşbölümü ve Serbest Bölgeler, Belge Yay., s. 214-283)

Türkiye'de serbest bölgeler konusu, yeni biçimiyle 1976 yılında tartışılmaya başlandı. Dönemin hükümeti "Serbest Liman ve Bölge Kanun Tasarısı"nda, serbest bölgelerin işlevini şu şekilde belirtiyordu:

"Yurt içinde veya yurt dışında (serbest bölge veya limana) eşya getirilmesi, getirilen eşyanın depo edilmesi, ayne veya işlem görec, kısmen veya tamamen çıkarılması ve bu eşyanın serbest bölgede yapılacak her türlü imalat, inşaat ve onarıma harcanması, düzenlenmesi ve ayırımı Bakanlar Kurulu'na düzenlenir." (Md. 3/a)

1976 yılının son aylarına kadar süren tartışmalarda, Yumurtalık, Trabzon, Gaziantep, Gürbulak ve Doğu Beyazıt'ta serbest bölgelerin kurulmasından söz edildi. Ancak daha sonra bu konu parlamentodan çıkmadı. Hükümetler, uluslararası yeni işbölümüne uymadı veya uymadı.

Ancak 24 Ocak 1980 istikrar tedbirleri ile, uluslararası düzeydeki yeni işbölümüne uygun bir yapı değişikliği süreci başlatıldı. Ekonomik büyümenin ve iç pazarın genişlemesinin durması ve hatta her ikisinde daralmaların ortaya çıkması ise, özel sektör işyerlerinin maliyet sorunlarını ön plana çıkardı. Bu koşullarda serbest bölge tartışmaları yeniden gündeme geldi.

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanıp yasama organınca onaylanan 1980 Programı'nda "Üretimin ekseriyetini ihracata yönetilecek yabancı sermaye projeleri"ne öncelik tanımaçının belirtilmesine karşın, serbest bölgeler konusunda açık bir tavır yoktur. 1979 Programı'nda da ödemeler dengesi açığı sorununa çözüm olarak önerilenler arasında serbest bölgelerin kurulması bulunmamaktadır.

1981 ve 1982 Programları'nda ise serbest bölgelerin gündeme geldiğini görüyoruz:

"Serbest bölge ve gümrüksüz antrepo konusunda yeni düzenlemelere gidilecektir. Transit ticaret imkanları geliştirilecek ve bu alanda yeni düzenlemelere gidilecektir." (1981 Programı, s. 103)

"Serbest bölgelerin kurulmasına çalışılacaktır. Kârlı ihracat için ithalat imkanları değerlendirilecektir. Himayeci eğilimlerin ihracatımızı etkilememesi için gerekli tedbirler alınacaktır." (1982 Programı, s.61)

Turgut Özal, Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı iken, Business International dergisi ile yaptığı bir görüşmede bu konuda şöyle diyor:

"Örneğin kendi ülkenizdeki fabrikanız rekabet şansını yitirmişse, bu fabrika Türkiye'ye, transfer edilerek tekrar rekabet edilebilir hale getirilebilir. Türkiye'de ekonomik olarak imal edilemeyen yedek parça ve hammadde sınırlı gümrükle ithal edilerek dünya piyasaları için en ucuz fiyatla imalat yapılabilir. Bu şekilde bütün ülke sathı, ihracata dönük, imalat için pratik olarak bir serbest imalat bölgesi olmaktadır." (Cumhuriyet, 10.6.1982)

Gümrük ve Tekel Bakanlığı Müsteşarı Orhan Yüzbaşıoğlu ise, 1982 yılı Haziran ayında yaptığı açıklamada, Bakanlığın, Türkiye'de serbest bölge kurulabileceği kanısına vardığını söyledi. Yüzbaşıoğlu, 1953 yılında çıkarılmış olan 6209 sayılı Serbest Bölge Kanunu'nun serbest bölge kurulmasına olanak tanıdığını, bazı değişiklik önerilerinin de Bakanlık tarafından hazırlanarak Başbakanlığa sunulduğunu bildirdi. Bu konudaki görüşlerini de şu şekilde özetledi:

"Uygun bir yerde kurulacak ve başarı ile işletilecek bir serbest bölge uygulaması ülkemiz ekonomisi bakımından iyi ve yararlı sonuçlar doğurmaya elverişlidir. Bu bakımdan, serbest bölge konusunda bakanlık olarak olumlu kanaat taşımaktayız." (Milliyet, 28.6.1982)

Serbest bölgeler konusunda görüş açıklayanlardan Prof. Dr. Selahattin Tuncer, "Türkiye'de Serbest Bölge" başlıklı yazısını şöyle bitiriyordu:

"Bir karşılaştırma yapacak olursak, Türkiye açısından serbest bölgenin yararları, zararlarından daha ağır basmaktadır. Kaldı ki, zararlar, her zaman için, alınacak tedbirlerle önenebilir. Bu açıdan ülkemizde

gecikmekle beraber, serbest bölge denemesine bir an önce başlamak gerekir." (Dünya, 21.9.1982)

Serbest bölgeler Türkiye'de de giderek artan bir ilgi görmeye başladı, İstanbul Bankası 1.7.1982 günü İstanbul'da "Serbest Ticaret Bölgeleri ve Kıyı Bankacılığı" konulu bir panel düzenledi. Paneli yönetici olarak, Özer Çiller (İstanbul Bankası Genel Müdürü), Prof. Dr. Tansu Çiller (Boğaziçi Üniversitesi), Aydın Dündar (Motorlu Araçlar Ticaret A.Ş. Genel Müdürü), Nuh Kuşçulu (İstanbul Ticaret Odası Yönetimi Kurulu Başkanı) ve Prof. Dr. Erol Manisalı (İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi) katıldı.

İktisadi Araştırmalar Vakfı da 18.10.1982 günü Mersin'de "Dünyada ve Türkiye'de Serbest Bölgeler" konulu bir seminer ve "Türkiye'de Serbest Bölge uygulaması için Gerekli Tedbir ve İzlenecek Politika" konulu bir panel düzenledi. Ulaştırma Bakanı Mustafa Aysan, Gümrük ve Tekel Bakanı Ali Bozer birer konuşma yaptılar. Tansu Çiller "Serbest Bölgeler ve Dünyadaki Uygulama" ve Selahattin Tuncer'de "Türkiye'de Serbest Bölge" konularında birer tebliğ sundular.

Her iki toplantıda da konuşmacılar Türkiye'de bir an önce serbest bölgelerin kurulmasını savundular.

Serbest bölgelerin nerelerde kurulacağı ise tartışılmalı yol açtı. İskenderun, Mersin ve İzmir kentleri gösterilen adayların başlarında geliyordu.

İskenderun Ticaret Odası Başkanı Mehmet Binbay, Dünya Gazetesi'nin yaptığı bir görüşmede, serbest bölgeler konusundaki görüşlerini şu şekilde açıklıyordu:

"Bir defa serbest bölge ve limanların kurulmasında en büyük yarar, sanayi tesisleri kurulacaksa, demin söylediğim gibi teknoloji ve yabancı sermayeyi de yanında getirecektir. Transit taşımacılık artacaktır, hem rekabet, hem de istihdam politikasına yardımcı olacaktır. İskenderun'da bir limanlar silsilesi vardır ve bölge olarak da en müsait. Şunu söyleyeyim: Güney'de, Amik Ovası Ortadoğu'nun Hollanda'sı olacaktır.

"Dilediği yerden dilediği parça ve malzemeler gelecektir. Burada montaj ya da imal edilecek ve yöresel dağıtım merkezi olacaktır. Bu arada iki fonksiyon doğuyor: Sanayi faaliyeti, ticari faaliyet. Sanayi faaliyeti hem memleket ekonomisine yeni bir teknoloji getirecek, hem

de ticari faaliyette bunların satımı olacaktır." (Dünya, 12.4.1982)

İstanbul Ticaret Odası Başkanı Nuh Kuşçulu ise, İzmir'in serbest bölge olmasına karşı çıktı ve önceliğin İstanbul ve Gölçük'e verilmesini savundu. (Cumhuriyet, 9.10.1982, Nuh Kuşçulu'nun bu konudaki görüşleri için ayrıca bkz. N. Kuşçulu, "Serbest Bölge, Reexport ve Switch Muameleleri", 2. Türkiye İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, 1981, s. 123-134)

Ülkeye yabancı sermaye girişinin istenenin çok altında gerçekleşmesi, serbest bölge girişimlerini sürekli olarak gündemde tutuyor. Bu girişimlerin ana amacının çokuluslu tekellerin ucuz işgücü gereksinimi olduğu daha önce belirtilmişti. Ancak sendikalar ve Türk-İş bu konuda görüş bildirmede, hiçbir girişimde bulunmadı. Bu girişimlerin Türkiye'deki sendikal hareket üzerindeki etkilerinin farkında değilmiş gibi davranıyor.

Sonuç

Özel sektör açısından ekonomik bunalıma ve ihracata dönük endüstrileşmeye, kamu kesimi açısından ise kamu harcamalarının enflasyonun ana nedenlerinden birini oluşturmaya bağlı olarak, sendikalara karşı tavır yapısal bir değişikliğe uğradı. 1961-1980 döneminde büyüyen ve güçlenen sendikal yapıların bu yeni fırtınalı döneme dayanabilme olasılığı oldukça düşük gözüküyor. Türk-İş yönetiminin bu yapısal tavır değişikliğini yeterince kavramadığı da kolayca söylenebilir. Bugüne kadar gürleyen ve fakat yağmayan Türk-İş'in, eski yapısını sürdürmeye çalışırsa, artık gürleyecek gücü bile bulabileceği kuşkuludur. Mevcut toplumsal, ideolojik ve politik yapı ile uzlaşarak ve anlaşarak işçilerin yaşama ve çalışma düzeylerini yükseltebilme olgusu ve umudu refah dönemlerinde olanaklıdır. Ancak bugün, ne gelişmiş kapitalist ülkelerde, ne de Türkiye'de bu tür sendikacılığa olanak yoktur.

Geçmiş yıllarda kamu kesiminin ve korumacılıktan yararlanan özel sektör işyerlerinin işçileri ve sendikacılar, özel sektöre küçük işyerlerinde çok kötü çalışma koşullarında düşük ücretlerle sigortasız ve sendikasız çalışan işçilere destek vermediler. Rahat ve geleceği umut veren yaşam ise, işçi hareketinin içindeki düşüncü ve çıkar çelişkilerini ve önder kadrolar arasındaki kişisel sürtüşmeleri ön plana çıkarttı.

Bugün ise işçilerin kesimsel ve kısa dönemli çıkarlarının ayrılığı önemini yitiriyor, ortak ve uzun dönemli çıkarları ön plana çıkıyor.

Göllerin durgun sularında pek lezzetli olmayan, hantal sazan balıkları yetişir. Temiz, akıntılı ve hırçın sular ise her bir tarafı kash, lezzetli alabalıklar yaratır. 1961-1980 döneminin oldukça durgun suları hırçınlaştı. Bakalım sazanlar mı alabalıklaşacak, yoksa tükenecek sazanların yerine yeni alabalıklar mı türeyecek?

TÜRKİYE'DE SENDİKA ÜYELİĞİ VE SENDİKALI İŞÇİLER

Türkiye'de sendika üyesi ve sendikali işçi sayıları hem toplumsal yapı ve dinamik konusunda çalışanlar için önemlidir, hem de bugün sendikal faaliyette bulunanlar için.

Türkiye'de 1946 yılında yeniden sendikalar kuruldu. Çalışma Bakanlığı 1948-1977 dönemi ve 1981 yılı başı için, pek kullanılmayan sendika üyesi verileri yayınladı. II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin toplumsal yapı ve dinamiğini inceleyenler için ele alınması gereken konulardan biri sendika üyelerinin sayısıdır. Ancak 1948-1977 dönemi, 1981 ve 1984-1985 yılları için yayınlanan verilerin özelliklerinin bilinmemesi, araştırmacıları bazı yanlışlara götürebilir. Bu yazının ana amacı, bu konudaki verileri sunmak ve konunun bazı inceliklerini tanıtmaktır. Çalışmanın diğer bir amacı ise gizli bir tehdidi açığa çıkarmaktır.

2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası'nın 12. maddesine göre, bir sendikamın herhangi bir işyerinde toplu iş sözleşmesi bağlayabilmesi için, o işyerinde çalışan işçilerin yarısından en az bir fazlasını üye kaydetmesi yeterli değildir. "Kurulmuş bulunduğu işkolunda çalışan" işçilerin de en az yüzde onunu üye etmiş olması da gerekmektedir. Yasa hükümlerine göre, sendikalar kendi üye sayılarını (işkolunda halen çalışır durumda olup olmadığı konusunda bir ayın yapılmaksızın) Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bildiriyorlar. Bu sayı, bakanlığın, işyerlerinden gelen bilgiler ve başka çalışmalar ışığında belirlediği iş kolu işçi sayısına bölünür ve sendikamın barajı aşp aşmadığı belirleniyor. Bakanlığın elindeki ve bugüne kadar "aba-

20

2821 sayılı Sendikalar Yasası'na göre de sendikalar üye sayılarını Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bildiriyor. Ancak geçmişten önemli bir fark var. Geçmişte yalnızca üye sayısı toplamı bildirilirdi. Yeni yasaya göre, önce işyerlerinde çalışan tüm üyelerin listesi (tek tek kişiler belirtilerek) Bakanlığın bölge çalışma müdürlüklerine veriliyor. (Geçici Madde 2) Daha sonra, sendikaya noter kanalıyla üye olanlarla (madde 22), noter kanalıyla sendikadan ayrılanlarla (madde 25) Bakanlığa bildiriliyor. 2821 sayılı Yasa ile işveren de çalıştırdığı işçileri bildirme yükümlülüğü getiriliyor. İşveren önce tek tek isimlerin belirttiği bir liste veriyor (geçici madde 3), daha sonra da işe yeni aldığı ve işten çıkardığı işçileri isim isim bildiriyor. (Madde 62). Böylece Bakanlığın elinde iki liste oluşuyor: (1) Sendika üyelerinin isim listesi; (2) İşkolunda faaliyette bulunan işyerleri ve buralarda çalışan ücretlilerin listesi. Burada bir açık nokta var. Sendikalar Kanunu, "geçici olarak işsiz kalan" işçinin üyeliğinin süreceğini belirtiyor. Buna göre; sendika üyelerinin isim listesinde olup da, işyerlerini gönderdiği listelerde yer almamak mümkün.

İşçi aynı işyerinde çalışırken birden fazla sendikaya üye olsa, sendikalar arası mücadele içinde durumu saptamak olanaklı. Ancak işçinin aynı işkolunda iki ayrı işyerinde (ve hele bu iki ayrı işyeri iki ayrı ildeyse) iki ayrı sendikaya üye olması durumunda, Çalışma Bakanlığının elindeki olanaklarla bunun saptanması mümkün değil. Yasaya göre, "işçinin geçici olarak işsiz kalması" üyeliğini etkilemiyor. İşçinin hangi işkolunda çalıştığını izleyebilen bir işleyiş de olmadığından, iki ayrı işkolunda iki ayrı sendikada mükerrer üyelik durumu saptanamıyor. Diğer taraftan, işçinin işçiliği isteyerek bırakması, sakatlanması ya da ölmesi durumlarında (noter parası verip istifa etmediği takdirde), sendika üyeliği sürecektir. İşkolundaki bir işte çalışmayan üyeden ödenen istenmeyeceği için de, üyeliğin sürmesinin parasal bir yükü de olmayacaktır.

Bu mükerrer üyelikler ve işçilikten (geçici işsizlik dışındaki nedenlerle) tümüyle ayrılmış olanların hâlâ üye toplamlarında gözükmeleri nedeniyle, sendikaların bildirdiği üye sayısı toplamı sendikali işçiler toplamının üstüne çıkıyor. Ancak bu ikisi arasındaki fark 274 sayılı yasanın uygulandığı dönemdekinin çok altındadır.

Geçici olarak işsiz bulunanların sendika üye listelerine dahil edilmesinin ise sendikali işçi sayısı açısından bir şakıncası yok. Ancak,

nın altından sopa göstermek" biçiminde kullandığı silah da bu kesirin paydasıyla oynayabilme gücü. Sanıyorum, yapılması gereken, yasanın açıklarından yararlanmaya çalışmak yerine, sendikali özgürlüklerle temelden çelişen bu barajın kaldırılması için çaba göstermektir.

Üye Sayısının Bildirilmesi

1946'dan günümüze Türkiye'de üç tane sendikalar yasası (SY) uygulandı: 1947 yılında kabul edilen 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun, 1963 yılında kabul edilen 274 sayılı Sendikalar Yasası ve 1983 yılında kabul edilen 2821 sayılı Sendikalar Yasası.

1947 yılında çıkarılan 5018 sayılı yasadaki sendikaların üye sayılarını bildirmelerine ilişkin bir hüküm yok. Ancak 1946 yılında çıkarılan Çalışma Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'da, Bakanlığın görevleri arasında, "çalışma hayatı ile ilgili istatistik malumatı derlemek" ve "çalışma konusu ile ilgili yayınları yapmak" da yer alıyor. Bakanlık, kendisine verilen bu görev uyarınca, sendikaların üye sayılarına ilişkin veri derledi ve yayınladı.

1963-1983 döneminde yürürlükte kalan 274 sayılı Sendikalar Yasası'nın 9. maddesine göre, "sendikalar temsil ettikleri üyelerin sayılarını her yıl başında Çalışma Bakanlığınca bildirilmek zorundaydı. Bakanlık da her yıl bu konuda veri yayınlıyacaktı. Ancak bakanlığa bildirilen ya da bakanlığın yayınladığı verilerin, işyerleri ve işkollarında toplu iş sözleşmesinde taraf olacak sendikayı belirlemede bir işlevi yoktu. Ayrıca, işyerlerinin Bakanlığa çalıştırdıkları işçileri için bilgi verme yükümlülüğü de olmadığından ve sendikalar bakanlığa yalnızca üye sayılarını toplamını bildirdiğinden, bu verilerin doğruluğunun kontrolü de olanak dışıydı. Bu dönemde aynı anda birden fazla sendikaya üye olabile hem sendikaların toplam üye sayısını sendikali işçi sayısının üstüne çıkarıyor, hem de sendikaların üye sayılarını işçilerin kontrolüne olanak veriyordu. Ayrıca, işsizlik durumunda sendika üyeliği de sürüyordu. 1948-1983 dönemi üye sayısı verileri, sendikali işçi sayısını değil, sendikaların üye sayısı toplamını gösterir. Her iki sayı da, işyerlerindeki sendika üyeleri sayısından yüksektir. Bu üç kavramı birbirinden özenle ayırmak gereklidir.

21

gerçekten işsiz olan sendika üyelerinin, yüzde 10'luk oran-hesabı yapılırken gözönüne alınıp alınmaması gerektiği de tartışılmalı. Bugün Çalışma Bakanlığının elindeki olanaklar, sendikaların verdiği üye listeleri içinden, işyerlerinden gelen listelerde adları bulunmayanların ayıklanmasına izin vermediğinden, sendikaların verdiği üye listeleri o biçimiyle kabul ediyor ve işkolunda çalışan işçi sayısına bölünür. (Sendika üyesi sayısının yanı sıra ödenen sendika üyesi sayılarının yayınlaması da yararlı olabilir.)

Üye Sayıları

Çalışma Bakanlığınca yayınlanan verilere göre, 1948 yılında 73 sendikamın üye sayısı toplamı 52 bindi. 1950 sonrasında sendikaların üye sayısında oransal olarak büyük artışlar oldu DP'nin iktidara gelmesinden hemen önce, 1 Mayıs 1950 tarihinde 76 bin olan sendika üyesi toplam sayısı bir yıl sonra 110 bine, 1 Aralık 1952 tarihinde de 130 bine yükseldi. Sendika üyesi toplam sayısındaki artış istikrarlı bir biçimde sürdü ve 1960 yılında 374 bine ulaştı. 1948-1966 döneminde sendika üye toplam sayılarına ilişkin verilerin oldukça güvenilir olduğu kanısındayım.

Sendika üyesi toplam sayılarında 1967 yılında ani bir artış var. 1966 yılındaki 374 bin üye 1967 yılında 835 bine yükseldi. Bu artış, 13 Şubat 1967 tarihinde DİŞK'nin kurulması sonucunda sendikalar arasındaki rekabetin ve sendika değişimlerinin artması ve sendikaların üye sayılarını hızla şişirmeye başlamalarının sonucudur. Bu yıllarda bağtılan toplu iş sözleşmelerinden yararlanan işçi sayılarına bakıldığında, 1967 yılında bir düşüş gözlenmektedir. (DİE verilerine göre 1966 yılında 334 bin, 1967 yılında 189 bin, 1968 yılında 418 bin ve 1969 yılında 244 bin) Yeni örgütlenen işçiler için toplu sözleşme bağtulanamayıp greve gidildiği düşünülebilir. Ama 1967 ve 1968 yıllarında greve katılan işçi sayılarında da bir artış olmadı. (DİE verilerine göre, 1966 yılında 10 bin, 1967 yılında 8 bin ve 1968 yılında 8 bin). Buna göre, 1967 yılındaki sendika üyesi artışı, sendikali işçi sayısındaki artışın değil, (1) sendika değişimleri nedeniyle çifte üyeliğin (işçinin isteğiyle ya da sendikaların birinin istifayı üye sayısından düşmemesiyle) artışı ve (2) sendikaların gerçekte kendi üyesi olmayanları üye olarak göstermelerinin bir sonucudur.

22

23

Çizelge I

ÇALIŞMA BAKANLIĞI VERİLERİNE GÖRE SENDİKA VE SENDİKALARIN ÜYE SAYILARI

Tarih	Sendika	Sendikaların Üyeleri
1948	73	52.000
1949	77	72.000
1950	88	76.000
1951	137	110.000
1952	246	100.000
1953	275	140.000
1954	323	180.000
1955	363	189.000
1956	376	209.000
1957	385	244.000
1958	394	262.000
1959	417	280.000
1960	432	282.000
1961	511	296.000
1962	543	307.000
1963	565	295.710
1964	595	338.769
1965	668	360.285
1966	704	374.058
1967	755	834.680
1968	797	1.057.928
1969	797	1.193.908
1970	737	2.088.219
1971	631	2.362.787(*)
1972	642	2.672.857
1973	637	2.658.393
1974	675	2.878.624
1975	781	3.328.633
1976	800	3.269.356
1977	863	3.807.577
1981	733	5.720.255

Not (*) 1971 yılında üye sayısını bildirmeyen 208 sendikaların 1970 yılında bildirdiği üye sayısı esas alınmıştır.

KAYNAKLAR:

- 1948-1962: Orhan Tuna, "Türk İşçi Sendikalarının Gelişme Seyri ve Fonksiyonları", İktisadi Kalkınmanın Sosyal Maddeleri, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferansı Heyeti, İstanbul 1964, s. 252.
 1963-1971: Çalışma Bakanlığı, Çalışma Dergisi, Yıl 1972, Cilt 1, Sayı 2, s. 121.
 1972-1975: Çalışma Bakanlığı, Çalışma Dergisi, Yıl 1977, Cilt 1, Sayı 1, s. 104.
 1976-1977: Çalışma Bakanlığı, Çalışma Dergisi, Yıl 1978, s. 167.
 1981: TÜBA Ajansı, İş, İşçi ve Çalışma Bülteni, No 398, 20 Haziran 1983.

Çalışma Bakanlığı verilerine göre, sendika üyeleri toplam sayısının

24

da ikinci büyük sıçrama 1970 yılında gerçekleşti. 1969 yılında sendikaların üye toplamı 1,2 milyon iken, bir yıl sonra 2,1 milyona, 1972 yılında da 2,7 milyona yükseldi. Bu artış da hayalidir. Sendikah işçi sayısındaki bir artışın sonucu değildir.

1970 ve 1971 yıllarında sendika değiştirmeler oldu. Ancak bazı işçilerin kendilerini toplu iş sözleşmelerinde garantiye almak için yetki dönemlerinde birden fazla sendikaya üye olmaları, bu büyük artışın ancak küçük bir bölümünü açıklayabilir. Bu artışın en önemli nedeni, 1970 yılı ortalarında kabul edilen ve 1972 yılına kadar yürürlükte kalmış, Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen bir hükümdür. İşin ilginç yanı, bu hükmün iptalinden sonraki yılın sendika üyesi toplamında küçük bir düşme gözlenmesidir. Söz konusu hüküm, 15-16 Haziran olaylarına neden olan ve 274 sayılı Sendikalar Yasası'nın 9. maddesinin 2. fıkrasını da değiştiren 1317 sayılı yasadır. 1317 sayılı yasa ile 274 sayılı Sendikalar Yasası'nın 9. maddesi 2. fıkrası şöyle oldu: "Bir işçi sendikasının Türkiye çapında faaliyet gösterebilmesi için kurulu bulunduğu işkolunda çalışan sigortalı işçilerin en az 1/3'ünü" temsil etmesi gerekir.

1317 sayılı yasa yürürlüğe girince de, sendikalar bu barajı aşmak için üye sayılarını artırdılar. Ancak bu, yaşayan ya da yaşamayan bazı insanları, onların rızaları ve hatta bilgileri dışında "sendikaya üye yaparak" gerçekleştirdi. 1969 yılından 1970 ve 1971 yıllarına toplu iş sözleşmesinden yararlanan ve greve çıkan işçilerin sayılarında önemli bir artışın görülmemesi de, üye sayılarındaki bu ani sıçrayışın hayali olduğunu gösteriyor.

DİE verilerine göre, 1968 ve 1969 yıllarında bağtılan toplu sözleşmelerden yararlananların sayısı 418 bin ve 244 bin iken, 1970 yılında 551 bin, 1971 yılında 343 bin ve 1972 yılında 408 bindi. Greve katılan işçi sayıları da 1969 yılında 23 bin, 1970 yılında 26 bin, 1971 yılında 20 bin ve 1972 yılında 7 bindi. Diğer bir deyişle, toplu iş sözleşmelerinden yararlanan işçi sayısının düştüğü, greve katılanların sayısındaki bir artışın türünü değildi. Bu konunun üzerinde durmanın nedeni, bu verilerin ve dönemlerin özelliklerinin bilinmemesi durumunda şu tür yanlış değerlendirmelere kolayca gidilebilmesidir (örnekler hayalidir): "1967 yılında işçi hareketinin mücadelesi hızla yükseldi, işçilerin sendikalarda örgütlenme eğilimi çığ gibi büyümüş ve sendikah işçi sayısı devletin resmi rakamlarından da görülebileceği gibi, 374 binden, yüzde 123'lük bir artışla, 835 bine fırlamıştır. DİSK,

25

bu gelişimin ürünüdür." Bu değerlendirme yanlıştır. Sendika üye toplam sayılarındaki artış sendikah işçi sayısındaki bir artışın değil, DİSK'in kuruluşunun sonucudur.

"1970 yılı sendikah örgütlenmede bir sıçrayış yılıdır. 1969 yılında 1,2 milyon olan sendikah işçi sayısı bir yıl içinde 2,1 milyona fırlamıştır. Bu güçleniş kendini 15-16 Haziran'da hissettirmiştir." Böyle bir değerlendirme de yanlıştır. 15-16 Haziran olayları, yasa tasarılarının 1317 sayılı Yasa olarak kabul edilmesini engelleyemeyince, sendikah hile-i şeriyeye başvurmuşlar, o yoldan kendilerini kurtarmışlardır. Diğer bir deyişle, sendikah işçi sayısında önemli bir değişme yoktur; 15-16 Haziran olaylarının başarısızlığı sendika üyesi toplam sayılarında hayali sıçramalar yaptırmıştır.

1981 yılı başına ilişkin veriler de gerçekte 1980 yılı Eylül ayındaki durumu göstermekteydi. Bu verilere göre, Türkiye'deki sendikaların üye sayısı (bu kavramı sendikah işçi kavramından özellikle ayırmak gerek) 5,7 milyonu bulmuştu. 1980 yılında yetki mücadelelerinin sertleşmesi nedeniyle, iki ve hatta üç sendikaya aynı anda ödenen işçi sayısı önemli ölçüde artmıştı. Ancak, bu artış bile sendikaların 5,7 milyonluk üye bildirimlerinin küçük bir bölümünü açıklayabilir. 5,7 milyonun büyük bir bölümü şişirmedi. Bu dönemde Çalışma Bakanlığının yayınladığı veriler, sendikaların tek taraflı bildirimlerini esas aldı. Bu bildirilen sayılara daha yakından bakılması, verilerin güvenilirlik durumunu daha netleştirecek.

Çizelge II

Bazı İşçi Kuruluşlarının Çeşitli Tarihlerde Çalışma Bakanlığı'na Bildirdikleri Üye Sayıları

A) Çelik-İş Sendikası	Bildirilen Üye Sayısı
Çelik-İş'in Bakanlığa Yazısının Tarih ve Numarası	
29.3.1971/1786	10.850
13.1.1972/2073	33.166
26.3.1973/2516	19.181
4.5.1974/130	19.400
29.4.1975/4157	30.022
29.9.1977/7952	55.960
30.5.1979/9831	51.785
1984 Ocak İstatistiği	28.323

26

B) Sağlık-İş Sendikası

Sağlık-İş'in Bakanlığa Yazısının Tarih ve Numarası	Bildirilen Üye Sayısı
5.8.1971/3051	17.134
7.1.1972/3562	18.183
21.3.1973/5088	21.574
18.5.1974/5669	26.371
20.5.1975/9701	35.640
31.1.1977/190	15.468
30.5.1979/8395	15.396
12.12.1980/847	16.908
25.12.1981/826	12.800
13.1.1983/17	13.050
1984 Ocak İstatistiği	7.400

Not: 29.3.1971 tarihinde ankara 10. Noter'i'nin Sağlık-İş üye kayıt defteri üzerinden yaptığı tespiti göre, bu tarihte 9.367 üye işlenmiş durumda. 1977 yılında üye sayısında görülen düşüş, 1897 sayılı Yasa ile memurlaş-tırmaya bağlıdır.

C) Tarım-İş Sendikası

Tarım-İş'in Bakanlığa Yazısının Tarih ve Numarası	Bildirilen Üye Sayısı
20.12.1963	970
22.2.1971/386-3	29.031
10.11.1969(*)	294.930
11.1.1972/6069-3	34.711
26.3.1973/1398-3	41.667
10.5.1974/2671-3	53.572
15.5.1975/3390-3	62.496
9.6.1979/6118	819.121 (**)
1984 Ocak İstatistiği	33.558

Not: (*) İşkolu yetkisi tartışmasında 10.11.1966 günlü noter tespiti. (**) 819.121 üye iddiasının yer aldığı yazı Zeynel İrmak (Genel Başkan) ve Selahattin Gezer (Genel Teşkilatlandırma Sekreteri) imzalı.

27

D) Hak-İş Konfederasyonu

Hak-İş'in Bakanlığa Yazısının Tarih ve Numarası	Bildirilen Üye Sayısı
29.4.1977/33	343.765
27.6.1979/84	135.412

E) MISK Konfederasyonu

MISK'in Bakanlığa Yazısının Tarih ve Numarası	Bildirilen Üye Sayısı
7.8.1971/971/79	4.766
9.2.1977/977/207	225.571
28.12.1978/978/376	283.908
28.12.1979/979/0449	285.496

F) Türk Ülke-İş Konfederasyonu

Türk-Ülke-İş'in Bakanlığa Yazısının Tarih ve Numarası	Bildirilen Üye Sayısı
18.7.1979/Hz.084	354.672

Ek çizelgelerde Çelik-İş (1971-1978), Sağlık-İş (1971-1983), Tarım-İş (1963, 1971-1979), Hak-İş (1977-1979), MISK (1971, 1977-1979) ve Türk Ülke-İş'in (1979) bakanlığa yazdıkları yazılarda bildirdikleri üye sayıları yer alıyor. Bu sayılar, hiçbir değişikliğe uğramadan Çalışma Bakanlığı verilerine katıldı. Ek çizelgelerde, Çelik-İş, Ta-

28

konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz., Y. Koç, "Türkiye'de Ücretlilerin Maddesel Yapısı ve İşsizler", Bilim ve Sanat, Mart, 1983, s. 26-30). Bu rakamın bir bölümü "memur" statüsünde çalışanlar ücretlilerden oluşuyor. Ancak uluslararası standartlara göre memurların da sendikalaşma hakkı olması gerek. Diğer taraftan, sendikaların bildirdiği üye sayılarına işsiz üyeler de dahil olduğundan, toplam ücretliler sayısı içine iş arayan işsiz ücretlilerin katılmasında bir sakınca yok. Buna göre, Türkiye'de sendikalaşma oranı bakanlığın ileri sürdüğü gibi yüzde 65 değil, yüzde 20 dolayındadır. (Sendikalaşma oranı, sendika üyelerinin sayısından daha düşük olan sendikalı işçi sayısının uluslararası standartlara göre sendikalaşma hakkına sahip olması gereken toplam ücretliler sayısına bölünmesiyle bulunmuştur).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından 1985 yılı Temmuz ayında yayınlanan istatistiklere göre, tarım-orman, avcılık-balıkçılık işkolu dışındaki 77 sendikadan 24'ünün barajı aşma olasılığı kısa dönemde pek yüksek değil, bu sendikaların üye sayıları, işkolundaki toplam işçi sayısının (bakanlığın belirttiği düşük rakamların) yüzde 5'nin altında. İki sendikanın üye oranı ise yüzde 5 ile 7.99 arasında değişiyor. Beş sendika biraz çaba ile yüzde 10 barajını aşabilecek durumda. Üye sayılarının belirlenen işçi sayısına oranı yüzde 8 ile 9.99 arasında. 12 sendika ise barajı bir parça aşmış. Sendika üyelerinin belirlenen işçi sayısına oranı yüzde 10 ile 11.99 arasında değişiyor. İşkolunda çalıştığı belirlenen işçi sayısının artırılması bu gruptaki sendikaları derhal etkiler. Bu tür değişiklikler, yüzde 12-19.99 grubunda yer alan sendikaları bile etkileyebilir.

Nüfus sayımları, sanayi ve işyerleri sayımları ve diğer istatistikler, bugün yürürlükte olan yasalara göre sendikalaşma hakkı olan ücretli sayısının, 1985 Temmuz istatistiklerinde belirtilen 2.8 milyonun çok üstünde olduğunu gösteriyor. Sendikalar da, Bakanlık da bu durumun farkında. Bakanlık, "toplam işçi sayısı" biçiminde isimlendirdiği rakamı kasıtlı olarak aşağılarda tutarak, sendikaların yüzde 10 barajına bugün fazla karşı çıkmalarını önüyor. Sendikalar da, işin kolayına kaçıp, sendikal özgürlükleri önemli ölçüde zedeleyen bu hükümü kabulleniyorlar. Hükümet de, "toplam işçi sayısı"ni gerçek düzeyine çıkartıp, sendikaların bir bölümünü daha yüzde 10'luk eşğin altına düşürme tehdidini, sendikaları yola getirmede çok ustaca kullanıyor.

30

rim-İş ve Sağlık-İş ile ilgili bölümlerin en altına da bu sendikaların 1984 yılı Ocak ayında belirlenen üye sayıları kondu. Çelik-İş 1979 yılında 52 bin üyesi olduğunu ileri sürüyordu. Ocak 1984 istatistiklerinde 28 bin üye çıktı. Çelik-İş Ankara İş Mahkemesi'ne başvurdu ve üye sayısını 37.772 olduğunu tesbit ettirdi. Tarım-İş ise 1979 yazında 819 bin üyesinin bulunduğunu ileri sürdü. 1984 yazında 36 bin üye gözüküyordu. Türk Ülke-İş ise 355 bin üye iddiasında bulunmuştu.

1984-1985 Verileri

Daha önce de belirtildiği gibi bu dönemdeki sendika üyesi verileri gerçeğe daha yakındır ve sendika üyeleri ile sendikalı işçi sayıları arasındaki fark çok küçülmüştür. Bu verilere göre sendika üyeleri toplam sayısı, Ocak 1984'te 1.2 milyon, Temmuz 1984'te 1.4 milyon, Ocak 1985'te 1.6 milyon ve Temmuz 1985'te 1.8 milyon oldu. Toplu sözleşmelerden yararlanan işçilerin sayılarıyla yapılan karşılaştırmalar, bu sayıların gerçek duruma yakın olduğunu gösteriyor. Ancak Bakanlığının sendikalaşma oranı olarak verdiği rakamlar gerçek dışı.

1980 nüfus sayımına göre, sayımdan bir hafta önceki sürede bir işte çalışanlar içinde ücretli olanların sayısı 6.2 milyon. Sayım sonuçlarında 690 bin kişilik işsiz olup iş arayan kitlesi gözüküyor. İşsizler, ücretli bile olamayan mülksüzler. Ormançılık ve inşaat sektörlerinde götürü iş alanları, evde iş yapanları, vb. hesaba katarak, Türkiye'de ücretli kitlesinin 7-8 milyon dolayında olduğunu söyleyebiliriz. (Bu

Çizelge III:

Çalışma Bakanlığı Verilerine Göre İşçi ve Sendika Üyeleri Sayıları ile Sendikalaşma Oranları

Tarih	Sendika üyesi	Toplam işçi	Sendikalaşma oranı (%)
Ocak 1984	1.247.744	2.317.016	53.85
Temmuz 1984	1.427.271	2.553.381	55.89
Ocak 1985	1.594.577	2.590.978	61.54
Temmuz 1985	1.828.471	2.819.517	64.85

KAYNAK: Resmi Gazete

29

Hükümet, kendi açısından uluslararası düzeyde yüzyılların geleneğini iyi özümlemiş ve oldukça ustaca oynuyor. Karşısındakilerin çoğu ise hâlâ böyle küçük ve kısa vadeli hesaplar içindeler ki.

Yeni Gündem, 1 Eylül 1985, Sayı 29

31

"PARTİLERÜSTÜ POLİTİKA" ANLAYIŞINA BİR KEZ DAHA BAKMAK..

Türk-İş'i eleştirenlerin öncelikle değindikleri konulardan biri, Türk-İş Anattüzüğü'ne 1964 yılında konan "partilerüstü politika" ilkesidir. Bu ilke, günün koşullarına uygun olarak, 1976 yılına kadar çeşitli değişikliklere uğramış ve 1982 Anayasası ve 2821 sayılı Sendikalar Yasası sonrasında tüzükten çıkarılmıştır.¹ Bu anlayış tüzükten çıkarılmıştır, ama yöneticilerce benimsenen biçimiyle uygulanması sürmektedir.

Türk-İş 1952 yılında kuruldu. Bu tarihlere yürürlükte olan 5018 sayılı Sendikalar Yasası (1947) sendikaların siyasetle uğraşmasını yasaklıyordu. Siyasi partilerle örgütsel bağ ise söz konusu değildi. 1963 yılında kabul edilen 274 sayılı Sendikalar Yasası, sendikaların siyasi partilerle örgütsel bağ kurma yasağını sürdürdü, ancak siyaset yasağını kaldırdı. 1964-1980 döneminde yoğun bir biçimde yapılan "partilerüstü politika" tartışması, sendikaların siyasi partilerle örgütsel bağ kurmaları değil, seçimlerde bir siyasi partiyi desteklemelerine ilişkin idi. Ancak birçok kişi "partilerüstü politika" tartışmasını sendika üyelerini politika dışında tutma olarak anladı.

Türk-İş'in ve bağlı sendikaların siyasi partilerle ilişkisini eleştirir ve öneriler getirirken konuyu daha kapsamlı, çeşitli ülkelerdeki deneyimler ve tartışmalar çerçevesinde değerlendirmekte yarar vardır. Sorun, genellikle zannedildiği gibi tek boyutlu ve basit değildir.

Kanımca, bugün Türk-İş'te partilerüstü bir politika benimsenmeli ve uygulanmalıdır. Ama bu "partilerüstü politika", Türk-İş'in ve bağlı

1. Türk-İş'in partilerüstü politikası konusunda bkz. Prof. Dr. Alpaslan İpki, Sendikacılık ve Siyaset, "Türk-İş ve Partilerüstü Politika" bölümü. Ayrıca bkz. "Türk-İş ve Siyaset" bölümü.

du. Özellikle o dönemlerde Marksistlerin örgütlenmeleri olan sosyal demokrat partilerin sendikalarındaki etkinliğine alternatif olarak, çeşitli ülkelerde hükümetlerin, işverenlerin ve kilisenin örgütlediği, sendikalar ortaya çıkarıldı. Genellikle sanıldığının aksine, sendikalar yalnızca sosyal demokrat partilerle değil, özellikle Hıristiyanlık görünümlü altında düzeni savunan siyasi partilerle de ilişki geçtiler.

Yirminci yüzyılın başlarında sosyal demokratların yönetiminde bulunduğu sendikalar ile sosyal demokrat partiler arasındaki ilişkinin düzenlenmesi gündeme geldi. İkinci Enternasyonal'in 1907 yılında toplanan Stuttgart Kongresi'nde bu konu ele alındı.²

Avrupa'da yirminci yüzyılın başlarında anarkosendikalizm iyice güçten düştü. Sendikalarda, ülkenin koşullarına bağlı olarak, genellikle düzene-karşı düşünceler hakim oldu. Ancak bu düzene-karşılık, düzenin çizdiği sınırlar içinde bir mücadeleyi öngörüyordu. Düzene karşı ideolojiyi temsil eden sosyal demokrat partilerle sendikalar arasında yakın bir işbirliği vardı. Bu işbirliği bazı durumlarda örgütsel bağ biçimini alıyordu. Ancak bu ilişki ister kişilerin her iki tarafta da üyeliği, ister sendika ile parti arasında örgütsel bağ biçiminde sürdürülün, sendikaların ve siyasi partilerin eşit güçte olduğu anlayışına dayanıyordu.

Avrupa'da düzen-çi sendikalarla genellikle düzen-karşıtı ideolojilerin hakim olmasına karşın, Amerika Birleşik Devletleri'nde farklı bir gelişme egemen oldu.

Amerikan işçi hareketinin ilk dönemlerinde de düzen-dışı sendikalar vardı. Bunlarda da düzen-karşıtı ideolojiler egemendi, Marksizm ve anarkosendikalizm ABD'de de sendikalar üzerinde etkinlik kurma mücadelesi verdi. Ancak sendikalar planda geniş üye kitlelerini kapsayan politize örgütlenmeler (Emek Şövalyeleri, Dünya Endüstriyel İşçileri gibi), dar meslek çıkarları etrafında örgütlenmiş vasıflı işçi örgütlenmeleri karşısında yenilgiye uğradı. Amerikan Emek Federasyonu'nun temsil ettiği bu ikinci anlayış ise üye kütlesini politika dışında tutmaya, dar meslek çıkarları için partilerle üst düzeyde pazarlık etmeye dayalı bir çizgi izliyordu. Bu anlayış, uzun yıllar Amerikan Emek Federasyonu'nun (AFL) başkanlığını yapmış olan Samuel

2. Horowitz, Daniel, The Italian Labor Movement, Harvard University Press, 1963, s.80

sendikaların çoğu yönetimlerinin benimsediği, savunduğu ve uyguladığı değil, bazı ülkelerde benzerlerini gördüğümüz tümiyle farklı bir anlayıştır. Özetle, Türk-İş yöneticilerinin "partilerüstü politika" adı altında sundukları depolitizasyon ve pasifleştirme anlayışının alternatifi, sendikaların sosyal demokrat partilerle örgütsel bağ içine girmeleri değildir.

Bu yazı, çok kısa olarak sorunun karmaşıklığını sunmaya çalışmaktadır.

Sendikalar, Siyasi Partiler İlişkisi

Sendikalar ortaya çıktıklarında genellikle düzen-dışı (düzen için değil) konuları yasalarla düzenlenmemiş örgütlenmelerdi. Bu düzen-dışı örgütlenmelerin bir bölümü düzene karşı ideolojilerin etkisi altına girdi. Düzene-karşı ideolojilerin etkisi altındaki düzen-dışı sendikalar, düzenin işçiler lehine radikal bir biçimde veya bir süre içinde dönüştürülmesi mücadelesine katkıda bulundular. Hakim sınıflar bu duruma tepki olarak düzen-dışı örgütlenmeleri yasakladı. Yasaklanan düzen-dışı örgütlenmelerin büyük bir bölümü yasalık kazanma mücadelesine girdi. Sınıflararası dengelere bağlı olarak her ülkede değişik koşullarda sendikalar yasalarla tanındı. Yasalarca tanınan ve bunun karşılığında yasalar çerçevesinde bir faaliyet yürütmeyi üstlenen sendikalar düzen-çi bir nitelik kazandı.

Bugün tartışılan konu, artık düzen-çi bir nitelik kazanmış sendikalarla siyasi partiler arasındaki ilişkidir.

Sendikaların düzen-dışıktan düzen-içiliğe geçişi sürecinde, öncelikle iki siyasi akım sendikaların mücadelesine yakınlık duydu. Marksizm ve anarşizm sendikalarda etkinlik kazanmak için birbirleriyle mücadele etti. Bu mücadelenin ilk önemli arenası, genellikle sanıldığının aksine bir partiler enternasyonal değil, bir sendikalar enternasyonal olan Birinci Enternasyonal'di.

Sendikaların düzen-çi bir nitelik kazanması sürecinde, sendikalar içinde etkili olmaya çalışan alternatif düzen savunucusu örgütler de ortaya çıktı. Bu dönemlerde sendikalarla siyasi partiler bazı ülkelerde ilişki geçmişlerdi. Sendikaların siyasi parti işlevini, siyasi partilerin ise günümüzün sendikal işlevlerini üstlendiği birçok örnek görülmüştür.

Gompers tarafından şöyle anlatılıyor:

"Amerikan Emek Federasyonu'nun partiler karşısında tarafsız siyasi çizgisiyle ("non-partisan political policy") sağladığı deneyimler ve sonuçlar bir kuşağı kapsamaktadı. Bu deneyim ve sonuçlar, bu çizginin uygulanması sayesinde Amerikan işçilerinin haklarını kabul ettirme, çıkarlarını koruma, refah düzeylerini geliştirme ve fırsat kapılarını açmada yararlı temel çalışma mevzuatını elde etmede diğer herhangi bir ülkenin işçilerinden daha başarılı olduklarını göstermektedir."³

Birinci Dünya Savaşı öncesinde sosyal demokrat partiler arasında ortaya çıkan bölünme, savaş sonrasında ayrı örgütlenmeleri gündeme getirdi.

1919 yılında, sosyal demokrat veya sosyalist partilerden ayrılanlarca kurulan komünist partileri ve bazı sendikaları bir araya getiren Komünist Enternasyonal kuruldu.

Komünist partileri çeşitli ülkelerde kendi denetimleri altında sendikalar örgütlediler. Bu ilişkide ise belirleyici olan komünist partisiydi. Komünistlerin denetimleri altındaki sendikalar partinin birer kitle örgütü niteliğindedi. Komünist partisi ile sendikalar arasında görünürde bir örgütsel bağ yoktu. Diğer bir deyişle, görünüşte, sosyal demokrat partiler ile sendikalar arasındaki ilişki çok daha sıkı ve güçlüydü. Ancak, tüzüklerde yer alan bir örgütsel ilişki olmamasına karşın, komünist partilerle kendi denetimleri altındaki sendikalar arasında çok daha sıkı ve astığa-üstlüğe dayalı bir ilişki söz konusuydu.

Sendikal Birlik

Sendikalarla siyasi partiler arasındaki bu farklı ilişkiler zaman içinde değişiklikler gösterdi.

Düzene-karşı ve düzeni-savunan ideolojilerin sendikalarda hakim olmaya çalışması, sendikal birliği genellikle bozdu.

Bazı ülkelerde düzene-karşı sol siyasi akımlar içinde reformistler büyük bir ağırlık kazandı ve işçi sınıfının büyük bir bölümü de bu siyasi örgütlenmeyi destekledi. İsveç ve Norveç bu durumun güzel birer

3. Samuel Gompers, Labor and the Common Welfare, 1919 (tıpkıbasım, 1969), s.145.

örneğidir. Bu ülkelerde sendikal birlik bozulmamıştır ve sendikalaşma oranı yüksektir.

Düzene-karşı farklı siyasi akımların yakın güçte olduğu ülkelerde ise hem siyasi hareket, hem sendikal hareket bölündü. Fransa, İspanya ve İtalya böyle bir durumun güzel örnekleridir. Bu ülkelerde siyasi alanda düzene-karşı sol içinde görülen ayrımlar sendikal plana da yansımıştır ve sendikal örgütlenme düzeyi görece olarak daha düşüktür.

Düzeni-savunan ideolojilerin çeşitli nedenler ve yollarla işçi sınıfının belirli kesimleri üzerinde etkinliğinin sürdürdüğü ülkelere ise sendikal birlik yeni bir darbe yemiştir.

Farklı Düşünceler Zorunlu Birlik

Dünyayı ve düzeni değiştirmek ve sürdürmek isteyenler hep olacaktır. Değişme yanlısı olanlar içinde de değişim süreci konusunda ayrımlar çıkması doğaldır. Ancak böyle koşullar oluşabilir ki, bu konulardaki ayrımlara ve bu ayrımların sendikal plana yansımış olmasına karşın, sendikal hareketin birliği sağlanabilir ve korunabilir.

Türkiye'de sorun bu niteliktedir.

Türkiye'de işçi sınıfı henüz tümüyle düzenin değişmesi doğrultusunda bir politik-toplumsal tercih yapmamıştır. Düzenin değişmesinden yana olanlar da bu değişimin biçimi ve araçları konusunda birbirinden çok farklı düşünmektedirler. Sendikal örgütlenmenin bu farklı siyasal düşüncelere göre oluşması, sendikal planda çok sayıda örgütlenmeyi ve bölünmeyi gündeme getirecektir.

Sendikal hareketin birliği, mutlak her koşul altında korunması gereken bir ilke değildir. Tarihsel koşullar böyle oluşabilir ki, işçi sınıfının mücadelesi sendikal boyutları aşar ve düzen-içi birer örgütlenme olan sendikaların alternatifi düzen-dışı ve düzen-karşı örgütlenmeler işçi sınıfının gündemine gelebilir. Böyle bir durumda, işçi sınıfı eski bir elbiseyi çıkarır gibi sendikaların büyük bir bölümüyle ilişkisini keser; sendikal birlik gibi bir sorun kalmaz.

Düzene karşı bir düzeni savunan ideolojilerin hakimiyet kavgası sendikal birliği bozdu.

36

değildir.⁴

Histadrut'ta bütün organların seçimleri siyasi parti esasına göre yapılmaktadır. Yapılan genel seçimlerde sayıları 800 bine yaklaşan Histadrut üyelerinin hangi siyasi partileri tercih ettikleri saptanmakta, Histadrut organlarına da bu partilerin temsilcileri aldıkları oy oranında seçilmektedir.⁵ 1981 yılında yapılan Histadrut seçimlerinde, İşçi Partisi ve Mapam'dan oluşan ve sosyal demokrat ve sosyalist nitelikteki Emek İttifakı oyların yüzde 63'ünü almıştır. Diğer bir deyişle, Histadrut organlarının üyelerinin yüzde 63'ünün bu siyasi görüş tarafından atanması kararlaştırılmıştır.⁶

Histadrut, bir devlet kurma ve bu devleti koruma mücadelesinde, sendikal birliğin zorlandığı koşullarda siyasi farklılıklara karşın bu birliği gerçekleştirmenin önemli örneklerinden biridir. Histadrut'un hiçbir siyasi parti ile örgütsel bağı yoktur. Histadrut partilerüstüdür. Ama siyasi alandaki tüm farklı görüşler Histadrut içinde tartışılır. Histadrut bir bütün olarak toplumsal ve siyasal yaşamda etkili bir rol oynar. "Histadrut partilerüstüdür, ama partisiz değildir."

Avusturya ve İtalya'da yaşanan süreç ise, faşizmin sendikal hak ve özgürlükleri tümüyle ortadan kaldırmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Avusturya Örneği

Avusturya'da 1934 yılına kadar sendikal alanda, siyasal örgütlenmeler kötü farklı örgütlenmeler söz konusuydu. 1934 yılından başlanarak sendikal hareket darbe üstüne darbe yedi. 1938 yılında Naziler Avusturya'yı işgal ettiklerinde de sendikaları kapatılar ve tüm işçiler zorunlu olarak "Alman Emek Cephesi"ne katıldı.

Nazilere karşı direniş hareketinde ve toplama kamplarında en temel sendikal hak ve özgürlükler ile barış ve demokrasi için sendikal birliğin gereği anlaşıldı. Avusturya, Nazilerin işgalinden kurtulduğunda, 15 Nisan 1945 günü çok farklı siyasal görüşlere sahip sendikacılar

4. "The Histadrut is supraparty but not nonparty." Galenson, W. (ed.) (Labor in Developing Countries "Introduction," University of California Press, ABD, 1963) s.5.

5. Irvin Sobel, "Israel," Galenson (ed.) Labor in Developing Countries, s. 218 ve 246.

6. Histadrut, General Federation of Labour in Israel, 1981, s.6

38

Ancak öyle dönemler de olabilir ki, sendikal birliği ileriye dönmek bir program etrafında gerçekleştirmenin koşulları ortaya çıkar; işçi sınıfı, en temel haklarını korumak amacıyla, çeşitli konulardaki farklılıklarını ikinci plana itmeye, bu farklılıklara hoşgörülü davranmaya karar verebilir. Böyle bir dönemde ise gerçekleştirilebilecek bir birliği bozmak, işçi sınıfı hareketinin uzun dönemli çıkarlarına zarar verir. Sendikal birliğin mümkün ve ulaşılabilir olduğu dönemlerde, siyasi partiler sendikalarla ilişkilerini gözden geçirmek gereğini duyarlar. Bu koşullarda görülen genel eğilim, sendikaların siyasi partiler karşısında bağımsızlıklarını arttırmalarıdır. Çeşitli farklı siyasal örgütlenme veya akıma bağlı olan, sendikal örgütlenmeler, bu siyasi yapılar karşısında özerkliklerini artırarak, sendikal birliği sağlama çabasına girerler.

İşçi sınıfı üzerinde siyasi alanda farklı örgüt ve akımların etkili olmasına karşın, hangi koşullar sendikal birliği gündeme getirebilir?

Ülkemizden çok farklı koşullarda olmalarına karşın, İsrail, Avusturya ve İtalya deneyimlerinin çok kısaca ele alınması bu sorunun yanıtlanmasında yardımcı olacaktır.

İsrail Örneği

İsrail'in kurulma sürecinde son derece etkili olmuş olan bir örgüt Histadrut'tur (Genel Emek Federasyonu).

Histadrut, 1920 yılında, İsrail'in kuruluşundan yaklaşık 28 yıl önce oluşturuldu. Histadrut, İsrail devletinin kurulması öncesinde ve sonrasında çok önemli işlevler yerine getirdi. İsraililer İsrail'i kurma mücadelesinde sendikal birliği sağladılar ve sürdürdüler. Ancak bunu gerçekleştiren, siyasal-toplumsal ayrımlarını gözmezlikten gelmediler veya örtmediler. Birçok konuda ayrılık sürdü, ancak ortak bazı hedefler için bunlar hoşgörülü karşılandı. Histadrut'un İsrail devletini kurma ve korumadaki rolü, bu ayrımlara karşın sendikal birliğin sürdürülmesini sağladı. Histadrut, bu anlamda, anlamda, partilerüstü bir politika gütmektedir. Karşılaştırmalı işçi hareketleri konusunda dünyanın önde gelen isimlerinden biri olan Walter Galenson, Histadrut için şu saptamayı yapmaktadır: "Histadrut partilerüstüdür ama partisiz

37

Avusturya Sendikalar Federasyonu'nu (ÖGB) oluşturdu.

ÖGB, partiler ve politika konusundaki tavrını şöyle belirtiyordu: "Partiler karşısında tarafsız, ancak apolitik değil."⁷

Daha sonraki yıllarda ÖGB içinde sosyalist, Hıristiyan ve komünist kesimler oluştu. Ancak herhangi bir işçinin bu kesimlerden birine bağlanması zorunluluğu da söz konusu değildi. ÖGB bir bütün olarak Avusturya'nın yeniden inşası, Avusturya'nın bağımsızlığını ve tarafsızlığını koruma, her türlü gerici ve totaliter eğilimin yanı sıra faşizmle mücadele etme, dünya barışını sağlamada işbirliği ve Avusturya'da ücretlilerin yaşam düzeylerini yükseltmek için mücadele etme konusunda bir birliği temsil ediyordu.⁸

Avusturya Sendikalar Federasyonu'nun başarısı, işçi sınıfının farklı siyasi tercihlerinin olduğu koşullarda, temel insan hakları, demokrasi, sendikal hak ve özgürlükler, barış ve daha yüksek bir yaşam düzeyi için sendikal birliği gerçekleştirebilmiş olmasıdır.

İtalya Örneği

İtalyan sendikal hareketinin deneyimleri de benzer niteliktedir. Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki büyük işçi olaylarının ardından solda yaşanan bölünme ve Mussolini'nin iktidara gelişi, sosyalist, komünist ve Hıristiyan sendikacılar için büyük sıkıntılar yarattı. İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru bu üç ayrı siyasi çizgi, ortak bir sendikal hareket oluşturma amacıyla bir araya geldi.

3 Haziran 1944 günü varılan anlaşmayla Genel Emek Konfederasyonu (CGIL) oluşturuldu. CGIL'in oluşturulduğu anlaşma metninde şöyle deniliyordu:

"CGIL, tüm siyasal partilerden bağımsızdır. CGIL, gerekli görülen durumlarda, halkın özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesi için ve işçilerin ve ülkenin özel çıkarlarının korunması için, emekçi kitlelerin ifadesi olan demokratik partilerin eylemleriyle bağlantılı olacaktır."⁹

CGIL'in 1945 yılı Ocak ayında yapılan kongresinde de "CGIL'in partisiz olacağı, ancak siyasi ufukta ortaya çıktıkça, demokrasi ve öz-

7. "Nonpartisan, but not apolitical." Günter Köpke, The Trade Union Movement in Austria: The ÖGB, European Trade Union Institute, 1985, s. 5

8. ÖGB Anayasası, M.3. Köpke, a.g.e., s.7.

39

gürlüğe ilişkin genel sorunlarla ilgilenmesi anlamında politik olacağı¹⁰ tekrar belirtildi.

Ancak bu birlik sürdürülemedi. Dünya ölçeğinde meydana gelen bazı siyasi gelişmeler, İtalyan sendikacılık hareketini böldü. Ancak İtalyanlar bölünmeler sonucunda oluşan üç sendikal merkezde bir araya gelmesi için büyük çaba gösterdiler. 1973 yılında üç sendikal merkez bir üst federasyon çatısı altında bir araya geldi ve sendikaların siyasi partiler karşısında bağımsızlığı artırıldı.

Sendikalara Yönelik Saldırı ve Sendikal Birlik.

Kapitalizmin yaşamakta olduğu son buhran sendikalara karşı sürekli ve sistemli bir saldırıya gündeme getirmiştir.¹¹

Ondokuzuncu yüzyılın düzen-dışı sendikaları güçlendikçe karşılıklarında büyük sorunlar bulmuşlardı. Bu sorunların bir bölümü, bu örgütlerin düzen-içi bir nitelik kazanmasıyla, düzenin oyun kuralları içinde oynamayı kabul etmeleri karşısında varolma haklarının tanınmasıyla çözümlenmişti.

Bugün ise sendikaların düzen-içiliği sorgulanmaktadır. Kapitalizmin yaşamakta olduğu buhran, işçi sınıfının özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında kazanımlarına, sendikalara ve en temel sendikal hak ve özgürlüklere tahammül edilememesi sonucunu doğurmaktadır. Bu ise, düzen-içi bir nitelik kazandıktan sonra düzene-karşı reformist, akımların ve hatta düzeni-savunan siyasi çizgilerin etkisi altına giren sendikacılık hareketini radikalleştirir. Bu koşullarda, sendikacılık hareketinin tümünün ileriye dönük bir program etrafında birliğin sağlanması hem mümkündür, hem de gereklidir.

Türkiye'deki Durum

Türkiye'de işçi sınıfının parlamento seçimlerine yansıyan siyasi

9. Horowitz, D.L., a.g.e., s. 187.
10. "CGIL would be non-party but that it would be political..." Horowitz, D.L., a.g.e., s. 197.
11. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldırım Koç, "Ekonomik Buhran ve Sendikalar," Yol-İş Dergisi, Mayıs-Haziran 1986, No. 5, s. 36-40.

dikaların birbirinden üye kapma mücadelesine girmeleri ve 1975-1980 döneminde DISK yönetiminde yaşananlar, Türk-İş'in partilerüstü politikasının *alternatif* olarak yapılmaması gerekenin örnekleridir.

Bu koşullarda, bugün Türk-İş'te gerçekten partilerüstü aktif ve politize bir mücadele anlayışı savunabilir. Bu anlayışın, Türk-İş yöneticilerinin partilerüstü politikasından temelde farkları bulunmaktadır. Bu anlayış siyasi partilerden bağımsızlığı savunur, ancak onlardan kopuk değildir. Yalnızca yöneticiler değil, geniş üye kitlesi de aktif bir biçimde politikanın içindedir. Politik düşünce farklılıklarının üstü örtülmez. "İşçiler farklı politik akımlara bağlanırlarsa sendikal hareket bölünür, bu nedenle onların politikayla uğraşmaları engellenmeli" gibisinden sakat ve ilkel bir anlayış temelden reddedilir. Çağdaş ve çoğulcu ilişkiler söz konusudur. Hiçbir siyasi parti ya da görüşe, sendikal hareketi "kullanma" olanağı tanınmaz. Siyasi parti ya da görüş ayrılıklarının, ortak ve ileri bir program etrafında bir araya gelmelerinin koşulları bugün mevcuttur. Demokrasi, ekmek, barış, özgürlük ve iş olanakları için, yasalarda mevcut tüm hakları sonuna kadar kullanmayı ve Anayasa ve yasaları demokratik ve yasal yollardan değiştirmeyi amaçlayan bir sendikal platform oluşabilir. Bâ platformda 1980 öncesini hoşgörüsüzlükleri, ihbarcılıkları, tasfiyecilikleri, kısa vadeli hesaplarla sendikaları zayıflatmayı göze alabilme uygulamaları görülmez ve sendika-içi demokrasi uygulanırsa, sendikacılık hareketinin birliği ileriye dönük bir program etrafında sağlanmış olur. Türkiye sendikacılık hareketi, kendi deneyimleri, karşı karşıya bulunduğu sürekli ve sistemli saldırı, sol hareketin içinde yaşadığı koşullar ve dünyanın çeşitli ülkelerindeki deneyimler ışığında, kendi partilerüstü politikasını oluşturabilir. Türk-İş'te bugün bu anlamda bir partilerüstü politikaya "evet" diyoruz.

Zemin, Ocak 1987, Sayı 4

tercihleri oldukça geniş bir yelpazede dağılım göstermektedir. Ayrıca sol hareket de çok bölünmüştür. Demokratik Sol Parti ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti, çağdaş ve Batılı anlamda sosyal demokrat partiler olmaktan uzaktır.¹² Türkiye kapitalizminin buhranından kurtulması ve dünya kapitalizmi ile günün koşullarına uygun yeni bir işbölümüne gitmesi için öngörülen istikrar programı, sendikacılık hareketini bir bütün olarak karşısına almıştır.

Bugün Türkiye sendikacılık hareketinin emek, barış, özgürlük, demokrasi ve iş olanaklarının yaratılması amacıyla birliğin sağlanması gerekli ve yeterli koşulları vardır ve birlik sağlanmalıdır. Ancak bu birliğin ileriye dönük olarak gerçekleştirilebilmesinin yolu, siyasi görüş ayrılıklarının üstünün örtülmesi değil, çok geniş bir hoşgörü ortamında ayrılıklara karşın birliğin sağlanmasından geçmektedir.

Bu da ancak ortak amaçlar için partilerüstü bir politika güdülmesiyle gerçekleştirilebilir. Türk-İş'te ve bağlı sendikaların çoğunda geçmiş dönemlerde yöneticilerin savunduğu ve uyguladığı partilerüstü politika anlayışı, kendi açılarından Türk-İş'te bölünmeyi önleyecek, işçilerin politize olmalarını engelleyecek, işçilerin pasiflik ve devlete bağımlılık temelinde birliğini sağlayacak en "gerçekçi" çözümdür. Bunun alternatif olarak çeşitli kişiler ve siyasal akımlarca sunulan "siyasi partilerle örgütsel bağ" ise sendikacılık hareketini bölünmeye götürecek bir öneriydi. Getireceği yarar ise kuşkuluydu. Bugün böyle bir öneriyi desteklemek, sendikaların DSP veya SHP ile örgütsel bağ içine girmesini savunmak olur. Bu iki partinin de toplumsal ve siyasal yapıya ve dinamiklere bakışı sınıfsal değildir ve sendikalara ve çalışma yaşamına ilişkin derli toplu programları bile yoktur. Bugün, Türk-İş yöneticilerinin partilerüstü sendikacılık anlayışlarına karşı kendilerine sosyal demokrat diyen iki parti ile çok yakın ve hatta örgütsel bağ içine girilmesini savunmak, sendikacılık hareketinin ileri bir program etrafında birliğin sağlanmasının mümkün olduğu koşullarda sendikacılık hareketini bölmek gibi bir sonuç doğurur. Böyle bir bölünme bugün yararlı değildir. Bunun yanı sıra, 12 Eylül öncesinde sendikacılık alanına yansıyan siyasi görüş farklılıklarının yaratıldığı sıkıntılar harardan çıkarılmamalıdır. Birbiri ardı sıra ortaya çıkarılan küçükçük sen-

12. Bu konuda bkz. Yıldırım Koç, "Türkiye'de Sosyal Demokrasi ve Sendikacılık," II. Tez, 4. Kitap, 1986

GENEL GREV VE TÜRK-İŞ

İşçi sınıfı tarihinde genel grevin şüphesiz bir çekiciliği vardır. İşçiler üretici olarak güçlerini en etkin biçimde genel grevde gösterirler. Başarılı bir genel grev, işçileri birleştiren en genel ve ortak hedefler doğrultusunda çok önemli etkileri olan bir eylemdir.

Son günlerde Türk-İş ve bağlı sendikaların yöneticilerinden genel grev çağrısını yapanların sayısının artması karşısında, Türk-İş ve genel grev açıklamalarının geçmişi özetle ele almanın yararlı olacağı düşüncesindeyim.

Genel Grev İstekleri

Son yirmi yıl gözden geçirildiğinde, Türk-İş'te bağlantılı olan sendikacılardan genel grevle ilgili talebinde 1969 yılında sendikacı kökenli beş CHP milletvekilinden geldiği görülmüştür. Bu tarihte Türk-İş Yönetim Kurulu üyesi olan Abdullah Baştürk ve Osman Soğukpınar'ın yanısıra, Burhanettin Asutay, Bahir Ersoy ve Emir Postacı, verdikleri ortak öneride, genel grevi de yasallaştırarak değişiklikler istediler.¹

Türk-İş'in 1970 yılı Mayıs ayında yapılan 8. Genel Kurulunda ise genel grev konusu Bülent Ecevit'in yaptığı konuşmayla gündeme geldi. Genel Kurul'un ikinci günü konuşan Ecevit, "Genel grev hakkının tanınması da Türk-İş'in topluma yön vermede etkinliğini büyük ölçüde artıracaktır" dedi. Genel Kurul'u izlemekte olan Çalışma Bakanı Seyfi Öztürk ise Ecevit'e şöyle yanıt verdi: "Anayasa genel grevi reddetmiştir. Genel grevi bütün demokrasiler reddetmektedirler. Genel

1. Milliyet, 30.12.1969

grev, siyasi amaçlarla yapılır. Rejimleri felce uğratmak için belli mihrakların ortaya koyduğu bir vasıttır. Genel grevle memleket geriye götürülmek isteniyor.² Genel kurulda bazı delegeler bu konuşmayı protesto ettiler ve bu konuda genel bir görüşme açılması için 186 imzalı bir önerge verdiler. Türk-İş Genel Başkanı Seyfi Demirsoy, bu önerge üzerine şunları söyledi: "Genel grev kanun altında mı verilsin, kanunla verilmesin mi? Gerekliğinde biz yaparız, bu bizim hakkımız... O vakit genel grevi ilan ederiz. Ve o vakit bizi mahkum edecek hakim daha kolay kolay bulunmaz. Çünkü temel haklarımızı müdahale ediyoruz."³ Genel Kurulda genel grev konusunda karar verme yetkisinin yeni seçilecek İcra ve Yönetim Kurulları'na bırakılması kararlaştırıldı ve konu kapandı. Ancak konu gündemden gitmedi.

2 Saatlik Direniş

29 Aralık 1970 gecesi Türk-İş Genel Merkezi'ne bir bomba atıldı. Türk-İş Başkanlar Kurulu 30 Aralık günü toplandı ve şu açıklamayı yaptı: "Türk-İş'e yapılan suikasti protesto için bütün işkollarında çalışmakta olan işçiler yarın (31 Aralık 1970 Perşembe günü) saat 9'dan 11'e kadar işi durduracaklardır. Bu kararın uygulanması için Türk-İş teşkilatına gerekli talimatı verecektir."⁴ Türk-İş'e bağlı sendikaların büyük bir bölümü bu karara uydu. Ancak bu genel grev girişiminin ne ölçüde başarılı olduğu konusunda kesin bir bilginiz yok.

Genel Grev Tehditleri

Genel grev konusu daha sonraki yıllarda da gündemden düşmedi. Örneğin Petrol-İş Başkanı İsmail Topkar, 9 Ocak 1972 tarihinde yaptığı açıklamada, "demokrasiye aşık Türk işçisinin elinden grev ve toplu sözleşme hakkı alındığı takdirde Petrol-İş olarak genel greve gideceğimizi açıklıyorum" diyordu.⁵

Türk-İş'in 1973 yılı Haziran ayında toplanan 9. Genel Kurulunda da genel grev konusu görüşüldü. Genel kurulda, "hükümetin Demekler Kanunu'nun sendikalarla ilgili bölümünü düzeltmemesi ve işçilerin ayrımları yeni biçimde saptamaması halinde genel greve gidil-

2. Cumhuriyet, 13.5.1970

3. Türk-İş 8. Genel Kurul Çalışmaları Ankara, 1970 s. 101

4. Türk-İş Dergisi, Aralık 1970, s.6

5. Cumhuriyet, 10.1.1972

44

Türk-İş Genel Başkanı Halil Tunç, 16 Haziran 1975 sabahı saat 6'da Türkiye Elektrik Kurumu'nun, İzmir Alsancak'taki işyerine girdi ve elektriği kesti. Elektrik kesintisi nedeniyle ve bazı işyerlerinde işçilerin çabalarıyla birçok işyerinde çalışma durdu. Kitle içinde gerekli çalışma ve hazırlık yapılmadan uygulanan bu "tepeden" eylem saat 14'e kadar sürdü.

7 Aralık 1975 günü Türk-İş Yönetim Kurulu ve Başkanlar Kurulu, Meclis ve Cumhuriyet Senatosu başkanlarının seçiminin gecikmesini protesto etmek amacıyla 1 saatlik bir direniş yapma kararını açıkladı. Ancak direniş yapılabileceği belirtilen gün istenilen seçim gerçekleştiğinden, eyleme geçilmedi.¹¹

Genel grev konusu 1977 yılında da gündeme geldi. Türk-İş Genel Başkanı Halil Tunç, AP-CHP koalisyonu önererek, Milliyetçi Cephe hükümetinin güvenoyu alması halinde tüm işçileri genel greve çağıracağını söyledi: "Türk-İş'in en yetkili kişisi olarak MC hükümetinin güven oyu alması halinde tüm işçiyi genel greve çağırmanın bir yurtseverlik görevi olduğuna inanıyorum. Bu görevimi hiç tereddütsüz yerine getireceğim" dedi.¹² Ancak MC hükümetinin güvenoyu almasından sonra, Halil Tunç'un genel grev önerisi Türk-İş Başkanlar Kurulu'na çeşitli gerekçelerle ertelendi.¹³

Daha sonraki yıllarda da genel grev konusunda çeşitli açıklamalar yapıldı. Ancak işçi kitlelerini ve sendikal kadroları bir genel greve hazırlama doğrultusunda hiçbir somut adım atılmadı. 12 Eylül ise bu tartışmaları tümüyle durdurdu.

1986 yılında genel grev tartışması yeniden başladı ve Türk-İş Başkanlar Kurulu konuyu görüştü. 1 Mayıs 1986 tarihinde yapılan açıklamada, Türkiye'de sendikal hareketin ve işçilerin karşı karşıya bulunduğu olumsuz tablo karşısında genel grev konusunun gündeme geleceği belirtildi. 1987 genel seçimlerinden sonra da sendikaların genel grev konusunda yaptıkları açıklamalar yeniden manşetlere geçmeye başladı.

Başarılı Genel Grev

Genel grev, genel ve somut hedefler doğrultusunda işçilerin son

11. Türk-İş, s.8.e. s. 137

12. Cumhuriyet, 13.7.1977

13. Cumhuriyet, 11.8.1977

46

mesi yolundaki bir önerge kabul edildi.⁶ Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç, Başbakan Naim Talu ile yaptığı görüşmeden sonra, gazetecilerin sorularını yanıtlarken şöyle diyordu: "Başbakana onu da söyledim. Genel greve kararlı olduğumuzu, başka çaremiz kalmadığını, açık seçik olarak söyledim."⁷

Türk-İş Genel Başkanı Seyfi Demirsoy ise, Elazığ Yol-İş Sendikası'nın Genel Kurulunda yaptığı konuşmada, "Demekler Kanunu haklarımızı kısıtlamıştır. Tadilat yapılmadığı takdirde genel greve gideceğiz," dedi.⁸ Seyfi Demirsoy, Son Havadis gazetesinde Sedat Ağralı'ya yaptığı açıklamada da şöyle diyordu: "İşçi hakları kısıtlanır, kıdem tazminatları kaldırılmak ve sendikalar hükümetlerin kontrolü altına alınmak istenirse, toplu sözleşme hürriyeti zedelenirse, hükümetler, vaat ettiklerini yapmazlarsa, Türk işçi hareketi yasak olmasına rağmen genel grev kararına varır ve yapar... Genel grev gerektiğinde rejimi korumak için yapılır. Hür sendika hareketi sadece demokratik düzende vardır. Demokratik rejim tehlikeye girese ben de yokum. Bir sendika hareketi de yoktur. Her çeşit diktatör idarelere karşı gelip, genel grev yaparak veya tehdidi ile bunları korkutur, böylece demokratik düzeni rayına oturtmuş oluruz."⁹

"Tepeden" Genel Grev

1975 yılında işverenlerin işçiler ve sendikalar üzerindeki baskıları arttı. Kıdem tazminatı yasa tasarıları da parlamentoda görüşülüyordu. Türk-İş Yönetim Kurulu ve bağlı kuruluşların başkanları, 11.6.1975 günü bir toplantı yaptılar. Toplantı sonunda Halil Tunç şu açıklamada bulundu: "Gerek işverenlerin işçileri sindirmek için giriştikleri saldırı lokavtları, gerekse işverenlerin telkini ile parlamentonun kıdem tazminatında işçi aleyhine hüküm getirme eğilimleri başarıya ulaşamayacaktır. Bu arada işçiyi memur yapma zihniyetine karşı da Türk işçisi gerekli cevabı verecektir. Uyarı amacını taşıyan İzmir'deki eylemimiz mutlaka başarıya ulaşacak. İzmir işçisi tam bir dayanışma ve disiplin içinde uyarı görevini gerçekleştirecektir."¹⁰

6. Cumhuriyet, 4.6.1973

7. Yeni Ortam, 9.8.1973

8. Cumhuriyet, 7.11.1973

9. Son Havadis, 12.11.1973

10. Türk-İş 10. Genel Kurul Sunulan Çalışma Raporu, s.295-296

derece önemli bir mücadele aracıdır. Ancak bu konudaki deneyimler, toplumsal ve siyasi güç dengeleri ve zamani iyi hesap edilmeden yapılan genel grevlerin başarıyla sonuçlanmadığını göstermektedir. Genel grev çağrılarının sık sık yapılması ve ancak bu konuda gerekli kitle ve kadro çalışmalarının yerine getirilmemesi, bu açıklamaları yapanlara olan güveni sarsar. Fakat bu açıklamaların genel grevin meşrulaşmasını sağlama açısından da küçümsenmeyecek bir yararı vardır.

Türk-İş karar verdiği takdirde, genel grevin işçiler arasında başarılı sonuçlar doğuracak biçimde uygulanabilmesinin iki önemli önkoşulu bulunmaktadır.

Bugün sendikaların iç örgütlenmelerinde büyük bir ösıklilik vardır. Türk-İş'e bağlı sendikaların büyük bir bölümü, sendikal yapılarını 1980 sonrasında günün koşullarına uyduramamışlar ve yeni mücadele yöntemlerini uygulayabilecek yetkinliğe ulaşamamışlardır. Bugün sendika temsilciliği ve şube yöneticiliği görevlerini üstlenen kadroların çoğunluğu, bir genel grevde sorumluluğunu üstlendikleri işçileri başarılı bir biçimde yönetecek nitelik ve deneyime sahip değildir. Bu arada kadrolarını böylesine bir görevin gereklerini yerine getirebilecek biçimde eğitilip deneyim sahibi kılınması, Türk-İş ve bağlı sendikaların önünde önemli bir görev olarak durmaktadır.

Diğer taraftan, işçilerin büyük bir bölümünde, sendika yöneticilerinin çoğuna duyulan bir güvensizlik hakimdir. Bu güvensizliğin önemli bir bölümü haklı nedenlere dayanmaktadır. Bir bölümü ise, sendikacılık hareketinin zayıflatılmasına dönük işveren politikasının başarılı etkilerinin sonucudur. Sendika yöneticileri işçilere gereken güveni vermeden, işçileri genel grev gibi ciddi ve büyük bir örgütlenmeyi gerektiren bir eylemde harekete geçiremezler. İşçiler sendika yöneticilerinden güvence değil, güven istemektedirler. Sendika yöneticilerinin onlara gerçekten hakıyla önderlik edeceklerine inandıkları an, iş güvencelerini tehlikeye atıp, verilen talimatları yerine getirirler. Türk-İş ve bağlı sendikaların yöneticileri, genel grev gibi bir eylemin somut ve ulaşılabilir yararları olduğuna üyelerini ve sendikası işçileri ikna edemezlerse, genel grev diye girilen iş bir kadro kıymına dönüşür.

Türk-İş'in üye kitlelerini bu süreç içinde harekete geçirebilmesinin,

45

47

sendikal kadroları eğitebilmesinin ve onlara deneyim kazandırabilmesinin ve yöneticilere güven sağlayabilmesinin yolu, henüz maliyeti her açıdan daha düşük ve etkisi oldukça fazla olan yasal kitle mücadele araçlarını yaygın ve sürekli bir biçimde kullanmasından geçmektedir. Türk-İş ve bağlı sendikalar, ülkenin dört bir tarafında aynı anda ve bir-biri ardı sıra düzenleyecekleri yasal kitle gösterileri ile hem kitlelerde 1980 sonrasında yaratılan ürkekliği silebilir hem de sendikal kadroları yetiştirebilir. Bu konularda atılan somut adımlar ise, demecilerin ötesine geçilme ve mücadelede kararlılık konusunda sendika yöneticilerine güven sağlayacaktır.

Genel grevin sihri, birçok insanın gözünü kamaştırmaktadır. Ancak genel bir kural vardır: Hazırlıksız girilen bir mücadele kaybedildiğinde, kitlelerde yılmılık yaygınlaşır ve kadrolar kıyım uğrar. "Hareket bereketir" gibisinden anlayışların toplumsal mücadelelerde yeri yoktur.

Sermaye cephesi, Türk-İş ve bağlı sendikaların 1989 yılındaki genel kurullarına ve gelecek mücadelelere bugünden hazırlanmaktadır.

2821 sayılı Sendikalar Yasası'nın sendika yöneticiliği süresi konusunda getirdiği kısıtlama kaldırılmazsa, 1989 genel kurullarında sendika şube ve merkez yöneticileri büyük ölçüde değişecektir. Yasada değişiklik yapılsa bile, birçok yıpranmış şube ve merkez yöneticisi yerlerini koruyamayacaktır. Bunların yerlerine sınıf sendikacılığını uygulamaya niyetli insanlar getirilebilecektir.

Gerekli hazırlıklar yapılmadan ve önkoşullarla yerine getirilmeden ilan edilecek bir genel grev çağrısına işyerlerindeki öncül işçiler ve mücadeleci sendikal kadrolar katılacaktır. Kitlenin geniş katılımı kasıtlı olarak sağlanmayacak bir genel grev, öncül işçilerin ve geleceğin yeni kuşak sendika yöneticilerinin kıyımı ve sermayenin yeni bir zarferi sonucunu doğurabilir. Genel grev konusunda yapılacak değerlendirmeye önerilerde bu olasılık unutulmamalıdır.

* Yazıda yararlandığım belgelerin bir bölümünü veren Prof. Dr. Alpaslan Işık hocama teşekkür ederim.

Görüş, Subat 1988, Sayı 15,

48

rak kullanılan diğer bir karşılaştırma, net ücretle alınabilen altın miktarıdır. Birçok işçiden bu karşılaştırmayı dinledim. 10 yıl önceki aylıklarıyla kaç gram altın veya kaç Cumhuriyet altını aldıklarını hesaplayıp, bir de şimdiki durumlarını anlattılar. Diğer bir deyişle, işçiler ücretlerinin satınalma gücünün nasıl düştüğünü çok iyi biliyorlar. Siyasi görüşü ne olursa olsun, hepsi de bu duruma çeşitli biçimlerde tepkisini açıklıyor.

12 Eylül sonrasında işyerlerinde işverenlerin baskısının arttığına da her yerde işaret ediliyor. Yürürlükteki toplu iş sözleşmesinin hükümlerinin uygulanması bile birçok işyerinde hâlâ önemli bir sorun oluşturuyor. Toplu iş sözleşmeleri ile alınan sınırlı hakların bir bölümünün de bu yolla etkisiz kılınması işçilerin tepkisini çekiyor.

Mülksüzleşme hızlanmış, 10-15 yıl önce Anadolu'nun birçok bölgesinde toprakla bağlar çok kuvvetliydi. Özellikle 1980 sonrasında yaşanan süreçlerin toprakla bağların azalmasına yol açtığını görüyoruz. Kırsal kesimde yaşanan yoksullaşma süreci, kırsal kesimden işçilere gönderilen gıda maddelerinde de azalmaya neden olmuş. Erzurum'da bu konuyu konuşurken, toprağı olup olmadığını sorduğum bir işçi, "ben toprağı saksıda görenlerdenim" dedi. Anadolu'da toprağı saksıda görenlerin, işçiler arasındaki oranı artırıyor, köyle bağlar ve köyden destek azalıyor. Bu gelişme de, işçilerin ücretlerinin satın alma gücündeki gelişmelerden daha kısa sürede etkilenmelerine neden oluyor.

İşsizlik yaygınlaşıyor. Geçmişte çeşitli siyasi ilişkiler aracılığıyla özellikle kamu kesimine işçi yerleştirmek mümkündür. 24 Ocak 1980 kararlarından sonra bu uygulamalara büyük ölçüde son verildi. Özellikle son yıllarda hızlanan özelleştirme politikası ile birlikte kamu kesiminde istihdam daha da azalıyor. Bu durumda, siyasi görüşü ne olursa olsun tüm işsizler işsizlikten yakınıyorlar ve işçiler de işsiz kalma korkusundan etkileniyorlar. İşsizlik, sendikal mücadeleyle aktif katılımı etkiliyor. Sendikaların işsiz üyeleriyle bağlarının kopması ve işsizlerin bağımsız örgütlerinin olmaması, iş sahibi işçilerde işsiz işçileri karşı karşıya getirebiliyor. Sermayenin, ANAP'ın istediği, işçileri işsizlik tehdidiyle bir ikileme karşı karşıya bırakmak: Ya işsiz kalacaklar ve açlığa mahkum olacaklar ya da köleler gibi yaşamayı çalışmayı kabul edecekler. İşsizler işsizliğe tepki duyuyorlar, ancak bu konuda bu ikileme aşablenlerin sayısı o kadar çok değil. Örgütlü mü-

50

İŞÇİLER NE YAPIYOR?

1987 yılında Ankara, İstanbul, Kayseri, Sivas, Samsun, Trabzon, Erzurum, Van, Diyarbakır, Elazığ, Konya İzmir, Antalya, Mersin, Eskişehir, Bursa, Kastamonu ve Malatya'da bir sendikanın temsilci, baş temsilci ve şube yöneticisi eğitimlerine eğitimi olarak katıldım. Bu eğitim seminerlerinde 67 ilden 2500 dolayında temsilci, baş temsilci ve şube yöneticisi bulundu. Ayrıca çeşitli yörelerde doğrudan işyerlerini ziyaret etme, sendikada hiç görev almayan üyelerle işçilerin sorunlarını ve çözüm yollarını görüşme ve tartışma imkanını oldu.

Bu yazı, aylar süren bu eğitimler sırasında bazı gözlemlerimi ve bunlarla ilgili bazı değerlendirmelerimi özetlemeyi amaçlamaktadır.

Çalışma ve Yaşama Koşulları Kötüleştirdi

1980 öncesi ile karşılaştırıldığında bütün bölgelerde yaşayan işçiler için yapılabilecek bir genelleme, işçilerin yaşama ve çalışma koşullarından şikayetçi olmalarıdır.

İşçiler ücretlerinin satınalma gücünün sürekli olarak düştüğünü kendi yaşamlarından çok iyi bilmektedirler. Birçok işçi 10 yıl önceki net ücretleriyle kaç kilo et alabildiğini, bugün ise satın alabildiği et miktarının nasıl düştüğünü kolayca örnekleyebilmektedir. Yaygın ola-

49

cadelenin gücü henüz onlara bu güveni vermiyor.

İşçiler toplu iş sözleşmelerinin artık eskisi gibi işe yaramadığını farkındalar 1980 öncesinde ve özellikle 1963-1977 döneminde her yeni toplu iş sözleşmesi ücretlerde, yaşama ve çalışma koşullarında bir iyileşme getirmişti. 1977-1980 döneminde ücretlerin satın alma gücü korunamadıysa da diğer alanlarda önemli kazanımlar sağlanmıştı. Ancak 1984 ve sonrasında bağlanan toplu iş sözleşmelerinin geriye gitmiş engel olmadığı yaygın bir biçimde kavraniyor. Birçok işçi, yeni dönem toplu iş sözleşmesi ile zamlar verilmeden önce ücretiyle kaç ay çalıştığına bir televizyon alabildiğini, yeni dönem zamlarıyla birlikte ise kaç ay çalışması gerektiğini hesaplayabiliyor. Ortaya çıkan sonuç ise olumsuz. Toplu sözleşmeyle zamların alınmasına karşın, televizyon fiyatları daha hızlı arttırdıktan, yeni dönemde aynı televizyonun alınabilmesi için daha uzun bir süre çalışması gerekiyor.

Sorunların Nedeni

İşçilerin çalışma ve yaşama koşullarında 1980 sonrasında yaşanan gerileme konusunda hiçbir anlaşmazlık yok. Siyasi görüşü ne olursa olsun hemen hemen tüm işçiler artan şikayetler konusunda benzer bir tavır içindeler. 1980 öncesinin katmanlara, bölgelere, mülksüzleşme düzeyine ve sektörlere göre farklı olarak ortaya çıkabilen tepkileri, 24 Ocak ve 12 Eylül sayesinde bugün bir noktada birleşmiş durumdur.

Şikayette ortak olanların, bu durumun nedenleri konusundaki tespitleri ise büyük farklılıklar içeriyor.

Bir kısım işçi bu olumsuz tablonun sorumlusu olarak Özal'ı görüyor. Diğer bir deyişle, yoksulların daha da yoksullaştırılmasının gerçek amacının zenginlerin daha da zenginleştirilmesi olduğunu yeterince kavrayamıyor. Bugüne kadar Türkiye'de hangi siyasi parti hükümeti kurarsa kursun, iktidarda sermayenin bulunduğunu anlamıyor. Bugün işçilerin belki de en büyük kesiminin ortak noktası ANAP karşıtlığıdır. Bunun nedeni, yerli ve yabancı sermayenin yoğunlaşan sömürüsünün sorumluluğunun çeşitli partilerin politikacıları tarafından Özal'ın omuzlarına yıkılmış olmasıdır. Özal'ın mutlaka önemli vardır, ama sermayenin sorumluluğu çok daha büyüktür. SHP, DYP ve DSP'nin politika ve propagandalarının sermayeyi değil de

51

ANAP'ı yıpratmak üzere kurulmuş olmasının, sorunlardan ANAP'ı ve Özal'ı sorumlu tutma anlayışının yaygınlaşmasında büyük rolü olmuştur.

Sol eğilimli işçilerde görülen genel bir tavır ise sorunların sorumluluğunu 24 Ocak kararlarına ve Adalet Partisi'ne yıkmaktır. Bu anlayış, AP'li ve CHP'li işçiler arasında önemli anlaşmazlıklar ve tartışmalar yaratabilmektedir. 24 Ocak kararları yerli ve yabancı sermayeden ve genel olarak kapitalizmden kopararak ele alınrsa, bir günah keçisine döner. Kapitalizmin günahları 24 Ocak kararlarının ve Demirel'in sırtına yükülür. SHP ve DSP'nin işçi sınıfı içinde ulaşabildiği kesimlerde, bu anlayış yaygındır.

1980 sonrasında artan sorunların sorumlusu olarak sendikaları ve sendikacıları gören işçi sayısı küçülmeyecek kadar fazladır.

Sendikaları ve sendikacıları sorumlu tutanların bir bölümü bilinçli işçilerdir. Bu işçiler, 1980 sonrasında açık kalan sendikaların iyi bir sınav vermediğini, işçilerin güvenliğini yitirdiğini, işçilere önderlik edemediğini söylemektedirler. 12 Eylül sonrasında Türk-İş'in ve bağlı sendikaların çoğunun tavrı, Sadık Şide'nin askeri hükümette Sosyal Güvenlik Bakanlığı yapmış olması, Şevket Yılmaz'ın 1982 yılında Anayasa referandumu öncesinde televizyonda yaptığı konuşma ve 1987 yılında Parlamento'ya dilekçe verme kararının yerine getirilememesi hemen her toplantıda gündeme gelmiş ve eleştirilmiştir. 1980 sonrasında sendikaların ve sendikacıların eksiklikleri ve hataları, işçi sınıfı içinde öncü nitelikteki birçok işçinin ve genel olarak tabanın sendikal hareketlere olan güvenini sarsmıştır. Ancak sendikal örgütlenmenin alternatifleri olarak ortaya çıkan yeni kitle örgütlenme biçimleri yoktur. Sendikaların ve sendikacıların hatalarını haklı olarak dile getirenlere, alternatiflerinin de olduğu sorulduğunda genellikle yanıt alamamaktadırlar.

Sendikaları ve sendikacıları sorumlu tutanların bir bölümü ise bilinçsizdir ve gerici propagandaların etkisi altındadır. 1982 Anayasası'nın ve 2821-2822 sayılı yasaların, 1980 öncesinde bazı sendikaların verilmiş hakları istismar etmesinin sonucu olduğunu söyleyen işçiler de vardır. 1980 sonrasında sendikacılık hareketinin bütününe karşılığınca bir tavra giren sermaye ve yandaşların sürekli ve sistemli saldırısı kavranmamaktadır. Sendikaların büyük bir bölümünün bile bu

yeni koşulların ortaya çıkardığı yeni görevleri kavradığı söylenemez. Kavgacıların ise bu durumu geniş üye kitlesine anlatmak için yaptığı çalışma sınırlı kalmaktadır. İş böyle olunca, toplu sözleşme düzeninin aksayan yanlarının sorumlusu görünüşte sendika olmaktadır. Birçok işçinin gözünde, sendika bir sigara makinesi gibidir. Bir taraftan para atılır, diğer taraftan bir paket sigara çıkar. 1980 öncesinde sendikaya aidat atıldı mı, oldukça iyi bir toplu iş sözleşmesi hep çıkmıştır. Ancak 1982 Anayasası'nın ve 2821-2822 sayılı yasaların ortaya çıkardığı çerçevede artık bu mümkün değildir. Sigara makinesi bozulmuştur. Yasaklarla ve kısıtlamalarla dolu grev hakkı, sınırlı ve hükümet müdahalesini her an hisseden bir toplu pazarlık hakkı ile yeni hak ve menfaatlerin elde edilebilmesi hemen hemen olanaksızdır. Ancak eğer bu makinenin sermaye tarafından bozulduğu geniş üye kitlesine anlatılmazsa, aidat yatırıp karşılığında iyi bir toplu iş sözleşmesi alamayan işçinin tepkisi bellidir. İşçi para attığında aruk sigara vermeyen makineyi nasıl tekmelerse, aidat yatırmasına karşın iyi haklar "alamayan" sendikayı da hırpalamaya başlar.

Sermayenin ve ANAP'ın istediği de budur. Diğer bir deyişle, sermaye ve ANAP, "imama kızdırıp, oruç bozdurmak" istemektedir. Sendikaların ve sendikacıların son derece yaygın olan hatalarını ve eksikliklerini sergileyerek ve gerektiğinde bu konuda "sendika ağaları" gibisinden sol terminoloji kullanarak, işçileri sendikal örgütlenmekten soğutmaya çalışmaktadır. Sendikaların yeni koşulları kavramada ve üye kitlesine yeni koşulları ve yeni görevleri kavratmadaki yetersizliği de, sermayenin ve ANAP'ın ekmeğine yağ sürmektedir. Kenan Evren'in 12 Eylül'den hemen sonra yaptığı Adana konuşmasında ve Turgut Özal'ın genel seçimlerin hemen ardından, "benim işçilerle bir sorunum yok, ama sendikalar işçileri tam anlamıyla temsil etmiyorlar" gibisinden bir açıklama yapmasının arkasındaki mantık budur.

Sendika temsilcileri ile bir yöneticinin bulunduğu bir sohbette bir temsilci, toplu iş sözleşmesinin gereği olarak verilmesi gereken parkaların uzun süredir verilmemiş olmasından şikayet etti ve "parkalar verilmezse genel merkezi basacağız" gibisinden şaka yaptı. Çok deneyimli bir sendikacı olan sendika yöneticisinin yanıtı ise kanımca sermayenin bu oyununu bozacak niteliktedir. Yönetici "genel merkezi ne basacaksınız; hep birlikte parkayı vermeyenleri basalım" dedi. Sen-

dika temsilcisinin parka verilmemesine karşı tepkisi yeni koşulların kavranamamasının bir sonucudur. Bu temsilci, sermayenin ve hükümetin bir oyununu da kavramamıştır. Hükümet ve sermaye, çeşitli işyerlerinde toplu iş sözleşmesi hükümlerini kasıtlı olarak uygulamayarak, işçilere sendikadan güçsüzlüğünü kamutlamaya çalışmaktadır. Birçok sendikadan bu alandaki eksik ve hataları da, sermayenin bu planını kolaylaştırmaktadır. 1980 ve öncesinde yürürlükteki toplu iş sözleşmesi uygulanmadığında yapılabilen hak grevi 1982 Anayasası ile yasaklandığından, bu durumda sendikadan yasal çerçevede yapabileceği tek iş, mahkemeye başvurmaktır. Yargının bu konularda nasıl ve ne kadar zaman içinde sonuca ulaştığı ise iyi bilinmemektedir.

Sendikalar Açısından Yeni Koşullar ve Yeni Görevler

Sendikalar bugün gerçekten zor bir durumdadır.

Dünyada da, Türkiye'de de sermayenin sendikalara karşı tavrı temelinden değişmiştir. Sendikalar bir bütün olarak sürekli ve sistemli bir saldırıyla karşı karşıyadırlar. Bu saldırı doğrudan cehpeden olabildiği gibi, sendikaların ve sendikacıların eksiklik ve zaaflarının teşhiri biçiminde "sol" görüntümlü de olabilmektedir. Bu hatalar tabii ki eleştirilecekti, eleştirilmelidir. Sermayenin amacı, sendikacıların hatalarını ve zaaflarını kullanarak örgütlenmelerini geriletmektir. Bizim amacımız, bu hataların düzeltilmesini sağlayarak ve hatalarını düzeltmemekte ısrar edenlerin değiştirilmesine çalışarak, sendikaların işçiyi daha fazla güven veren kuruluşlar haline getirilmesini gerçekleştirmektir. Bugün Türkiye işçi sınıfı henüz sendikal örgütlenmelerini aşan alternatif kitle örgütlenmeleri yaratamamıştır. Bugünkü koşullarda sendikasızlaşmaya yol açacak biçimde sendikaların eleştirilmesi, örgütsüzlüğü getirecektir. Sermayenin istediği de budur. Sermayenin, sendikacılık hareketini geriletmek isterken, sendikacıların bir bölümünü düzenle bütünlüğünde çok iyi yararlandığı bazı zaaflarını bu "dostlarına" ihanet ederek kitlelerin önünde teşhir etmesinin nedeni de, kitlelerin örgütlü güce olan güvenini sarsmak isteğidir. Sendikaların ve sendikacıların eksik ve hatalarından iyi yararlanan sermayenin bu oyununun birçok yörede etkili olduğunu gözledim.

Sendikalar 1980 öncesine karşılaştırıldığında birçok açıdan yeni

koşullarla karşı karşıyadırlar.

1982 Anayasası ve 2821-2822 sayılı yasalar, sendikaların özgür toplu pazarlık ve grev haklarına büyük darbeler indirmiştir. Geçmişte yalnızca toplu sözleşme alanında ve genellikle üst düzey ilişkilerle elde edilen başarıların tekrarlanması artık mümkün değildir. Ayrıca, enflasyonun emekçi sınıfı ve tabakaları sistemli ve sinsi bir biçimde soyanın işverenlerden yana kontrollü bir araç olarak kullanılmasına engel olunması da gerekmektedir. İşsizliğin önlenilmesini amaçlayan istihdam yaratıcı devlet yatırımlarının ve refah harcamalarının artırılması da, sendikaların işyerlerindeki toplu sözleşme mücadelesi kadar önemlidir. Diğer bir deyişle, 1980 sonrasında yaratılmak istenen toplumsal ve siyasal modelinde sendikaların güçsüz ve apolitik olması için her şey yapıldı. Ancak hayat bunları aştı. Bugün sendikalar ya daha politik bir tavır içine girecekler, aralarındaki dayanışmayı artıracaklar, geniş üye kitlesine hareketle geçirmeyi amaçlayarak sendika-içi demokrasiyi geliştirecekler ve mücadelelerinde yol gösterecek doğru eğitim programlarını geniş üye kitlesine ulaştırabilecekler ve kısıtlı grev hakkını tamamlayıcı yeni yasal ve demokratik yol ve yöntemler geliştirecekler; ya da giderek zayıflayacaklar. İşçiler bu gelişmeleri yeterince kavrayamıyor, ancak sezinliyorlar.

Bu nedenle yeni mücadele yol ve yöntemlerini kendiliklerinden geliştiriyorlar. Sorunların tartışıldığı eğitim seminerleri istiyorlar. Eğitim seminerlerinin yalnızca yasa maddelerinin tek tarafı olarak anıldığı ders havasından çıkarılması, sorunların çözüm yollarının demokratik biçimde tartışıldığı yerler olmasını istiyorlar.

Bugün 1980 sonrasında yeni koşulları ve bu yeni koşulların ortaya çıkardığı yeni görevler ilk aşamada sendika temsilcisi kademesine, daha sonra ise tüm işçilere anlatılmazsa, işçilerin sendikalara karşı zaten sarsılmış olan güvenleri iyice azalır ve alternatif kitle örgütlenmelerinin yokluğunda, ortaya çürüme ve dağınıklık çıkar.

İşçiler arasında arttığı görülen bir eğilim, bilinçli veya bilinçsiz olarak bireysel kuruluş çabalarıdır. İşçiler kısa ve uzun vadeli çıkarlarını genellikle bilirler veya en azından sezerler. Ancak suyun akarken en kolay yolu seçmesi gibi, kısa vadeli ve sonucu çabuk ve garantili alınacağı sanılan çözümler genellikle daha çekicidir. "Çantadaki serçe mi, çaldaki keklik mi" karşılaştırması çantadaki serçenin seçilmesi

analayışı işçiler arasında çok yaygındır. Örgütlü güce güvenin yokluğunda bu tercih ve seçim normaldir. Elinde av tüfeği olan, yanında av köpeği dolaşan ve çiftesi dolu olan bir avcı çalıda keklığı seçer. Yeterince bilinçli ve deneyimli olmayan işçilere uzun vadeli mücadeleleri seçirebilmenin yolu, onlara örgütlü güce ve kendi özgüçlerine güveni aşlamak ve uzun bir süreç içinde bu güveni küçük küçük başarılarla da olsa yaşamlarını sağlamaktan geçmektedir. Sendikal ve siyasal örgütlenmelerin hatalarından arındırılmaları ve kitleye her açıdan güven verecek hale sokulmaları, uzun vadeli çözümlerin mümkün olduğu inancını yaygınlaştıracaktır.

Kitleler ancak bu noktadan sonra uzun vadeli çözümlerin peşinden gider. Ancak bugün farkında olunarak veya olunmayarak, bireysel çözümler arayışları, kısa vadeli çözümler peşinde koşma çabaları artmıştır. Milli Piyango, Spor Toto, Altılı Ganyan gibi şans-talih oyunlarının yaygınlaşması ve hükümetin bilinçli bir politikasıyla yaygınlaştırılması boşuna değildir. Alkol kullanımı da artmaktadır. Fazla mesaiye kalma, ikinci bir işte çalışma, hafta tatillerinde veya yıllık ücretli izinlerde çalışma gibi uygulamalar da örgütlü gücün veremediği güvenin yerine kısa vadeli çıkışlar arama çabalarıdır.

Baskı ve yoksulluk artınca ille de toplumsal patlamalar olmaz. Toplumsal çürümeye de olabilir. Toplumsal örgütülüğün gerilediği koşullarda ortaya genellikle toplumsal çürümeye çıkar. Bugün işçiler arasında örgütlü güce olan güven çok geri düzeydedir. Buna bağlı olarak da sömürünün ve yoksulluğun artması, kumaryla, fuhuşuyla, intiharıyla, uyuşturucusuyla, alkolle ve her türlü ahlaksızlığıyla çürümeye eğilimini getirmektedir. Yapılması gereken "imama kızıp oruç bozmak" değil, "hata yapan imama değiştirmek"tir.

İşçi Kimdir?

Yaşamını, aldığı ücretle sürdüren bir çok işçinin "işçilik" olgusuna bakışında bir çarpıklık gözleniyor. Birçok işçi için işçilik demek, bedenen veya kol gücüne dayanarak çalışmak demektir. Bu anlayış yalnızca işçiler arasında değil, birçok sosyal bilimci de bile vardır. İşçi sınıfının çeşitli katmanlardan oluştuğu birçok işçi tarafından kavranılmamaktadır.

56

ri arasında dayanışma anlayışı hâlâ sürmektedir. Bunlar gurur duymamız, korumamız ve kapitalizmin ötesinde bir anlayışla geliştirmemiz gereken özelliklerimizdir.

Bu güzel geleneklerimizin işçi sınıfına özgü olanları henüz Türkiye'de yeterince yerleşmemiştir. Van'daki bir işçi, İstanbul'daki deri işçisini tanımadan, herkesten bir paket sigara parası toplayıp grevdeki deri işçilerine göndermeyi henüz doğal ve mutlaka yapılması gereken bir hareket olarak görmemektedir. İşçiler arasında bu dayanışma geleneğinin yaratılması öncü nitelikteki işçilere düşmektedir ve son derece önemlidir.

Yeni koşullarda sendikaların ayakta kalabilmesinin yollarından biri bu dayanışmanın güçlendirilmesidir. 1980 öncesinin koşullarında tek tek sendikaların verdikleri mücadeleler bazı başarıların elde edilmesini sağlayabiliyordu. 1980 sonrasında koşullarında gaspedilen haklarımızı geri alabilmek yeni hak ve menfaatler sağlayabilmek için sendikacılık hareketinin değişik kesimleri arasında dayanışmanın ve işbirliğinin geliştirilmesi zorunludur. Hayat kapitalizmin değişik işkollarına yapay olarak bölüdüğü ve yürürlükteki mevzuat gereği ayrı sendikaların bünyelerinde örgütlenen işçiler arasında birlik ve beraberliği zorunlu kılmaktadır. Dayanışma geleneğinin yaratılması ile, kapitalizmin işçi sınıfını yapay olarak işkollarına göre bölmelerinin etkileri de silinecektir.

Bugün işçilerin işkolları ve bölgeleri arasında dayanışma geleneği henüz birçok yörede gelişmemiştir. 1986 ve 1987 yıllarındaki grevlerin başarıyla sonuçlanabilmesi ancak dayanışmayla sağlanabilmiştir. Gelişmemiş biçimiyle bile bu dayanışmanın önemli sonuçları yaşanmıştır. Bu dayanışmanın yaygın bir gelenek biçimini alması, hem yeni koşullardaki mücadeleyi güçlendirecek, hem de kapitalizmin işçi sınıfını yapay olarak bölücü etkilerini azaltacaktır.

Ayrıca sınıfına ihanet edenlere karşı tecrit edici bir uygulama da gelenek olarak yerleşmemiştir. Bir ız düşmanı veya bir vatan haini ile görüşmek ayıplanır, ama Anadolu'nun birçok yöresinde kendi arkadaşları işçilere ihanet eden veya grev kırıcılığı yapan kişi ile ilişkiler sanki hiçbir şey olmamış gibi devam edebilmektedir.

58

İşçiliği mavi tulumla, eldeki anahtarla, beden çalışmasıyla özdeşleştiren anlayış, farkında olmadan veya bilinçli olarak işçiliğe hakaret etmekte, işçiliği horlamaktadır. "Bürolarda çalışanların sıkıntısını anlamaz", "onlar masa başında çalışır, bizden değildir" gibi anlayışlar oldukça yaygındır. İşçiliği beden çalışmasıyla özdeşleştirme, "işçiler, kafa ile çalışmazlar, onların kafaları çalışmaz" anlayışının uzantısıdır. Halbuki her iş hem kafa hem beden çalışmasının bütünlüğüdür. İnsanı yücelten veya üretime katkıda bulunan yalnızca bedenden değil, aynı zamanda kafa yani ağır basan çalışmadır da. Örneğin, yolları süpüren bir temizlik işçisi artık-değer yaratmaz, ama fabrikada proje üzerinde çalışan ve işyerindeki kolektif işçinin bir parçasını oluşturan bir ücretli mühendis artık-değer yaratır.

İşçiler arasında işçilik tanımı henüz doğru yerine oturmamıştır. Mühendislik yapan işçiler kendilerini bedenen çalışan işçilerden yüksek görebilmektedir. Onların da sınıf bilincine ulaşmaları gerekmektedir. Mavi tulum giyen işçiler, kendilerini büro personelinden veya teknik elemanlardan ayrı görebilmektedir. İşçi sınıfı katmanları arasındaki ayrılıkların aşılması o kadar kolay olmayacağına benzemektedir. Bu konuda sendikaların da büyük hataları olmuştur. Özellikle 1970'li yıllarda işçi-memur ayrımı tartışmalarında sendikaların çoğunun takındığı yanlış tavır, kamu kesiminde bedenen çalışmayan ağır basanların "işçi", fikri çalışması ağır basanların "memur" olduğu biçimindeydi. Bir dönem memur statüsünde çalışan ücretlilerin görece olarak ayrıcalıklı konumu ve bugün bile iş güvencesine daha fazla sahip olmaları, işçi sınıfı hareketinin tüm katmanlarının birliğine sağlanmasında bugün önemli zorluklar yaratmaktadır.

Dayanışma Geleneği ve Yapay Bölünmenin Aşılması

İşçiler arasında dayanışma geleneği henüz yeterince gelişmemiştir. Halkımızın çok güzel ve kapitalizmin henüz ortadan kaldıramadığı gelenekleri vardır. Sigara için biri paketi masanın üstüne koyar, çevresindekilere ikram eder. Simit yiyorsa, karşılaştığı birine simidin bir parçasını verir. "Alman usulü" bütün ekonomik sıkıntılara karşın yeterince yaygınlaşmamıştır. Birçok yöremizde "Alman usulü" herkesin kendi parasını ödemesini önermek ayıp sayılır. Mahalleli veya hemş-

57

Önder İşçiler

İşyerlerinde Türkiye'nin ve dünyanın sorunları ile ilgilenen, sorunlara çözümler arayan önder nitelikte işçilerin sayısında önemli bir artış vardır. Ülkemizde politikanın kitlelere yayılmasının ve sendika-içi demokrasinin gelişmesinin zeminini bu öncü işçiler yaratıyorlar. Bu nitelikte insanlarla artık yalnızca İstanbul'da ve birkaç eski sanayi ve madencilik merkezinde değil, Anadolu'nun en ücra köşelerindeki bir fabrikada veya şantiyede bile karşılaşmak mümkün. Türkiye'de çeşitli bölgelerde ve biçimlerde yaşanan siyasal deneyimlerin doğrudan veya dolaylı etkileri bu insanlarda izlenebiliyor. Özellikle orta yaşa yakın ve önemli bir bölümü endüstri meslek lisesi mezunu bu insanlar, önmüzdeki dönemde işçi sınıfı hareketinde sendikacılığa önemli görevler üstlenmeye adaylar. Ancak bunların önemli bir bölümünün işçi hareketi içinde biraz daha pişmeleri, biraz daha deneyim kazanmaları gerektir.

Bu nitelikteki insanlarda görülen hatalı bazı eğilimler, bazı sloganları aşamamaları, yeterince okumamaları, bazı durumlarda kendilerini diğer işçilerden (isteyerek veya istemeden) koparmaları, bilinç düzeyi geri işçilerle uzun uzun uğraşmayı ihmal etmeleridir. Bu nitelikteki işçiler arasında arkadaşları için "bu işçiler adam olmaz" diyebilenlerin sayısı oldukça fazladır. Önder işçi olmanın yaşamın tüm alanlarında örnek insan olmak anlamına geldiği yeterince kavranılmamıştır. Ancak bütün bu eksikliklere ve hatalara karşın, Türkiye işçi sınıfı hareketine nitelik sıyratacak bir birikim oluşmaktadır.

İşçiler Ve Politika

İşçiler, sorunlarının çözümünün giderek politik platforma kaydıgnın farkına varmalarıyla birlikte, sendikalarını ve işçilerin politikayla ilişkisini giderek daha fazla tartışmışlardır.

1980 öncesinde toplu pazarlık ve grev haklarının bugüne göre daha geniş olması nedeniyle yalnızca toplu sözleşmeler sağlayabiliyordu. Bu anlamda, Türk-İşte hakim olan biçimiyle "partilerüstü politika", işçi kitlelerini politikanın içine sokmadan iktidardaki siyasi parti

59

ile üst düzeyde iyi ilişkiler kurarak bazı tavizler elde etme biçiminde oldukça "gerçekçi" bir biçimde kullanılabiliyordu. Bugünün koşullarında toplu pazarlığın yeterince işe yaramaması enflasyon, işsizlik ve refah harcamaları gibi konularda hükümet politikalarını etkileme zorunluluğu, işçileri ve sendikaları aktif bir tavra itiyor. İşçiler ve sendikacılar da bunu çok iyi gözliyorlar. Ancak çıkış konusunda bir karışıklık sürüyor.

Tabandaki bu gelişmelerin Türk-İş yönetimi düzeyine yansımaları, Türk-İş'in 1982 Eylül'ündeki Anayasa referandumunda açtığı "evet" kampanyası ve genel seçimlerde açtığı "ANAP'a oy yok" kampanyasıdır.

İşçiler, sendika temsilcileri ve her düzeydeki sendika yöneticisi arasında sendikaların siyasi partilerle ilişkileri yaygın bir biçimde tartışılmaktadır.

Türk-İş'in uyguladığı biçimiyle "partilerüstü politika" çok geniş bir kitle tarafından eleştiriliyor. Ancak buna alternatif olarak getirilen somut bir politika henüz kitleleri kavramış değil. Bazı işçiler ve sendika yöneticileri, "siyasi parti ayrılıkları sendikaların kapısında kalmalı, insan nası paltosunu çıkarırsa, siyasi kimliğini de sendikaların kapısında çıkarmalı" biçiminde bir çözüm öneriyorlar. Bu anlayış bazı çevrelerde yaygınlaşıyor. Bu yaklaşımın doğru bir yanı var. Bugünkü siyasi partilerin hepsinin son analizde sermaye sisteminin partileri olduğu düşünülürse, işçilerin bu partilerin etkisinden kurtarılmasını açısından böyle bir görüşün yararı bile olabilir. Ancak bu yaklaşımın asıl tehlikeli yanı işçileri politika dışına itmesi ve belki de ileride gelişecek anarko-sendikalist akımlar için zemin hazırlaması. Bunlar ise son derece ciddi tehlikelerdir.

Bazı yazarların Avrupa sosyaldemokrasisi ile sendikalar arasındaki ilişkiyi ayrıntılı bilmeden yaptıkları yanlış genellemeler, sol eğilimli işçiler arasında biraz taraftar bulmuş. Sendikaların sosyal demokrat partilerle bütünleşmesi isteniyor. Ancak bu kişilerle tartışıldığında, böyle bir gelişmenin sendikacılık hareketinin bölünmesine yol açacağı, halbuki günümüz koşullarının ileri nitelikte bir program etrafında işçi sınıfının birliğinin sağlanamayacağı mümkün kıldığını kabul ediyorlar. Ayrıca sosyal demokrasinin daha solunda olan kişilerin böyle bir bütünleşmeye karşı çıkması gerektiği de belirtiliyor.

60

senmemesi gereken bir etkiye sahiptir.

İşçiler arasında sağ siyasi partileri desteklemenin kısa vadeli çözümler açısından geçmişteki bazı durumlarda "gerçekçi" olduğunu kavramadan, sendikalarda siyasi parti tartışmalarının gündeme getirilmesi sıkıntılar yaratmaktadır. Birçok toplantıda tartışmanın CHP-AP veya SHP-DYP tartışmasına kaydırılması hedefi sapırmakta ve işçiyi bölmektedir. Halbuki bu partilerin tümünün sermaye ve servet sahiplerinin denetiminde ve yönetiminde olduğunun, bunların hangisi hükümet kurarsa kursun iktidarda gerçekte sermaye ve servet sahiplerinin bulunduğu anlatılması, sorunlara işçi olarak yaklaşmayı ön plana çıkarmakta ve işçileri birleştirmektedir.

Bugün işçiler arasında yaygın kabul gören anlayış, her işçinin kendi inandığı siyasi çizgi içinde yönetime gelmeye çalışması, o çizginin programına ve uygulamalarına işçiler lehine hükümlerin konmasına çaba göstermesi gerektiğidir. Herkes öncelikle kendi deneyimleriyle öğrenir. Bu süreç yaşanmadan ve birçok işçi geçmişte benimsediği çizgi içinde bunları gerçekleştiremeyeceğini kendi deneyimleriyle görmeden, işçilerin kitle halinde alternatif bir düzeni savunan bir sol partiyi desteklemesi pek olası değildir. İşçiler bugün ortak sıkıntılarda birleşmiş durumdadır. Belki Türkiye tarihinde ilk defa, milyonlarca işçi ortak sorunları yaşamaktadır. Bu sorunların çözümünün politik kararlardan ve tavirlardan geçtiğini kavramakta ve politika ile giderek artan bir biçimde ilgilenmektedirler. Ayrıca tabandaki işçiler arasında ilişkiler son derece demokratiktir. Farklı siyasi tercihleri olan işçiler birbirlerine oldukça büyük bir hoşgörü içinde yaklaşabilmekte, ortak sorunlara birlikte çözüm arayabilmektedirler.

Bugün yapılması gereken, kapitalizmin sonuçlarına karşı oluşmuş, ancak siyasi eğilim, din, mezhep, dil, hemşerilik, meslek, statü gibi nedenlerle bölünme eğilimi olan bu birliği pekiştirmek, bilinçlendirmek, kendi deneyimleriyle yaşayarak yalnız kapitalizmin sonuçlarına değil, aynı zamanda kapitalizmin kendisine karşı çıkmasını sağlamaktır. Bu siyasi tavrın geniş kitlelerce benimsenmesi ise uzun bir zaman ve bölünmeleri engellenmeyi amaçlayan bilinçli politikaları gerekli kılmaktadır.

Sonuç

62

Bu konuda işçilerle yapılan birçok tartışmada, mevcut siyasi partilerin hepsine sermaye ve servet sahiplerinin hakim olduğu, işçilerin bu partilerde yönetim kademelerine geçemedikleri konuşuldu. Bunun nedenleri sorulduğunda bir işçi, "bizde ne nakit ne de vakit var, nasıl etkili olalım" dedi. Bu gerçekten doğru bir saptamadır. Bugün faaliyet gösteren siyasi partilerde etkili olabilmenin yolu bu işe vakit ve para ayarabilmekten geçmektedir.

Bu tartışmalar giderek yaygınlaştığında görülen bir eğilim, "biz için kendi partimizi kurmuyoruz" anlayışıdır. Özellikle Türkiye'de ücretlilerin toplam nüfus içindeki payının yüzde 40'ı aşığı anlatıldığında, işçilerin ortak tavır almasının birçok şeyi değiştirebileceği anlaşılabilir ve "kendi partimizi kuralım, Türk-İş bir parti kursun" anlayışı gündeme gelmektedir. Bu anlayış doğaldır, İngiltere'de 19. yüzyılın son yılları, Türkiye'de 1960 yılların başlarındaki tartışma daha yaygın bir biçimde yeniden gündemdedir.

Ancak henüz işçilerin bir bütün, olarak bugünkü düzenin siyasi partilerini aşığı söylenemez.

İşçiler arasında belki ANAP'lı oldukça azdır, ama eski Demokrat Partili, Adalet Partili ve bugün Doğru Yol Partili işçi sayısı küçümsenmeyecek kadar fazladır. Bu işçilerin bu geleneğe oy vermesinin açıklanabilir nedenleri vardır. Bu nedenlerin bir bölümü dünyaya bir işçi gibi bakmaktan kaynaklanmaktadır. Türkiye'de sağ kendisini başarılı bir biçimde dinle ve halkımızın gelenekleriyle özdeşleşmiş göstermesi önemli bir etimendir. Ancak diğer taraftan DP ve AP iktidarları dönemlerinde işçiler lehine çıkarılan önemli bazı yasaların etkileri de küçümsenmemelidir. Birçok kişinin gözünde CHP ile solculuk özdeşdir. CHP ise 1950 öncesinde işçiler için baskı, eziyet, yasak, düşük ücret ve kötü çalışma koşulları demektir. Demokrat Parti'nin 1950-1960 arasında çıkardığı yasalarla işçilere doğrudan sağladığı bazı menfaatler ve 1950-1954 döneminde sendikacılık hareketine karşı takındığı görece hoşgörülü tavır, birçok işçinin Demokrat Partili olmasına yol açmıştır. Adalet Partisi iktidarlarında ise yaşanan ekonomik canlanmaya bağlı olarak işçilere bazı alanlarda önemli kazanımlar sağlanmış ve özellikle AP'ilerin yönetiminde bulunduğu sendikaların kamu kesiminde bağladığı toplu iş sözleşmelerinde önemli haklar elde edilmiştir. Bu partiler aracılığıyla işe adam yerleştirme de küçüm-

61

Yukarıda anlatılanlar çok genel ve kişisel gözlemler ve değerlendirmelerdir. Türkiye işçi sınıfının ve özellikle de sendikacılık hareketinin bugün birçok hatası ve eksikliği vardır. Yazıda bunlara da işaret edildi. Ancak vurgulanması gereken bir nokta var: Türkiye'de işçi sınıfı hareketi dipten gelen bir dalga gibi yükseliyor. Türkiye tarihinde geçmişte de böyle dalgalar oldu, ancak ilkenin belirli bölgeleriyle sınırlıydı bunlar. Bugün ilk kez bütün Türkiye'de bu dalganın etkileri sezilebiliyor. Dev uyanıyor ve Türkiye'nin geleceğinde bağımsız bir güç olarak ağırlığını koymaya hazırlanıyor.

Türkiye Sorunları 1988 Yılığ, Alan Yayınları, 1988

63

TÜRK-İŞ'TE YOL AYRIMI

Yazıya, konuyla hiç ilgisi olmayan bir bölümle başlayacağım.

Trafik kurallarına genellikle uyan biriydim. Yaya olarak yaya geçitlerinden geçirdim. Yayaalara yeşil yanarken geçmeye kalkan arabaların da önünde kasıtlı olarak durur, şoföre tepkimi gösterirdim.

1981 yılında başıma bir gün bir iş geldi. Yayaalara yeşil ışık yanıyordu. Ben geçerken bir araba hızla geldi. Yolda durmaya kalktum. Kolumdan biri çekmeseydi ezilecektim. Geçen bir askeri arabaydı. Aradaban bir subay pencereden kafasını uzatıp el kol hareketleriyle bağırdı çağırırdı ve güttü.

Bu aralar akşamları Kızılay'da bir başka olayı (bir parça da zevkle) yaşıyorum.

İş çıkışı yüzlerce insan kaldırımlarda birikiyor. Kalabalığın arkasına geliyor. Karşıya geçilecek; duraklarda sıra kapılacak; belki dükkanlar kapanmadan alışveriş yapılacak. Yayaalara kırmızı ışık yanıyor. Yeşil ışık süresini de iyice kısaltmışlar. Etrafta trafik polisleri var. Ama üç-beş kişi birkaç adım atıyor. Arkadan izleyenler oluyor. Bir iki adım daha. Gelenler artıyor. Birkaç saniye sonra, yayaalara kırmızı ışık yanarken insanlar kitle halinde karşıya geçiyor. Arabalar durmak zorunda kalıyor (askeri arabalar da). Trafik polisi kalabalığa bakıp duruyor. Kimseye ceza yazmaya kalkamayacak kadar akıllı.

Sermayenin Saldırısı sürüyor

Türkiye'de sermayenin işçilere saldırısı had safhadadır. Ancak Avrupa Topluluğu'na hoş gözükme zorunluluğu, bu saldırının daha ince

64

1987, tabandaki tepkilerin çeşitli biçimlerde eyleme dönüştüğü, işçi sınıfının yeni mücadele yol ve yöntemlerini geliştirdiği ve kullanmaya alıştığı bir yıl oldu. Yemek boykotları, moral bozukluğu nedeniyle çalışma sevkinin kırılması, açlık grevleri, yasal grevler, yürüyüş ve mitingler, hastalanıp viziteye çıkmalar, vb. yaygınlaştı. Sendikalar arasında mahalli düzeydeki işbirlikleri kuruldu, yaygınlaştı ve kurum-sallaştı.

Sermayenin açıkça ilan ederek başlattığı savaşın yıkımı yaygınlaştıkça, ilişkileri diyalogla sürdürmek isteyen bazı sendika yöneticileri bile bu yolla sonuç alınmayacağı görüldü. Sendikaların bir bölümü bu nedenle, bir bölümü de sonuç alınmayınca kendi koltuklarının tehlikeye düştüğünü göyerek, açık savaş ilanını kabul etti.

Türk-İş'te Saflaşma

Türk-İş içinde bugün iki eğilim arasında bir mücadele sürüyor. Bu mücadelenin safları, geçmişteki gibisinden "sağcılar-solcular" değildir. Bugün bir tarafta sermayenin açtığı savaş kabul edip işçilerin gücüyle buna karşılık vermek isteyenler, diğer tarafta teslimiyeti savunanlar vardır.

10 Şubat 1988 günü yapılan Türk-İş Başkanlar Kurulu toplantısından kabul edilen eylem programı, bu çelişkili yapının uzlaşmasıdır.

Türk-İş içindeki iki safın bu eylem programına bakışları da birbirinden farklıdır.

Mücadaleyi savunanlar, kademe kademe geliştirilecek bir eylem programı ile işçilerin özgüçlerine güveni ve örgütlenmelerini artırmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle de üyelerini örgütleme ve ara kademeleri (temsilciler ve şube yöneticileri) yetiştirmeye çalışıyorlar. Bugün Türk-İş ve bağlı sendikaların iç örgütlenmesi, barış döneminin ordularını anımsatmaktadır. Subayların kendi gösterdiği ütül üniformalar, güzel konuşmalarıdır. Ama savaş meydanlarında subayların ütüsüne, konuşmasının güzelliğine değil, cesaretine, kıvrak ve yaratıcı zekasına ve emrindeki askerlere güven verip onlara önderlik edebilmesine bakılır. Türk-İş ve bağlı sendikaların iç örgütlenmesinin, sermayenin ilan ettiği savaşa uygun bir biçime sokulması gerekiyor. Mücadaleyi savunanlar bugün bu sürecin sıkıntısını yaşıyorlar.

66

yöntemlerle sürdürülmesini gerekli kılmaktadır. Sermayenin, emek cephesine açıkça ilan ettiği savaş sürmektedir.

1984-1987 döneminde bağtılanan toplu iş sözleşmeleri, işçilerle edilmiş grev hakkı nedeniyle başarılı sonuçlar vermedi. İşçiler ve sendikacılar, (1) birbirinden kopuk olarak tek tek işyerlerinde, (2) yalnızca toplu iş sözleşmeleri alanında, (3) genellikle üyelerin kitle gücünü savaş meydanlarına sokmadan ve (4) işçilerle edilmiş grev hakkını tamamlayıcı yol ve yöntemler kullanmadan verilecek bir mücadelenin başarı şansını olmadığını yaşayarak öğrendiler.

İşçilerin ücretlerinin satın alma gücü 1977 yılından beri düşmektedir. 12 Eylül 1980 sonrasında ise bu düşüşe diğer alanlardaki sürekli kayıplar da eklendi.

Bazı sendikacılar 1983 yılı sonunda güdümlü ve denetimli bir parlamenter sisteme geçilince, 1980-1983 döneminin kayıplarını telafi edebileceklerini sandılar. 1984-1987 dönemi bunun mümkün olmadığını gösterdi. Aksine, sermayenin ve onun siyasal alandaki temsilcisi ANAP'ın saldırısı sürdü. Ücretler daha da düştü, işsizlik daha da arttı. Gelir dağılımı daha da adaletsizleşti, grev hakkı serbest bölgelerde yasaklandı. Emeklilik yaşı artırıldı, vb. Bu listeyi uzatmak mümkün.

İşçilerin tepkileri de arttı. Bilinçsiz işçiler, artık eskisi gibi "hak ve ücret alamayan" sendikacılara kızmaya başladılar. Bilinçli işçilerse, sendikacıların yeni koşullara uyan yeni görevleri yerine getirmelerini ısrarla istemeyi sürdürdü.

Sendikacılar Yol Ayrımında

Geçmişte gülmeyen ama bir türlü yağmayan sendikacılar ve sendikacılar bir yol ayrımına geldi.

Çeşitli sendikacılar hakkında olumlu ve olumsuz çok değerlendirme yapılabilir. Ancak hemen hemen hepsinin sezgilerinin çok gelişmiş olduğunu kabul etmek gerek. Sendikacıların çoğu davranışlarını, konuşmalarını ve hatta kullandıkları sözcükleri bile dinleyicilerin tepkilerine göre anında biçimlendirir. Sendikacıların çoğu temsil ettiği kitlenin üç adım gerisinde veya üç adım ilerisinde olabilir ama bu fark dört adıma çıkmaz. Farkını dört adıma çıkaran sendikacı genellikle tasfiye olur.

65

Teslimiyeti savunanlar, eylem programının başarısızlıkla sonuçlanabilmesi için gerekeni yapıyor. Eylem programı çerçevesinde 8 bölgede gerçekleştirilen toplantıların bir-ikisinde birkaç sendikacı tarafından yayılmaya çalışılan yığınlık havası, bu anlayışın bir sonucudur. Eylem kararlarını aldıktan sonra hiçbir çalışma yapmamak da aynı sonuca götürür. Gerekli iç örgütlenmeler sağlanmadan ve işçileri yöneticilere güven verilmeyen, yalnızca "önerilecek" eylemlere işçiler kitle halinde katılmayınca, (1) potansiyel tehlike oluşturan öncü işçiler tasfiye edilebilecek ve (2) "işçiler eylem istemiyor" denilerek eylem programı (yığınlık yaratacak bir yenilgi kabuluyla) iptal edilebilecektir.

Sendikalarındaki saflaşmaya hala geçmişteki kıstaslar (hangi partiye oy verildiği) ışığında bakanlar ve saflaşmanın yeni niteliğini kavramayanlar, yanlış hedeflere saldırabilirler. Bugünkü saflaşma, emek-sermaye çelişkisidir. Saflaşma ve tavır alışı hala eski kıstasların kullanılması ya gelişmelerin kavranılmamasının, ya da çok iyi kavranılıp, gelişmeleri sermaye lehine etkileme çabalarının bir sonucudur.

Türk-İş ve bağlı sendikaların 11 Mart günü yaptıkları yemek boykotu gerçekten büyük ve canlı bir katılım ve başarıyla gerçekleştirildi. Türkiye işçi sınıfı tarihinde ilk kez 1,5 milyon işçi ülkenin her yanında aynı anda bütün farklılıklarını kenara itip bir sınıf olarak birlik içinde sermayeye karşı mücadele duygusunu yaşadı.

Şimdi gündemde eylem programının diğer maddelerinin ve toplu iş sözleşmeleri konusunda alınan ilke kararlarının ısrarlı ve kararlı bir biçimde gerçekleştirilmesi ve iç örgütlenmelerde görülen eksikliklerin giderilmesi vardır. Sermayenin, ANAP'ın ve TISK'in tavri sertleşecektir. Sendikalar ve işçiler, işçilerle edilmiş grev hakkını ve onu tamamlayıcı diğer yol ve yöntemleri iyi kullanmak, ara kademeleri güçlendirmek ve sendika-içi demokrasiyi geliştirmek zorundadırlar. Sermayenin saldırısı ve sendika cephesindeki uzantıların engellemeleri ancak böyle aşılabılır.

Türkiye işçi sınıfı, ulaştığı nicel ve nitel düzey ve dipten gelen sağlıklı dalgayla, çağ atlamaktadır.

Görüş, Nisan 1988, Sayı 17

67

TÜRKİYE'DE ÜCRETLİLERİN DURUMU

Türkiye'de ücretlilerin toplam nüfus içindeki payı son on yıllarda hızla yükselmektedir. Gelişmiş kapitalist ülkelerle kıyaslandığında hâlâ oldukça düşük olan bu oran yükseldikçe, (diğer bazı etmenlerle birlikte) ülkemizde ücretlilerin toplumsal ve siyasal yaşamdaki ağırlıkları ve etkileri de artacaktır.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından 1983, 1984 ve 1985 yıllarında uygulanan hane halkı işgücü anketleri, Türkiye'de ücretlilerin bazı özellikleri konusunda önemli ipuçları vermektedir. Bu verilerin bir bölümünün 1955 nüfus sayımı sonuçlarıyla karşılaştırılması da Türkiye halkının işçileşme sürecine ışık tutmaktadır.

Ücretlilerin Sayısı

1985 yılında Türkiye'de bir işte istihdam edilen 6.4 milyon ücretli vardı. Diğer taraftan 2.3 milyon da iş arayan işsiz bulunuyordu. İşsizlerin işgücünü satma olanağı bulamamış ücretliler olduğu düşünülürse, Türkiye'de ücretlilerin toplam sayısı 8.7 milyon dolayındadır.

İş Sahibi ve İşsiz Ücretlilerin Dağılımı (1985) (bin kişi)

	Ücretli	İşsiz	Toplam
Kentsel	4.102	1.078	5.180
Kırsal	2.296	1.182	3.478
Toplam	6.398	2.260	8.658

68

larda gözönünde mutlaka bulundurulması gereken bir nokta, özellikle Doğu ve Güneydoğu illerinde (5. bölge) bulunan ve bölge dışından tayinle gelmiş çok sayıda kamu görevlisinin etkisidir.

Ücretlilerin Sayısı ve Oranı

İş Olanlar 1985 (bin kişi)	Ücretli Sayısı (1985) (bin kişi)	Ücretlilerin İş Olanlara Oranı (%)	
		1985	1955
Türkiye	16.163	6.398	39,59
I. Bölge	5.453	2.634	48,30
II. Bölge	2.234	758	33,95
III. Bölge	3.652	1.627	44,57
IV. Bölge	1.821	550	30,21
V. Bölge	3.003	829	27,59

1955 yılındaki durumla karşılaştırıldığında (*), iş sahibi ücretlilerin oranının en fazla 4. ve 5. bölgelerde arttığı, birinci bölgedeki oran artışının ise görece olarak en düşük düzeyde kaldığı görülmektedir. 1955 yılında ülkede kapitalizmin gelişmişlik düzeylerinde bölgeler arasında önemli farklar varken, 1985 yılında bu fark azalmıştır.

İşsizler

5. Bölgede ücretlilerin oranının düşüklüğünün yanı sıra, işsizlik oranında da görece bir yükseklik gözlenmektedir. Açık işsizlerin faal işgücüne oranı Türkiye'de % 12.3 iken, 5. bölgede %17'dir. I. bölgede ise bu oran %9'dur.

(*): 1955 yılında her bölge için 1985 yılında anket uygulanan iller ele alındı, işlerindeki konumunun "meçhul" olduğu belirtilenler toplanarak çıkarıldı ve oran belirlendi.

70

Bir işte çalışan ücretlilerin % 64'ü, nüfusu 20 binden yukarı yerleşim birimlerinde ("kentsel"), % 36'sı ise, daha az nüfuslu ("kırsal") yerlerde dir. İş arayan işsiz ücretlilerin %48'i kentsel, % 52'si kırsal bölgelerde dir.

İşsizlik oranı genellikle işsizlerin faal işgücüne oranı olarak anlaşılır. Ancak işsizler iş bulamamış ücretliler olduğuna göre, "faal işgücünün ne kadarı işsiz" sorusunun yanı sıra, "ücretlilerin ne kadarı işsiz" sorusu da çeşitli açılardan önemli sonuçlar verecektir. Gelişmiş kapitalist ülkelerde bu iki sorunun yanıtı birbirine çok yakınken, Türkiye'de oldukça farklıdır. 1985 yılında DİE verilerine göre faal işgücünün % 12.3'ü işsizdi. Ancak işsizlerin toplam ücretlilere (iş sahibi ve işsiz) oranı bundan çok yüksekti. 1985 yılında ücretlilerin %26'sı işsizdi. Bu oran kentlerde % 21 düzeyindeyken, kırsal bölgelerde % 34 idi.

İş sahibi ücretlilerin ülkeye dağılımında ve her bölgede iş sahibi ücretlilerin iş sahib. toplam nüfusa oranında bölgeler arasında büyük farklar görülmektedir.

DİE'nin anket uygulamalarında Türkiye 5 bölgeye bölünmüştür:

I. Bölge: Aydın, Bursa, Edirne, İstanbul, İzmir, Kocaeli

II. Bölge: Adana, Antalya, Gaziantep, Hatay, Muğla

III. Bölge: Ankara, Bolu, Eskişehir, Kayseri, Konya, Tokat, Yozgat

IV. Bölge: Amasya, Giresun, Samsun, Trabzon, Zonguldak

V. Bölge: Diyarbakır, Erzurum, Kahramanmaraş, Malatya, Tunceli, Van.

Her bölge, anket uygulanmamış çevre illerle bir bütün olarak düşünülmelidir.

Bu verilere göre 1985 yılında Türkiye'de iş sahibi ücretlilerin % 41'i Ege ve Marmara bölgesindeydi. Ücretlilerin yalnızca % 9'u 4. bölgedeydi. Zonguldak ili 4. bölgeden çıkarılırsa bu oran çok daha aşağıya düşecektir.

Her bölgede iş sahibi ücretlilerin toplam iş sahiplerine oranı da önemli ipuçları vermektedir. Türkiye'de %40 olan bu oran I. bölgede %48 ve 3. bölgede %45 iken, 5. bölgede yalnızca %28'dir.

Bölgeler arasında çeşitli konularda aşağıda yapılan karşılaştırma-

İşsizlerin Faal İşgücüne Oranı (%)

	Faal İşgücü (bin kişi)	Açık İşsiz (bin kişi)	Oran (%)
Türkiye	18.423	2.260	12,3
I. Bölge	5.992	539	9,0
II. Bölge	2.515	281	11,2
III. Bölge	4.163	512	12,3
IV. Bölge	2.135	314	14,7
V. Bölge	3.618	615	17,0

5. bölgeden ülkenin diğer bölgelerine sürekli bir iç göç olmasına karşın, bu bölgede işsizlik Türkiye ortalamasının üstünde bir sorun oluşturmaktadır.

Türkiye'de iş arayan açık işsizlerin bir bölümü işlerinden çıkarılmış eski işçilerken, önemli bir bölümü işgücü piyasasına yeni katılan yeni işçilerdir. Türkiye ortalamasında, iş arayan açık işsizlerin 964'ü yeni işçi iken, 4. bölgede bu oran %81, 5. bölgede ise %68'dir.

İşsizler İçinde İşgücü Piyasasına Yeni Girenler

	İş Arayan İşsiz (bin kişi)	İlk Kez İşgücü Piyasasına Giren (bin kişi)	Oran (%)
Türkiye	2.040	1.306	64
I. Bölge	505	277	55
II. Bölge	258	155	60
III. Bölge	468	285	61
IV. Bölge	283	229	81
V. Bölge	526	360	68

Kentsel Bölgelerde Ücretliler ve İşsizlik

Salt kentsel bölgeler ele alındığında, işi olan ücretlilerin toplam iş sahipleri içindeki oranında bölgesel farklılaşma azalmaktadır. DİE ta-

71

rafından 1983 ve 1984 yılında ise 20 binden fazla nüfuslu yerleşim birimlerinde bu oranlar genel olarak artmışken, 5. bölgede önce düşmüş, sonra çok az artmıştır.

İş Sahibi Ücretlilerin İş Olanlara Oranı (%)

	1983	1984	1985
Türkiye	63.5	64.0	67.0
I. Bölge	63.2	64.3	67.5
II. Bölge	57.7	57.8	59.7
III. Bölge	68.1	69.4	72.0
IV. Bölge	60.4	63.2	73.0
V. Bölge	63.7	59.4	60.9

1955 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre ise, 10 bin ve daha fazla nüfuslu yerleşim birimlerinde iş sahibi ücretlilerin tüm iş sahiplerine oranı yüzde 56.0 idi. 1955-1985 döneminde hızlı kentleşme ve ücretleşme birbirine koşut olarak gelişmiştir.

Açık işsizlerin faal işgücüne oranında ise 4. ve 5. bölgelerde bir artış görülmektedir. Bu bölgelerde kırsal kesimde mülksüzleşenler önce en yakın kent merkezlerine göç edip, buradaki işsiz sayısını ve oranını artırmışa benzetmektedir. Kentlerde işsizlikte Türkiye ortalaması arasındaki farkın büyümesi hem bu bölgede sürmekte olan mülksüzleşmeye, hem de yarımların görece azlığına bağlanabilir.

Kentsel bölgelerde açık işsizlerin faal işgücüne oranları aşağıda sunulmaktadır.

Kentsel Bölgelerde İşsizlerin Faal İşgücüne Oranı (%)

	1983	1984	1985
Türkiye	12.1	11.9	15.0
I. Bölge	8.8	8.8	11.6
II. Bölge	14.9	10.3	15.5
III. Bölge	10.6	11.3	13.9
IV. Bölge	13.3	16.4	22.6
V. Bölge	23.0	23.7	26.6

72

(özellikle öğretmenler ve teknik elemanlar) kafaca da işçileşmektedir. Türkiye işçi sınıfı, öntümüzdeki dönemlerde Türkiye'nin toplumsal ve siyasal gelişimini (belki de ilk defa kitlesel boyutta ve kendi sınıf çıkarları doğrultusunda bağımsız bir güç olarak) etkileyecek güce erişecektir. Bu gücün yapısı ve dinamiğinin incelenmesi Türkiye'nin geleceğinin kavranması ve yaratılması açısından son derece önemlidir.

Kaynaklar

- (1) DİE, 23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, Yay. No. 399, İstanbul 1961.
- (2) DİE, Kentsel Yerler Hanehalkı İşgücü Anket Sonuçları-1983, Yay. No. 1159, Ankara, 1986.
- (3) DİE, Kentsel Yerler Hanehalkı İşgücü Anket Sonuçları-1984, Yay. No. 1165, Ankara, 1986.
- (4) DİE, Hanehalkı İşgücü Anket Sonuçları (Türkiye - 5. Bölge) Yay. No. 1274, Ankara, 1988.
- (5) DİE, Hanehalkı İşgücü Anket Sonuçları (Kentsel Yerler) - 1985, Yay. No. 1282, Ankara, 1988.
- (6) DİE, Hanehalkı İşgücü Anket Sonuçları (Kırsal Yerler) - 1985, Yay. No. 1289, Ankara, 1989.

Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Şubat 1989, Sayı 104

74

Kırsal Bölgelerde Ücretliler ve İşsizlik

Kırsal bölgelerde iş sahibi ücretlilerin, işi olan toplam nüfusa oranı oldukça düşüktür. Bu bölgelerde ücretli iş olanaklarının sınırlılığı, mülksüzleşme süreci ile birlikte göçü gündeme getirmektedir. Açık işsizlik oranlarının Türkiye ortalamasının altında olmasının nedeni de budur.

Kırsal Bölgelerde Ücretliler ve İşsizlik

	Ücretlilerin İş Olanlara Oranı (%)	İşsizlerin Faal İşgücüne Oranı (%)
Türkiye	22.9	10.5
I. Bölge	25.4	5.7
II. Bölge	19.5	8.5
III. Bölge	27.0	11.2
IV. Bölge	22.6	13.1
V. Bölge	18.6	13.9

1955 yılında 10 binin altında nüfuslu yerlerde iş sahibi ücretlilerin tüm iş sahiplerine oranı yalnızca %6.4 idi. İş sahiplerinin %28.3'ü kendi hesabına çalışan, %57.4'ü ise ücretsiz aile çalışanıydı. 1955 yılında %6.4 olan oran 1985 yılında %22.9'a yükseldiyse, kapitalistleşmede henüz yetersiz ancak önemli adımların atılmış olduğu ortadadır.

Sonuç

Ülkemizde ücretlilerin toplam sayısı ve nüfus içindeki oranı hızla yükselmektedir. 1980 ve sonrasında uygulanan ekonomik model ülkemizdeki mülksüzleşme sürecini hızlandırmıştır. Ücretlilerin eğitim düzeyi de hızla yükselmektedir. Ayrıca, "okumuş" işçilerin kafalarında da hızlı bir işçileşme süreci yaşanmaktadır. Özellikle 1960'lı yıllara kadar kendisini "amele" den farklı gören memur statüsündeki ücretliler

73

BUGÜNÜN GREVLERİ FARKLI

1982 Anayasası'nın grevlere ilişkin 54. maddesini ve 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasası'nın grev kısıtlama ve yasaklamalarına ilişkin hükümlerini hazırlayanlar, herhalde, yeni dönemde grevleri büyük ölçüde önleyebileceklerini zannediyorlardı. İstenilen olmadı. Grevde geçen işgünü sayısı 1984 yılında 5 bin iken, 1985 yılında 195 bine, 1986 yılında 235 bine, 1987 yılında da 1 milyon 962 bine yükseldi.

Grevler, greve katılan işçi ve grevde geçen işgününe ilişkin rakamlar, 1980 öncesinin rakamları ile karşılaştırmayı gündeme getiriyor. Bu karşılaştırmalar yapılırken yalnızca rakamlarla yetinmek, önemli bazı gelişmelerin gözden kaçmasına yol açacaktır.

1980'li yılların grevleri ile 1980 öncesinin grevleri arasında önemli farklar vardır. İşçi sınıfı hareketinin kendiliğindençi mücadalesinin göstergesi olan bu gelişmelerin en önemlileri şöyle özetlenebilir:

1. 1980 ve öncesinin grevlerinde işçi sınıfının dışındaki emekçi sınıf ve tabakaların grevlere bakışı genellikle olumsuzdu. Esnaf ve sanatkârlar ve küçük çiftçiler, grev yapan işçileri "enflasyonun sorumlusu açgözlüler" ve "devleti yıkmaya çalışan anarşistler" olarak gösteren propagandaların etkisi altındaydı. Bu nedenle, diğer emekçi

75

sınıf ve tabakaların grevci işçilere desteği istisnai olaylardı.

Son yıllarda ise bu hava tam tersine döndü. Hayatın pahalılaşmasının sorumlusunun işçiler olduğu yolundaki propagandalar çöktü ve inanırlılığını yitirdi. Esnaf ve sanatkarlar, işçilerin içine itildiği çok zor koşulları her geçen gün daha iyi görmeye başladı. İşçilerin düşen ücretleri esnaf ve sanatkarın işini de doğrudan olumsuz biçimde etkiledi. Bu koşullarda greve çıkan işçiler, esnaf ve sanatkarın desteğini almayı başladılar. Özellikle SEKA grevi sırasında bu destek çok etkili oldu. Esnaf ve sanatkarların gözünde grevci işçi imajı "haksızlık ve sömürüye karşı ekmeğe ve özgürlük mücadelesi veren" ve "esnafın yapamadığını yapan" insanlar olarak değişti. Esnaf-sanatkar ve çiftçiler, işçilerin çeşitli bölgelerdeki mitinglerine katıldılar ve "umutlarının işçilerde olduğunu" dile getirdiler. Mitinglere ve diğer işçi eylemlerine bakış da "anarşi"den "haklı mücadele"ye döndü.

2. 1980 ve öncesindeki grevlere sınıfın bölünmüşlüğü yansıyor. İşçiler arasında dayanışma geleneği yerleşmemiştir. Sınıfın bölünmüşlüğü, mevcut sınırlı dayanışmayı daha da zayıflatıyordu. İşçi ücretlerinin bugüne göre yüksek olmasına karşın, grevci işçilere yardım sınırlı kalıyordu. Grev yardımlarının toplanmasına da genellikle sendikalar önderlik ediyordu. Sağcı işçi sağcı işçiyse, solcu işçi solcu işçiyse destek veriyordu. Sendikasıız işçilerin grevci işçilere yardımı çok seyrek rastlanan olaylardı.

1984 ve sonrasında sınıfın yapay bölünmüşlüğü önemli ölçüde aşıldı. İşçi ücretlerindeki büyük düşüşlere karşın işçiler arasındaki dayanışma arttı. İşyerlerinde ve hatta sendikasıız işçiler arasında grevci işçilerle dayanışma kampanyaları düzenlenmeye başlandı. Özellikle siyasal ayrımcılık sona erdi.

3. 1980 ve öncesinde sendikaların grevler sırasında birbirine önemli parasal destek vermesi yaygın değildi. Konfederasyonlarca kurulan grev fonları etkili bir silaha dönüştürülemedi. Özellikle siyasal ayrımlar sendikaların grevlerindeki ilişkilerini bile belirliyordu. Sendikaların toplu sözleşme görüşmelerinde ve grevlerde ortak bir tavır genellikle olmazdı.

Sermayenin ve hükümetin açtığı toptan savaş karşısında sendikaların işbirliği zorunlu oldu ve SEKA grevi sırasında "sağcı-solcu" bütün sendikalar SEKA işçilerinin üye oldukları Sektörel İş Sendikasına

76

1982 Anayasası ve ilgili mevzuatla yasal grev hakkı etkisizleştirilince, işçiler ve sendikalar, bu sınırlı grev hakkını tamamlayacak yeni mücadele biçimleri geliştirdiler. 1980 ve öncesi ile 1984 ve sonrasında iş uyuşmazlıklarından dolayı değerlendirilen çalışmalar yalnız yasal grevlere ilişkin verilerle yetinirse, bu önemli gelişmeyi gözden kaçırmış olacaktır.

7. 1980 ve öncesi ile karşılaştırıldığında, işçilerin grev eğiliminin arttığı gözlenmektedir. Grev hakkına getirilen yasaklamalar sonrasında, 1984-1985 yıllarında sendikacılarla ve işçilerde grevden bir çekim söz konusuydu. 1986-1989 döneminde ise işçilerde grev eğilimi arttı. 1980 öncesinde işçilerin ücretleri görece olarak yüksekti ve ek bir işte çalışan işçi sayısı oldukça azdı. Grev sırasında kaybedilen ücretin görece olarak çokluğu da, işçilerin grev eğilimini azaltan bir etmendi. Bugün ise ücretler o kadar düştü ki, işçilerin küçümsemeyecek büyüklükte bir bölümü ancak ek işlerle geçimini sağlayabiliyor. Ek işin zaten bugün yaygın olması, işçilerde işyerinde aldıkları düşük ücrete karşı daha büyük bir tepki yaratıyor ve grev eğilimini artırıyor. Greve çıkan işçi, toplam geliri içinde giderek daha az yer tutan bir bölümü kaybediyor, ama hiç olmazsa sermayeye karşı tepkisini ifade edebilmiş oluyor. Amerikan işçileri arasında bir dönem çok yaygın olan "çalışıp aç kalacağıma, aç açına mücadele ederim" ("better to starve fighting them than to starve working") anlayışı bugün işçiler arasında sık sık dile getiriliyor.

Sonuç

1980 ve öncesi ile günümüz karşılaştırıldığında şu söylenebilir: Tarih kendisini yineleniyor. Sınıf mücadelesi açısından bakıldığında bugünün grevleri 1980 ve öncesinin grevlerinden daha ilerdedir. O günlerde işyerlerinin önlerinde davul zurnalar, çok sayıda pankartlar, grev çadır ve barakalarının bulunması, bugün ise bunlara izin verilmemesi, bazı izleyicileri yanıltmaktadır. O günlerde yalnızca işyerlerinin önünde çalışan davul ve zurnalar bugün orada yok ama milyonlarca işçinin kalbinde ve beyininde çalıyor.

Görüş, Mayıs 1989, Sayı 30

78

520 milyon lira yardıma bulundu. Sendikalar Yasası'nda sendikaların diğer sendikalar yardımı bulunabileceğine ilişkin açık hüküm olmasına karşın bu tavrın benimsenmesi de, sendikaların değişmekte olan tutumunun da bir göstergesiydi. Sendikalar toplu sözleşme görüşmelerini birbirleriyle bağlantılı götürme ve toplu grevler yapma kararı aldılar, ancak bunları henüz uygulamadılar.

4. 1980 ve öncesinde grevler genellikle tek tek işverenlerle yapılan mücadelelerdi. Grup toplu iş sözleşmelerinde greve gidildiğinde ise sıradan işçinin gözündeki sorumlu MESS veya bir başka işveren örgütü oldu. Sendikal mücadele ağırlıklı işyeri veya bir grup işyeri düzeyindeki toplu iş sözleşmeleri ve grevlerle sınırlıydı. Grev eylemleri sırasında hükümet, grevlerdeki olaylar sırasında güvenlik kuvvetleri işin içine girdi.

Bugün ise mücadelenin sınıfın bütününe kapsadığı giderek daha geniş kesimlerce anlaşılıyor. Kamu kesimi işveren sendikalarının kurulması ve Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'na üye edilmeleri, hükümetin sendikalar ve toplu iş sözleşmeleri konularındaki tavrı da mücadeleyi politik alana çekiyor. Kamu kesimi işyerlerinde hükümetin lokavt ilan etmesi, fabrikaları kapatma tehditleri savunması işçilerin gözünden kaçmıyor. Grev uygulanan fabrikalarda üretilen ürünlerin ithalatının serbest bırakılması grevlerde başarıyı büyük ölçüde engelliyor ama grevlerin işçilerin bilinçlenmesindeki etkisini artırıyor.

5. 1980 ve öncesinde grevler tek tek işverenlere veya bir grup işverene karşı yapılmaya sonucunda oldukça kolay alınırdı. Bugün özellikle kamu kesimindeki grevlerde grevci işçiler sermayedar sınıfın bütünü ve hükümetle mücadele etmektedir. Bu koşullarda özellikle kamu kesimindeki tek tek grevlerde istenilen ölçüde başarılı olunmaması birlikte, siyasal iktidarın genel tavrı bir süreç içinde değiştirilmektedir. Özel kesimde ise grevlerin o işyerinde bağtlanan toplu iş sözleşmesi üzerindeki etkisi daha doğrudan ve daha fazladır.

6. 1980 ve öncesinde grevler işçilerin ekonomik mücadeledeki ana silahlarıydı. Grevler oldukça etkili olduğundan, grev dışı eylem türlerine ekonomik mücadelede yaygın olarak başvurulmazdı. Bazı işyerlerinde toplu iş sözleşmesi görüşmelerinin belirli safahalarında iş yapılmamasıyla yetinilirdi.

77

TÜRKİYE İŞÇİ SINIFI ÇAĞ ATLIYOR

Yaşam karmaşıktır. Bilimin ışığına ve yol göstericiliğine sahip olmayanlar, görünümle yetinirler; gelişip güçleneni, zayıflamakta olanlardan ayırdedemezler. Bir geriye çekiliş kesin bir yenilgi mi olduğu, yoksa daha ileriye atılabilmesi için hız almak sonucunu mu doğuracağı öyle kolayca anlaşılabilir. Ama her şerde bir hayır vardır.

Türkiye işçi sınıfı 12 Eylül 1980'den sonra önemli yenilgiler yaşadı. Uzun yılların kazanımları gaspedildi. İşçi sınıfımızın büyük çoğunluğu bilincinin, deneyiminin ve birikiminin yetersizliği, baskının ağırlığı, sınıfın bölünmüşlüğü ve diğer emekçi sınıf ve tabakalardan kopukluğu nedeniyle bir süre kolaycı çözüm yollarının peşinde koştu.

İşçi sınıfı saflarında dünyaya sınıf gözlemleriyle bakmayanlar, 1982 Anayasası'na "evet" diyerek bir an önce sivil yönetime geçmek isteyenler, askeri yönetimin alternatifini olarak ANAP'ı seçenler, ANAP'ın işçiler lehine uygulamalar getireceğini umanlar çoğunluktaydı. Sendikaların yeniden kolayca hak alabileceğini sananların sayısı çoktu. İşçi sınıfının birlikte mücadelesini savunanlar ve sendikaların günün yeni koşullarına uyan mücadele örgütleri haline getirmeyi isteyenler azınlıktaydı.

İşçi sınıfının büyük bir bölümü, sınıf mücadelesi içine girmeden

79

ve tehlikeleri göze almadan kayıplarını geri alabileceği umudunu 1986-1987 yıllarına kadar taşıdı.

Ancak 1988 yılında sınıfın büyük çoğunluğunun o güne kadarki tavrında köklü değişiklikler yaşandı.

Türkiye 'de işçilerin büyük çoğunluğu sermayenin ve onun siyasal alandaki temsilcilerinin darbelerini yiye yiye, kapitalizmin sonuçlarına karşı sınıf mücadelesinden başka yolun kalmadığını öğrendi. 1980 sonrasında Türkiye'de sermayedarlar çağı atıldı. İşçi sınıfına yönelik güçlü bir saldırı yaşandı. Ama işçi sınıfı köleleştirilmedi. Sermayenin çağ atlamasına bağlı olarak işçi sınıfı da bugün (sınıf bilinci ve mücadelesi alanında) çağ atladı ve atılıyor. Türkiye işçi sınıfı, tarihinde ilk kez bugün bütün işkollarında ve bütün bölgelerde, kendi sınıf çıkarları doğrultusunda ve ağırlıklı kendiliğindenci nitelikte bağımsız kitle eylemleri gerçekleştiriyor; patron sınıfının 1980 sonrasında bağladığı yeni zincirleri parçalarken, sermaye düzeninin bütün zincirlerinin parçalamaya eğilimini güçlendiriyor.

Bütünsel Direniş

İşçiler ve sendikalar, 1982 Anayasası ve 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası'nın getirdiği kısıtlama ve yasaklamalar sonrasında ve sıkıyönetimlerin baskısının serptiği ölü toprağı nedeniyle, 1984-1985 yıllarında büyük ölçüde yıldı. Umutlar büyük ölçüde sermayenin ve ANAP'ın iyi niyetine, en kolay ve en ucuz yola bağlanmıştır.

1986-1987 yıllarında yasal grevler yaygınlaştı. Ancak işçiler editmiş grev hakkının yeni koşullarda tek başına istenilen sonucu doğurmadığı yaşanarak öğrenildi. Türk-İş'in siyasal iktidarların dümensu-yunda gitme politikasının ve "sorumlu sendikacılık" anlayışının çöküşü yaşandı.

1988 yılında ise işçi sınıfının dipten gelen o büyük dalgası 1982 Anayasası'nın yasadışı grevleri, iş yavaşlatmaları ve direnişleri yasaklayan 54. maddesini ve 2822 sayılı yasanın yasaklarını aşırıldı. İşçi sınıfının bağımsız kitle eylemleri, baskı dönemlerinin yeni zincirlerini parçalamaya başladı. İşçi sınıfı yaratıcılığını gösterdi. Grev hakkını kı-

80

Türkiye işçi sınıfının bugün giderek güçlenen ağırlıklı kendiliğindenci bağımsız kitle eylemi, geçmiş dönemdeki eylemlerden çok daha gelişkin bir düzeyi göstermektedir. Türkiye işçi sınıfı, sınıf bilinci, mücadele kararlılığı, deneyim, birlik ve yaratıcılık açılarından çağ atlamıştır. Sınıf düzeyindeki bu gelişme, sınıfın örgütlülüğüne de yans-yacaktır.

Türkiye işçi sınıfı, uluslararası ve yerli sermayenin sürekli ve sistemli bir saldırısıyla karşı karşıyadır. En temel sendikalar hak ve özgürlükleri gaspedilmiştir. Sınıf, doğası gereği, kolay çözüm yollarını sını-mış, ancak bunları sınıya sınıya tüketmiştir. Bugün, sınıfın bütünlüğünün mücadelesinden başka çözüm yolunun kalmadığı görü-lü işçi sınıfının saflarında hakim olmuştur. Buna bağlı olarak, sınıfın (zaten son dokuz yılda azalan) iç farklılıkları kenara itilmekte, sermaye-yeye karşı ortak sınıf tavrı öne çıkmaktadır.

Bugün işçi sınıfı geçmişe göre çok daha politizedir; tek tek işyerle-rini ve yalnızca toplu iş sözleşmelerini aşan bir anlayışla giderek artan bir dayanışma ve birlikte mücadele çabasıyla, daha gelişkin bir sendi-ka-içi demokrasi ve disiplin talebiyle, sermaye düzeninin sonuçlarına karşı mücadele etmektedir.

Bu mücadele hakim sınıflardan bağımsızdır; işçi sınıfının kendi sınıf çıkarları doğrultusundadır.

Bu mücadele kendiliğindencidir; sınıfın doğal tepkilerinin ifadesi-dir; ancak gücü ve önemi de buradan kaynaklanmaktadır. Bugünkü kendiliğindenci mücadele, kendi iç örgütlülüğü ve dinamiğiyle geliş-mektedir; uzun nefeslidir.

Bu mücadele her gün onbinlerce işçinin katıldığı kitle mücadelesi-dir; yalnızca öncü işçilerin sınıfı aşan eylemleri değildir.

Bu mücadele, grev hakkını tamamlayıcı araçları yaygın ve sürekli bir biçimde kullanmaktadır. Bunların bir bölümü üretimi doğrudan etkilemektedir: Direniş, iş yavaşlatma, viziteye toplu olarak çıkma, fazla mesaiye kalmama, vezne önünde kuyruk oluşturma, işe geç başlama, ara dinlenmelerini tam olarak kullanma, bu türün giderek yaygınlaşan örnekleridir. Üretimi doğrudan etkilemeyen eylemler daha da çeşitli-dir; Miting ve toplantılar, gösteri ve yürüyüşler, servis araçlarına bin-meyerek yürüme, yalnızca yürüme, işyerini terk etme, açlık grevi,

82

sıtılanların düşündükleri veya düşünemedikleri birçok yeni eylem türü ortaya çıktı. Baskı dönemlerinde rüzgar ekenler, fırtına biçmek zorunda bırakıldı. Kapitalizmin sonuçlarına karşı sınıf bilinci ve sınıf mücadelesi hızla gelişti. İşkolu, bölgesi, dili, mezhebi, mesleği, siya-sal görüşü, işyerindeki konumu ne olursa olsun, bütün işçilerin işçi sınıfının saflarında kapitalizmin sonuçlarına karşı mücadelesi yüksel-meye başladı.

Türkiye işçi sınıfının bir bütün olarak mücadelenin içine kendi sınıf çıkarları doğrultusunda bağımsız bir biçimde kendiliğinden girişi ilk kez 1988-1989 yıllarından gerçekleşiyor. Türkiye işçi sınıfı çağ at-lıyor.

Bugün Dünden İleridedir

Türkiye işçi sınıfı tarihinde 1968-1970 dönemi de, kendiliğindenci nitelikte eylemlerin yükseldiği önemli yıllardır. Bu gelişim, 15-16 Haziran'daki eylemlerle taçlanmıştır. Ancak bu dönemin yükselen eylemleri ağırlıklı İstanbul-İzmit bölgesindeydi; Adana'ya atıldı, ancak derhal ezildi. Bu dönemde kullanılan mücadele yöntemleri bugünkü gibi zengin değildi. İşçilerin tepkileri genellikle işyeri düzeyindeki talepleri içeriyordu. 15-16 Haziran olayları ise kendiliğindenci hareketin en ilkel biçimi olan örgütsüzlük temelinde gelişti. Sınıfın kendiliğindenci hareketi kendi iç örgütlülüğünü yaratabilecek ve kendi iç dinamiğini sürekli kılabilecek kadar gelişmemiştir.

1970'li yıllarda DISK'in önderliğinde yapılan eylemler de bölgesel ve belirli işkollarıyla sınırlı kaldı. Belediye ve tarım satış kooperatifle-ri birlikleri işçileri dışındaki kamu kesimi işçileri genellikle bu eylemlerin dışında kaldı. Eylemler genellikle DISK ve bağlı sendikalarda yönetimde bulunan solcuların aldığı kararların sendikalar disiplininin gerektirdiği ölçüde uygulanması biçiminde oldu. Grev hakkının günü-müzle kıyaslandığında oldukça geniş olması, işçilerin tepkilerinin ağırlıklı yasal grevlere kanalize olmasına yol açtı. 1 Mayıs kutlamala-rı, DGM direnişi gibi önemli eylemler gerçekleştirildi, yaygın grevler oldu; ancak işçi sınıfının bir bütün olarak kapitalizmin sonuçlarına karşı tepkisi oldukça sınırlıydı.

81

yemek boykotu, dilekçe verme, ücret fişlerini işverene veya yetkilile-re gönderme, telgraf çekme, mektup gönderme, toplu iş sözleşmesi dış-ı ödemeleri reddetme, işverence düzenlenen törenlere katılmama, al-kışlama, sakal bırakma, Fak-Fuk-Fon'a başvurma, korna çalma, kefenli basım toplantısı düzenleme, tüketici boykotu yapma, siyah çelenk koyma, siyah gömlek giyme, yemekleri ailelere götürme, pazar boykotu, saç kesme, vb.

Sendikalar da, kendilerine mali bir yük yüklemeyen ve istenildiği zaman, herhangi bir prosedür tamamlanmadan başlatılan, istenildiği zaman durdurulabilen ve işverenin ücret ödemeye devam ettiği bu tür eylemleri bazı durumlarda tercih etmektedir.

Bu eylemlerin bir bölümü sendikaların (gönüllü veya gönülsüz) yönlendiriciliğinde, bir bölümü sendikaların dışında ve hatta sendika-lara rağmen yapılmaktadır. Katılım genellikle tamdır.

1980 öncesinde grevci ve eylemci işçiler, diğer emekçi sınıf ve ta-bakalardan ve hatta işçi sınıfının diğer kesimlerinden soyutlanmıştır. Bugün ise eylemci işçiler için kamuoyunda büyük bir destek vardır.

İşçi sınıfının bu aktif eylemleri, 1982 Anayasası'nın ve çalışma mevzuatının yasaklarını fiilen parçalamış durumdadır.

Bu eylemler sürecidir. (a) Sorunlar ve sıkıntılar artarken, denene-cek barışçıl yollar kalmamıştır. (b) Eylemler işçilere zarar vermemiş-tir. Eylemlerin kütleselliği ve kararlılığı nedeniyle, yasadışı eylemlere karşı sermayedarlar ve ANAP Hükümeti işçilerin üzerine gelmeye ce-saret edememiştir. (c) Eylemler işçilere zarar vermezken, işverenleri büyük zarara sokmuştur ve sermayenin saldırısını hafifletmede ve bel-irli hakların alınmasında etkili olmuştur ve olmaktadır. (d) Bugün ik-tidarda, halkın gözünde meşruluğu ve gücünü yitirmiş, çözümlen ve dağılma sürecini hızla yaşayan bir siyasal parti vardır ve hakim sınıf-lar cephesindeki çatlak büyümektedir.

Sendikaların Durumu

İşçi sınıfının kendiliğindenci bağımsız kitle eylemi çağ atarken, sendikalar ne yapıyor?

Tarihi, kahramanlar ve hainler yapmaz. Kahramanlar ve hainler

83

toplumsal gelişimi etkileyebilirler, ancak belirleyemezler. İşçi sınıfı ve sendikal hareket açısından da durum böyledir. Sendikal yapılar ve işleyişler ve sendikacılar; işçi sınıfının sınıf mücadelesindeki durumunu ve tavrının kaba bir yansımasıdır. Diğer bir deyişle, sendikalar ve sendikacılar, işçi sınıfının bir ürünüdür. İşçi sınıfının durumu sendikalardan ve sendikacılarından etkilenir, ancak onlar tarafından belirlenmez.

Türkiye'de sendikaların yapısı ve işleyişleri 1980 sonrasında işçi sınıfının yenilgi döneminde askeri yönetimce yeniden biçimlendirildi. Bugünkü yönetimler, bu dönemde ve bu dönemin etkisinin sürdüğü 1986 yılında işbaşına geldi.

İşçi sınıfı ile sendikalar arasındaki ilişki, insan vücudu ile elbisesi arasındaki ilişkiye benzetilebilir. İnsan gelişkinse ve fazla hızlı büyümüyorsa, bir elbiseyi uzun süre giyebilir. Ancak ergenlik çağındaki bir çocuk hızla büyüdüğünde, elbiselerinin sık sık değiştirilmesi gerekir. Gelişmiş kapitalist ülkelerde işçi sınıfı belirli bir gelişkinlik düzeyindedir. Sendikal örgütlülüğünü de zaman içinde kendi gereksinmelerine ve düzeyine göre biçimlendirmiştir. Ancak Türkiye'de ve özellikle de 1986-1989 döneminde durum farklıdır. Türkiye işçi sınıfı 1986 yılından 1989 yılına çağ atladı, çocukluktan gençliğe geçti. Halbuki elbiseleri hala 1986 yılınkiler. Bugün sendikal alanda yaşanan sıkıntı, işçi sınıfının bugünkü bilinç, deneyim, mücadele niyeti ve kararlılık düzeyi ve kısa vadeli gereksinimleri ile sendikaların çoğunun geçmişteki uzlaşmacılık ve daha sonraki teslimiyet döneminden kalan mevcut yapı ve işleyişleri arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Bu uyumsuzluğun 1989 yılındaki genel kurullarda önemli ölçüde çözülmesi beklenir. 1986 yılında işçi sınıfının büyük çoğunluğunun kapitalizmin sonuçlarına karşı duyduğu tepki henüz sınırlıydı. ANAP'tan umut henüz kesilmemişti, üzerlerindeki ölü toprağı henüz tam olarak kalkmamıştı. Bugün ise durum tümüyle farklıdır. İki farklı durumun sendikal örgütlenmenin yapısı ve dinamiğinde aynı sonucu yaratmasını beklemek ise bilimsel bir davranış olmaz.

84

İş'in ILO Genel Konferansları'ndaki tavrı ve uluslararası sendikal örgütlerle ilişkileri de, "işçi haklarına saygı göstermeyen Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na üye olamayacağı" mesajını hükümete vermeye dönüktür. Ancak 26 Mart seçimlerinde Türk-İş'in "ANAP'a oy verilmemesi" doğrultusunda organ kararı almaması, önümüzdeki aylarda Türk-İş içindeki teslimiyetçi eğilimlerin işçilerce tasfiye sürecini hızlandıracaktır.

Bir bütün olarak bakıldığında, sendikaların değiştirilebileceği ve değiştirileceği söylenebilir.

Sonuç

Türkiye işçi sınıfı çağ atıyor. İşçi sınıfı, Türkiye'nin yakın geleceğinde toplumsal ve siyasal gelişmelere bağımsız bir güç olarak ağırlığını koymaya ve belki daha sonraları damgasını vurmaya adaydır.

Görüş, Mayıs 1989, Sayı, 30

86

Sendikalar Değiştirilecek mi Açılacak mı?

Burada sorulması gereken soru şudur: Sendikaların yapı ve işleyişleri değiştirilebilecek mi, sendikalar açılacak mı?

Sendikaların aşılması, işçi sınıfının kapitalizmin sonuçlarına olan tepkisinin kapitalizme tepkiye dönüşmesine, hakim sınıflar cephesinde bir gediğin oluşmasına ve işçi sınıfının mücadele bilincinin ve deneyiminin sendikaları aşan alternatif örgütlenmeler yaratabilecek kadar gelişkin olmasına bağlıdır.

Bugün Türkiye'de sendikacılık hareketi bir bütün olarak kapitalizmin saldırısıyla karşı karşıyadır. İşçi sınıfı safalarında kapitalizme karşı bilinçli tepki henüz sınırlıdır; sendikal örgütlenmenin dışına çıkma genellikle örgütsüzlüğe götürmektedir. Ayrıca, sendikacılar seçimle işbaşına gelirler. 1989. genel kurullar yılıdır. Sendika-içi demokrasi ise bu güçlü uyanışın ve hareketliliğin sendikal yapı ve işleyişlere yansıtılabilmesini mümkün kılacak kadar mevcuttur. Bugün işyerlerindeki işçilerden ve sendika temsilcilerinden sendika şubelerine, sendika genel merkezlerine ve Türk-İş'e sürekli olarak mektuplar, telgraflar gönderilmektedir. İşçiler sendikacılara, "siz harekete geçmezseniz, biz geçeceğiz, sizi açacağız; ama siz o yürekliği gösterirseniz, sonuna kadar arkamızdayız" demektedir. 1989 genel kurullarında çoğunlukla bu genel gelişimle uyum içinde olan sendikacılar seçilecektir. Fakat sendikaların değişmesi, ancak sendikaların yapı ve işleyişlerinde ve mücadelelerinde günün koşullarına ve gereklerine uyan bir sıçrama sonucunu doğurduğunda anlamlıdır ve önemlidir. Gelişimin genel çizgisi bu doğrultudadır.

26 Mart seçimlerinin sonuçları da sendikalarda sermayeye ve ANAP'a teslimiyete karşı çıkan, birlikte mücadeleyi savunan unsurların etkinliğinin artması sonucunu doğuracaktır. Bugün Türk-İş genel merkezinde ve bazı sendikalarda hakim olan anlayış, işçilerin kitle gücünü harekete geçirmekten çekinmektedir. Bu nedenle de, sermayeyi ve ANAP'ı işçilere ve sendikalara saldırıdan vazgeçirmede, pasif birer araç olan oy gücünü ve Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvurusunu kullanmaya çalışmaktadır. Türk-İş, 1987 ve 1988 yıllarındaki oylamalarda bu nedenle ANAP'ın karşısında tavrı aldı. Türk-

85

İLKBAHAR EYLEMLERİ

Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık tarihinde, 1989 ilkbaharı, özel bir dönem olarak ele alınacaktır. Bu gelişme, 1970'li yıllarda başlayan bir sürecin meyveleridir.

Dünya kapitalizmi 1970'li yıllarda, nitelik açısından 1929 bunalımından farklı olan bir ekonomik bunalıma girdi. Uluslararası tekeli sermayenin bunalımı atlama programının bir unsuru da, uluslararası işbölümü çerçevesinde az gelişmiş ülkelere verilen görevin değiştirilmesiydi. İmalat sanayindeki bazı sektörler az gelişmiş ülkelere aktarıldı. Az gelişmiş ülkelerde işgücünün yeniden üretiminin iyice ucuzlatılması ve işçilerin köleleştirilmesi gündeme getirildi. Uluslararası tekeli sermaye, Güney Kore, Türkiye, Tayvan, Hong Kong, Singapur gibi ülkelerde doğrudan veya kendi denetimi altındaki yatırımları artırdı.

Bu ülkelerin işçi sınıfları bir süre güçlü bir örgütlü tepki gösteremedi. Uluslararası tekeli sermaye ve diğer bazıları, işçi sınıfının köleleştirildiğini zannettiler. Ancak son yıllarda yükselen dalga, işçi sınıfının köleleştirilemeyeceğini gösterdi ve gösteriyor.

Uluslararası Metal İşçileri Federasyonu'nun yayın organının Mayıs

87

1989 tarihli sayısında, Güney Kore ile ilgili bir raporda şu değerlendirmeye yer alıyor:

"Bugün işler değişmiştir. Bugün Kore, 1930'ların ortalarındaki ABD ve Fransa gibidir, onbinlerce işçi sendikaları doldurmaktadır. Grevler, fabrikaların ve büroların işgal edilmesi ve büyük çaplı halk gösterileri günlük olaylar haline gelmiştir." (IMF News, 1989/5, s.3) 1987 yılı Temmuz ayında başlayan ve hala süren işçi eylemleri Güney Kore'nin toplumsal ve siyasal yaşamına damgasını vurmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerde işçi sınıfı hareketinin kendiliğinden yükselişi, dünya devrimci hareketinde yeni çözümlenmeleri ve belki de stratejileri gündeme getirecek kadar önemlidir. Uluslararası düzeyde yumuşama da, az gelişmiş ülkelerde sınıf mücadelesinin gelişmesini kolaylaştırmaktadır.

İlkbahar Eylemleri Dalgası

1986-1987 yıllarında başlayan, 1988 yılında meşrulaşan ve 1989 yılında yaygınlaşan ve kitleselleşen eylemler, 12 Eylül döneminin zincirlerini parçalıyor. Ancak bu süreçte işçi sınıfı geçmişten beri taşıdığı diğer zincirlerin de farkına varıyor ve onları da parçalama mücadelesine zaman içinde katılmasının koşulları oluşuyor.

İşçi sınıfının bu eylemleri (a) ağırlıkla kendiliğindencidir, (b) kitleseldir (c) meşrudur (d) çok çeşitlidir, (e) kapitalizmin sonuçlarına karşıdır, (f) politizedir.

Bu eylemlerin ağırlıkla kendiliğindenci niteliği son derece önemlidir. Bu özelliği, eylemlerin zayıflığını değil, asıl gücünü oluşturmaktadır. Kendiliğindencilik, siyasal önderliğin olmamasıdır. Bugün bu eylemleri sosyalist işçiler oluşturmamakta veya yönlendirmemektedir. Önder kadrolar arasında mutlaka sosyalist işçiler de yer almaktadır, ancak çok farklı siyasal eğilimli insanlar da vardır. İşçi sınıfının kendiliğindenci eylemleri ve iç örgütüllüğü çok önemlidir, ancak kapitalizmi aşmak için yetersizdir.

İşçi sınıfının kendiliğindenci eylem ve iç örgütüllüğünün gelişmesi, sosyalist hareket içindeki ortak davranış ve birleşme eğilimini zorlayacaktır. Ayrıca, sınıfın bağımsız hareketinin güçlenmesi ve sosyalist hareketle dengeli bir konuma gelmesi, sosyalist hareket içinde

ortaya çıkabilecek yanlış eğilimleri de güçsüzleştirir.

Bu konuda değerlendirme yapan bazı yazarlar, bu hareketlerin ekonomik talepler etrafında oluşmasını da onun bir zayıflığı olarak değerlendirmektedir. Buna katılmak mümkün değildir. Sınıfın bir bütün olarak kapitalizmin ekonomik sonuçlarına karşı çıkmasından daha doğal ve haklı ne olabilir? Ayrıca, günümüzde ekonomik talepler ile politik talepler iç içe geçmiştir. Eylemlere katılan sıradan bir işçi bile, ekmeğini büyütebilmesinin yolunun demokratik hak ve özgürlüklerin sınırlarının genişletilmesinden ve 12 Eylül'ün toplumsal ve siyasal alandaki kalıntıların temizlenmesinden geçtiğini bilmekte ve bu amaçla mücadele etmektedir.

Bu eylemler ekmeğe ve demokrasi mücadelesi, yani sınıf mücadelesidir.

Bu eylemlerle Türkiye işçi sınıfının mücadele geleneği güçlenmektedir.

Geçmiş dönemlerde sınıf içi farklılıklar hakim sınıflar tarafından kolayca sınıf içi bölünmelere ve hatta düşmanlıklara dönüştürülebilirdi. Bugün yaşadığımız süreç, sınıfın çeşitli tabakaları ve kesimleri arasındaki nesnel farklılıkların azalmasından daha hızlı bir biçimde, birlikte mücadele bilincinin yaygınlaşması ve başat duruma gelmesidir.

Geçmişte yalnızca kendi işyerinin çerçevesinde düşünen işçiler bugün sınıfın bütünüdür birlikte mücadelesinin önemini kavramaktadırlar. Çeşitli işyerlerinin işçilerinin diğer işyerlerindeki arkadaşlarına destek vermek amacıyla grev dışı eylemlere başvurması yaygınlaşmaktadır; ortak eylemler gündeme gelmektedir.

İşçilerin eşleri ve çocukları da eylemlere katılmaktadır. Bu önemli gelişme, bugünkü mücadelede daha güçlenmeyi getireceği gibi, gelecek işçi kuşaklarının bugünden daha ileri bir bilinçle yetişmesine büyük katkıda bulunacaktır.

Ancak bütün bu son derece önemli olumlu gelişmelere karşın, işçi sınıfı hareketinin kendiliğindenci mücadelesinin eksiklikleri henüz çoktur.

Sendikal örgütüllük işçi sınıfının kendiliğindenci eylem ve örgütüllüğünün bir biçimidir. Sendikaların yapı ve işleyişlerinin ve sendikacıların tavırlarının, günün görevlerine uygun biçime dönüştürülmesi,

gündemde olan önemli bir görevdir. Bu süreç yaşanmaktadır. Sendikacılık hareketi kabuk değişmektedir. İşçi sınıfının yapısında ve dinamizminde yaşanan köklü değişiklik, sendikacılık hareketinin yapısına ve işleyişine yansımaktadır.

İşçilerin iç örgütüllüğünde önemli eksikler vardır. Sendikalar bugünkü sorunları ancak sendika-içi demokrasiyi ve sendika-içi disiplini geliştirerek aşabilirler. Bunun araçlarından biri de, sendika-içi yenden örgütlenmelerin geliştirilmesidir. Sendikal örgütüllüğe alternatif olma amacıyla değil de, sınıfın sendikalarındaki örgütüllüğünü günün gereklerine uyacak biçimde geliştirme ve güçlendirmenin bir aracı olarak işyeri komiteleri, grev komiteleri, toplu iş sözleşme komiteleri düşünülebilir. Sendikaların bu nitelikteki iç örgütlenmesinde, 1980 öncesinde Sosyal-İş, Devrimci Toprak-İş, Maden-İş, Tek Eğitim Büro İş, Yeraltı Maden-İş, Asis, Türkiye Gıda-İş, Devrimci Metal-İş, Devrimci Sağlık-İş, Dev Maden-Sen, Tekges-İş ve TİS sendikalarının tüzük hükümlerinin ve uygulamalarının değerlendirilmesi, yeni öneriler için sağlıklı bir zemin oluşturabilir. Ancak bu konudaki tartışmalar sırasında belirli kavramları ("konsey" gibi) fetişleştirmemekte yarar vardır.

Sendikaların Konumu

Sendikalar, işçi sınıfının kendiliğindenci örgütlenmesinin bir biçimidir. Hakim sınıflar çeşitli dönemlerde ve biçimlerde müdahale ederek, sendikaları bu niteliğinden çıkarıp, işçileri denetim altında tutmanın bir aracı durumuna da sokabilirler. Ancak bu yönlendirme çabaları genellikle çok uzun süreli olmaz.

Sendikaların yapısı ve işleyişleri ile sendikacıların tavırları, işçi sınıfının kendiliğindenci hareketinin düzeyinin kaba bir yansımasıdır. İşçi sınıfı hareketi ile sendikacılık hareketi birbirine koşut olarak gelişir ve bu ilişki de belirleyici olan işçi sınıfı hareketidir. Ancak sendikacılık hareketi de (bir sonuç olsa bile), işçi sınıfı hareketinin gelişimini etkiler.

Türkiye işçi sınıfının 1989 ilkbahar eylemlerinde sendikacılık hareketi önemli bir değişime uğradı. Sendikacılar, sınıfın tavrındaki gelişmeleri sezme ve ona uyum sağlama yeteneklerinin ne kadar geliş-

kin olduğunu bir kez daha sergilediler.

Hiçbir önemli sendika açıkça eylemlerin karşısında tavrı alamadı. Bazı sendikalar bu eylemleri engellemeye çalıştılar ve hatta ihbarcılık bile yaptılar. Ancak bunu mümkün olduğunca gizli ve dolaylı yoldan yapmayı yeğlediler. Sınıfın eylemlerinin kamu vicdanındaki meşru konumu, kitleselliği, kararlılığı ve gücü, sendikacıları önemli ölçüde değiştirdi.

Bu konuda Türk-İş'in tavrı son derece ilginçtir. Türk-İş yıllardır kanun dışı eylemlere karşı çıktı. Ancak bugün tabandan gelen gücü ve kararlılığı görünce, bu meşru ama kanun dışı eylemlere sahip çıkmak gereğini duyuyor. DİSK'in DİSK olmasında mutlaka yöneticilerinin bir bölümünün katkısı olmuştur, ama birçok sendikacının tavrını değiştiren, özel sektör işyerlerindeki sınıf mücadelesi içinde pişen işçilerin kendiliğindenci hareketiydi. DİSK'in işçilerinin büyük mücadelelerine önderlik eden bazı sendikacıların geçmişlerinin incelenmesi, nasıl bir değişim sürecini yaşadıklarını gösterecektir. Bugün kamu kesimi işyerlerinden yükselen kendiliğindenci dalga da bazı sendikacıları değiştirmekte, bazıları tasfiye etmektedir.

Türkiye işçi sınıfı hareketi henüz sendikal örgütüllüğü aşan bir düzeyde değildir.

Bugün eylem yapanlar yalnızca toplu iş sözleşmesi görüşmeleri süren ve Çelik-İş dışında ağırlıkla Türk-İş'te örgütlü işçilerdir. Toplu sözleşmesi bağlanmış kamu ve özel kesim işçileri, toplu sözleşme görüşmeleri süren ve ancak Hak-İş içinde örgütlü kamu kesimi işçileri, sendikasızsız işçiler ve memur statüsünde çalıştırılan işçiler henüz eylemsizdir. Eylemlere katılanların sayısı yalnızca 400-500 bin dolayındadır.

Bugün sendikaların yapı ve işleyişlerinin günün koşullarına bir ölçüde de olsa uydurulmasının son derece büyük önemi vardır. Eylemlerin yaygınlaşmasını büyük ölçüde sendikalar sağlamaktadır. İşyerlerinde öncü ve ileri nitelikteki işçilerin kitleden kopmasını önleyen ve kitleye eyleme geçme konusunda asgari güvenceleri sağlayan, genellikle sendikal örgütüllüktür. Sendikaların yapı ve işleyişlerinin günün koşullarına uygun hale getirilmesi gerekir ve bu mümkündür. Sendikacıların tavırlarının değiştirilmesi gerekir ve bu da mümkündür. Sendikacıların eylem karan alıp uygulamaları bile mütereddit unsurla-

rın eyleme katılmasına katkıda bulunmaktadır. Bugün sendikalar da ileri bir program etrafında işçilerin birliği sağlanmıştı. Gündemdeki görev, sendikal örgütüllükte günün koşullarında ortaya çıkan eksikliklerin giderilmesi ve hataların düzeltilmesidir.

Uluslararası tekeli sermaye, uluslararası düzeyde kabullenmek zorunda kaldığı yumuşama ile, siyasal tavrını da bir ölçüde değiştirmek zorunda kalmıştır. Ekonomik bunalımdan çıkış çabalarında yeni ve farklı stratejilere geçiş söz konusudur. Ancak Türkiye hakim sınıflarının böyle bir şansı yoktur. 1980 sonrasında yerli tekeli sermayenin rasyonelleşmesi sağlanamamıştır. Tekeli sermaye, kârlarını arttırmada rasyonelleşmeyi değil, işçileri ezmeyi yeğlemiştir. Ancak bugün işçi sınıfının yükselen mücadelesini bastırarak destek güçlerden yoksun durumdadır. Sendikalara yönelik saldırısını da, kendi açısından olumsuzlaşan koşullara karşı sürdürecektir. Buna göre, sendikacılık hareketinin bütüne sahip çıkmak, sermayenin saldırısında hedefi bü-yütecektir.

Sendikaların ve sendikacıların eksik ve hataları çoktur. Ancak bugün düşman hepimize saldırıyorsa, bölünerek düşmanın işini kolaylaştırmak akıllıca bir davranış olmaz. Ayrıca, işçi sınıfı hareketinde yaşanan yapı ve dinamik değişikliği, bir süreç içinde sendikal yapı ve işleyişe yansacaktır. Bunun akılda tutulması, bugünün hata ve eksikliklerine karşı daha da hoşgörülü davranılmasını gerektirmektedir.

Günler Yeni Eylem Dalgalarına Gebe

Bu eylemler ANAP'ı, bir bütün olarak sermayedarları ve mülk sahipleri cephesini gerilemiştir. 26 Mart seçimlerinin sonuçlarıyla birlikte düşüldüğünde, karşı cephede bir şaşkınlığın hakim olduğu söylenebilir.

Bu gerileme, toplu sözleşme görüşmelerinde hükümetin tavırında da görülmektedir. Eylemler öncesinde bağtılanan toplu iş sözleşmelerinde verilen zamlar ile eylem sonrası zam önerileri arasında önemli farklar vardır. Bu fark, "eylem zammı"dır.

Bugün sürmekte olan görüşmeler bir süre sonra (yasal grevlere gerek kalmadan veya kalarak) toplu iş sözleşmelerinin imzalanmasıyla sonuçlanacaktır. Eylem zammının büyüklüğü, işçilerin Mayıs ayının

ikinci yarısındaki mücadelelerine ve sendikacıların tavrına bağlı olacaktır.

Bunun arkasında ise yeni eylem dalgaları gelecektir.

Eylemler öncesinde bağtılanan toplu iş sözleşmelerinde 1989 yılı için öngörülen zamlar çok düşüktür. Bunların bir bölümü yürürlük tarihleri ile birlikte aşağıda sunulmaktadır:

1) SSK Genel Müdürlüğü - Sağlık -İş (1.1.1988 - 31.12.1989): İkinci yıl zamları: % 20 ve % 16 (10 bin işçi).

2) Çitosan'a bağlı 26 çimento fabrikası-Çimse-İş (1.1.1988 - 31.12.1989): İkinci yıl zamları: % 16 + 177 TL/saat ve % 16 (9913 işçi)

3) İSKİ - Tes-İş (1.3.1988 - 28.2.1990): İkinci yıl zamları: % 20 ve % 16 (4500 işçi).

4) Türkiye İş Bankası -BASİSEN (1.4.1988 - 31.3.1990): İkinci yıl zammı % 45 (21.372 işçi).

5) MTA- Genel Maden-İş (1.6.1988 - 31.5.1990): ikinci yıl zamları % 20 ve % 17(7000 işçi)

6) Türkiye Taşkömürü Kurumu-Genel Maden-İş (1.7.1988 - 30.6.1990): İkinci yıl zamları: % 20 ve % 20 (46.000 işçi)

7) Sümerbank - Teksif (1.10.1988 - 30.9.1990): İkinci yıl zamları: % 20 ve % 20.

8) T. Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası (154 işyeri) - Teksif (1.9.1988 - (1.9.1990): İkinci yıl zammı: % 60 + 15 bin TL.

Öntümüzdeki dönemde bu ve benzeri durumdaki kamu ve özel kesim işyerlerinin işçilerinin de "eylem zammı" almak için eylemlere başlaması olasılığı yüksektir. İstanbul'da Coca Cola Fabrikası'nda çalışan 1500 işçinin ek zam talebiyle yemek boykotu yapmaları; bunun üzerine 5 arkadaşlarının işten atılmasına tepki olarak üretimi durdurmaları, gelecekte yaygınlaşacak eylemlerin habercisidir. (Cumhuriyet, 13.5.1989).

Yerel yönetimlerde SHP ve DYP'nin başarısı ve erken seçim olasılığının yüksek olması, belediyelerde daha önce bağtılanmış toplu iş sözleşmelerine ek protokollerle yeni zamların alınmasını kolaylaştıracaktır.

Memur statüsünde istihdam edilen işçiler de bir süre sonra bu kervana katılacaklardır.

Erken seçim hesabıyla bu kitle eylemleri karşısında daha kolay girebilecek olan siyasal iktidarın, seçim sonrasında enflasyonu hızlandırarak, ücretlerin satılma gücünü düşürme planı ise öyle kolay uygulanamaz. Hükümet teklifinde ikinci yıl zammının düşük tutulması, böyle bir planın gündemde olduğunu göstermektedir. Böyle bir durumda sınıfın bütünüünün tepkisi (deneyim kazanmış ve sendikal yapı ve işleyişleri gereksinimlerine göre bir ölçüde yeniden biçimlendirmiş olarak) çok daha sert olacaktır.

Türkiye işçi sınıfı, mücadele ettikçe taleplerini de artırmaktadır. Bir dönem yalnızca enflasyonun karşılanmasını isteyenler ücretlerde önce 1987 düzeyine ulaşılmasını talep etmeye başlamışlardır. Bir süre sonra ise sömürünün azaltılması talebinden sömürünün sona erdirilmesi talebine geçmeleri için siyasal yönlendirmelere son derece açık hale geleceklerdir.

Görüş, Haziran 1989, Sayı 31

SENDİKACILIKTA "DOĞRU"LAR

Aşık Veysel ilk yayınlanan uzunçalarına bir Nasrettin Hoca öyküsüyle başlar. Nasrettin Hoca bir gün eline bir saz almış, bir yer tutmuş, tıngırdatıp duruyormuş. Hanımı, "Hoca", demiş, "benim bildiğim saz çalanlar ellerini bir aşağı bir yukarı oynatırlar; halbuki sen bir yer tutturdu, hep orayı çaluyorsun." Nasrettin Hoca da hanımına şöyle yanıt vermiş: "Onlar benim çaldığım yeri arıyorlar da onun için ellerini öyle oynatıyorlar."

Aşık Veysel bu öyküden sonra çaldığı türkünün gerektirdiği biçimde ve ustalıkla elini oynatıp durur.

Türkiye işçi sınıfının son yıllarda yükselen mücadele kararlılığı, bilinci ve deneyim birikimi, solda sendikacılık hakkındaki tartışmaları yoğunlaştırdı. Geçmiştekinden farklı olarak, siyasal yayın organlarının her sayısında işçi sınıfı hareketi ve sendikacılıkla ilgili bölümler yer alıyor. İşçi sınıfının yükselen mücadelesi solu da etkilemeye ve biçimlendirmeye başlıyor.

Ancak bu tartışmalarda dikkati çeken önemli bir nokta var. Sendikal örgütlenme ve mücadelede belirli koşullarda ortaya çıkan biçimler ve formülasyonlar mutlaklaştırılıyor ve fetişleştiriliyor. Sorunların özü açılarak sorunların çözümü tartışılacağına, süren tartışmalar birer kavram yarışına dönüyor. Birçok kavram, içeriği anlaşılmeden "alâmet-i fârika" haline dönüştürülüyor. Bazen sazın bir perdesi tutuluyor ve herkesin orayı aradığı zannediliyor.

Bu sorun aşılmazsa, solun Türkiye işçi sınıfının yükselen mücadelesini kavrayabilmesi ve yönlendirebilmesi mümkün olmaz. Böylesine tarihsel bir fırsat, bu alandaki deneyimsizlikten, bilgisizlikten ve düşünce sığlığından, kaçırılmış olur.

"Sendikal birlik", "sınıf ve kitle sendikacılığı", "işçi komite ve konseyleri" ve "siyasal partinin sendikalarla ilişkileri" bu yaklaşımın en yaygın olarak gözlemlendiği konulardır.

"Sendikal birlik" işçi sınıfının sendikal örgütlenmesinde gündeme gelebilecek bir hedeftir. İşçi sınıfının örgütlülüğü sendikal örgütlülükle özdeş değildir. Bunlar keşif edilebilir de, ayrılabilir de; Buna göre, "sendikal birlik" işçi sınıfının genel durumundan soyutlayarak yapılan tartışmalar yarar sağlamaz. Öyle koşullar yaşanabilir ki, sendikal birlik işçi sınıfının kurtuluş mücadelesinde sınıfı bir adım daha ileri götürür. Bu durumda sendikal birlik savunulur. Ama öyle koşullar ortaya çıkabilir ki sendikal birlik teslimiyet anlamına gelir. Bu koşullar altında sendikal birliği savunanlar değil, işçi sınıfının uzun vadeli mücadelesine katkıda bulunacak ayrılıkçı eğilimler tarihsel olarak haklıdır.

Diğer bir deyişle, sendikal örgütlülükte "birlik" konusunda değişmez bir "doğru" yoktur. "Birlik", sınıfın iç örgütlülüğünü, kendine güvenini ve mücadele kararlılığını artıracaksa, savunulabilir. Yine de bunun taktiklerini somut koşullara göre geliştirmek gereklidir.

"Sınıf ve kitle sendikacılığı", dünyada ve Türkiye'de belirli bir dönemde yaygınlaşan ve içeriği genellikle (kullanılanlarca bile) yeterince anlaşılmayan bir kavramdır. Bu kısa yazıda bu formülasyonu yaratan koşulları tartışmak olanaksızdır, ancak çok özdetle şu söylenebilir: "Sınıf ve kitle sendikacılığı" olarak ifade edilen, sendikacılıkta her zaman geçerli olmuş ve her koşulda savunulmuş bir anlayış ve kavram değildir. Hâzen bu kavramın arkasında anarkosendikalizme varan görüşlerin savunulması da yanılmıca çabalarından çok bilgisizliğin ürünüdür.

İşçi komiteleri ve konseyler de günümüzde son derece yaygın olarak önerilen ve tartışılan bir konudur. "İşçi komiteleri ve konseyleri" önerisinin de doğruluğu veya yanlışlığı, hangi biçimlerinin hangi ko-

şullarda önerildiğine ve işçi sınıfında bu doğrultuda güçlü bir eğilimin olup olmasına bağlıdır. Çeşitli ülkelerde çeşitli dönemlerde işçi komiteleri ve konseyler ortaya çıkmıştır. Franco İspanyasında olduğu gibi faşizmin sendikaları yok ettiği veya devletin parçaları haline getirdiği koşullarda işçi komiteleri ortaya çıkabilir. Devrimci bir durumda sendikaları aşan alternatif kitle örgütlenmeleri olarak işçi komiteleri veya konseyleri doğabilir (Rusya, Almanya, İran). Devrimci bir durum olmaksızın, sendikaların işlevlerini yerine getirememeleri durumunda alternatif örgütlenme biçimi olarak komiteler gelişebilir. Reformizm ve sermaye, doğru bir çizgideki sendikaların alternatifleri olarak işçi konseyleri oluşturabilir (bazı ülkelerde işveren temsilcileriyle ortak işyeri konseyleri bile kurulabilir). Sendikaların iç örgütlenişinde şubelerin altındaki birim olarak işyeri komiteleri yaratılabilir. Sendika-içi muhalefetler işçi komitesi adıyla örgütlenebilir. Grev komiteleri (sendikal örgütlenmenin tamamlayıcısı veya alternatifleri olarak) oluşabilir. Siyasal örgütlenmelerin işyerilerindeki işçiler arasında ki siyasal örgütlenmesi olarak işyeri komiteleri yaratılabilir.

Bu örneklerin hepsinin adı "işyeri komitesi" veya "konsey"dir. Kavramın (önerinin) içeriği ve işçi sınıfının somut durumuna uygunluğu tartışılmadan, konunun karmaşıklığı kavranılmadan yapılan "doğru"-."yanlış" tartışmaları hiçbir yarar sağlamadı ve sağlamıyor.

Sendikaların siyasal partilerle ilişkileri de benzer niteliktedir. Bu ilişki konusunda da tüm ülkeleri ve tüm zamanları kapsayan değişmez "doğru"lar yoktur. Önemli olan, bu ilişkinin işçi sınıfının en geniş kesimlerini tarihsel görevini yerine getirme konusunda bir adım ileri götürüp götürmediğidir.

İnanmak kolaydır ve rahattır. Sorgulamak ve araştırmak ise sıkıntılı içerir. Ancak işçi sınıfının ağırlıklı kendiliğindenci hareketinin bu denli yükseldiği koşullarda, inanmanın rahatlığına sığınmaya hakkımız yok. İşçi sınıfının mevcut yapısını ve iç dinamiğini yeterince kavramadan ve getirilen önerilerin içeriğini ve karmaşıklığını bile bilmeden belirlenen taktikler, hepimize zarar verir.

Hayatında hiç yemek yapmamış biri yemek kitaplarına bakarak ve

belirli tarifelere uyarak yemek pişirebilir. Eğer yemek tarifinde öngörülen malzemeyi bulabilirse, ortaya bazen iyi bir yemek de çıkabilir. Ama aşçılık ayrı bir sanattır. Hele kullanılacak malzeme her defasında farklıysa ve eldeki malzemeyle pişirilebilecek yemeğin tarifi hiçbir yemek kitabında yoksa. Sendikacılık kitabında daha önce çeşitli ülkelerde pişirilmiş ve bir daha hiçbir zaman aynen pişirilmeyecek çeşitli yemeklerin tarifeleri yer alıyor. Geçmişte pişirilmiş bu yemeklerin malzemesini ve pişirilişini kavrayıp, kendi elinizdeki malzemeyi de iyi bilerseniz ve deneyim kazanmışsanız, güzel ve yeni bir yemek pişirebilirsiniz. Ama aşçılık öğrenmeyi, yalnızca belirli yemek tariflerini farklı malzemeyle gerçekleştirmeye kalkarsanız, hem malzemeye, hem de emeğinize yazık olur.

Görüş, Ekim 1989, Sayı 35

NASIL BİR TÜRK-İŞ?

Türk-İş'in 15. Genel Kurulu Aralık ayında toplanacak. Buna bağlı olarak da, Türk-İş'in nasıl olması gerektiğine ilişkin tartışmalar son haftalarda yaygınlık kazandı.

Bu değerlendirmelerde yaygın yaklaşım (Türk-İş olarak veya olmayarak), işçi sınıfı hareketinin sendikacılarca belirlendiği gibi bir anlayıştan hareket ediyor. Bu yaklaşım, dünyaya tarihsel maddeci bir bakış açısından bakanlarca ileri sürüldüğünde ortaya pek tutarlı bir tablo çıkmıyor.

Tarih, sınıfların ve mücadelelerinin tarihidir. Kahramanlar ve hainler bu süreci etkileyebilirler, ancak belirleyemezler.

İşçi sınıfı tarihini namuslu-kahraman veya hain-korkak sendikacıların belirlediğini düşünmek işçi sınıfını küçümsemekle aynı anlama gelir. Dünyanın ve ülkemizin geleceğini kuracağına inandığımız işçi sınıfı birkaç hain ve namussuz tarafından aldatılacak ve yönetilecek kadar ilkel, geri, cahil ve bilinçsiz midir? Elbette ki hayır. O zaman, sendikacılık hareketinin bugün içinde bulunduğu sorunları ve önündeki görevleri tartışırken, hareket noktası olarak sendikacıları alan yaklaşım (çok yaygın olmasına karşın), kanımca, temelde yanlıştır. Sendikacılar işçi sınıfı hareketinin gelişimini etkilerler, ancak kesinlikle belirleyemezler. Bir belirleme ilişkisi varsa, tam tersi söz konusudur. İşçi sınıfı hareketi sendikacıların tutum ve davranışlarını belirler.

Sendikaların yapıları ve işleyişleri için de aynı değerlendirme yapılabilir.

Sendikaların yapı ve işleyişleri de işçi sınıfının ve sürdürmekte olduğu sınıf mücadelesinin bir sonucudur. Doğal olarak sendikaların

yapıları ve işleyişleri de işçi sınıfının mücadelesini etkiler, ancak kesinlikle belirlemez.

İşçi sınıfının yapısı, sınıf bilinci ve siyasal bilinç düzeyi, mücadele kararlılığı, özgüçüne güveni, deneyimi geliştikçe, sendikacıların tutum ve davranışları ile sendikaların yapı ve işleyişleri de bir süreç içinde bu değişikliklere uyum sağlar. Sınıftaki değişikliklerin sınıfın sendikal örgütlenmesine yansması belirli sıkıntılarla ve engellerin aşılmasıyla gerçekleşir. Ülkede demokratik bir ortam varsa, bu yansıma oldukça hızlı ve sancısız olur. Demokrasinin tümüyle rafa kaldırıldığı dönemlerde ise sınıfın durumunun sendikalara yansması olanağı ortadan kaldırılır.

Türkiye'de 1960'lı yılların sonları ve 1970'li yılların başlarından itibaren, dünyayı değiştirme ve dönüştürme çabasında determinizmin ve volantarizmin rolleri konusunda bazı tartışmalar yaşandı. Toplumların yapıları ve iç dinamikleri yeterince kavranmazsa, volantarizmin önünün abartılması eğilimleri ağır basar. Nitekim bastı. Bilime inanıyorsa, toplumların ve sınıfların kendi yapılarını ve iç dinamiklerinin kavranılması temelinde doğru zamanda ve doğru doğrultuda yapılacak müdahalelerle olumlu sonuçlar alınabilir.

Türk-İş'in durumu

Nasıl bir Türk-İş sorusu bu yaklaşımla değerlendirildiğinde önümüzdeki döneme ilişkin yararlı tartışmalar doğabilir.

Türk-İş'in yapısı ve işleyişi ve Türk-İş sendikacılarının tutum ve davranışları, Türkiye işçi sınıfının 1986 yılındaki durumunun ülkede demokrasinin olmadığı koşullarda çok kaba bir yansımasıdır.

Türk-İş, Türkiye işçi sınıfının kamu kesiminde çalışan kesiminin 1947-1980 dönemindeki durumunun özbeöz ürünüdür. Bu ürün biçimlenirken ABD'nin, TC devletinin, siyasal partilerin önemli etkileri olmuştur. Bu yıllarda sosyalist solun sürekli baskı altında bulunması ve zayıflığı da elde edilen ürünü etkilemiştir. Ama bu yapıda belirleyici olan Türkiye işçi sınıfının bir kesiminin belirli bir dönemdeki özellikleridir.

100

başlamak zorundadır. Sendikacılığa tüm ülkeler ve tüm dönemler için geçerli olan "doğru"lar yoktur. Sendikal yapı ve işleyişler açısından içinde yaşanılan koşullara en "uygun" olanlar vardır.

Sendikaların amacı, temsil ettiği üye kitlesinin hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmektir. İşçi sınıfının siyasal bilinci gelişirse, (günün ekonomik koşulları gerektirmese bile) sendikaların temsil ettiği kesimden sınıfın tümüne, kısa dönemli çıkardan uzun dönemli çıkara geçilebilir.

Sendika, ayrıca, sınıfın en geniş kesimlerini kapitalizmin sonuçlarına karşı birlikte eyleme geçirebildiği (veya en azından ortaya çıkan eylem eğilimini törpülediği) sürece, işçi sınıfının uzun vadeli mücadelesine de katkıda bulunuyor demektir. İşçi sınıfı, iç örgütlenmesi ve disiplini olan başarılı kitle eylemleri içinde kendi özgücünü kavrar ve geliştirir. Sınıfın gücünün gelişmesi kitle mücadelesiyle olur.

Sendikalar, kapitalizmde gelecek toplumun nüveleri değildir, ama kapitalist toplumun bazı pisliklerinden de arınmış olması veya en azından bu doğrultuda sürekli bir çaba içinde bulunması gerekir. Bu açıdan özellikle sendika-içi demokrasi konusu önemlidir.

Nasıl bir Türk-İş?

Bu noktalar gözönünde bulundurulduğunda nasıl bir Türk-İş olabilir?

Türk-İş'in yapısı henüz Türkiye işçi sınıfının (demokratik hak ve özgürlüklerin çok daha sınırlı olduğu koşullarda) 1986 yılındaki ve hatta 1980 öncesindeki düzeyinin kaba bir yansımasıdır. Halbuki Türkiye işçi sınıfı bugün bilinç, deneyim, kararlılık açısından 1980 ve 1986 yılının çok ilerisindedir. Demokrasinin sınırları da üç yıl öncesine göre daha geniştir.

Tabandaki bu ilerleme 1989 yılında sendikaların şube ve genel merkez genel kurullarında yönetimlere bir ölçüde yansıdı. Ancak ülkemizde demokrasinin dar sınırları ve sendikadaki anti-demokratik uygulamalar nedeniyle bu yansıma tam olarak gerçekleşmedi. Türk-İş'te gündeme getirilmesi gereken birinci talep, Türk-İş'in konfederasyon olarak bağlı sendikalardaki anti-demokratik uygulamaları sıkı bir biçimde denetlemesi ve sendikacılık hareketinin bütününe zarar veren

102

Sınıfın Çıkarları ve Sendikalar

İşçi sınıfı homojen değildir. Tabakalardan ve kesimlerden oluşur. Sendikalar da, özellikleri gereği, işçi sınıfının temsil ettikleri kesim veya tabakalarının kısa vadeli çıkarlarını korurlar. Ancak belirli tarihsel koşullarda sınıfın bir kesiminin kısa vadeli çıkarları ile sınıfın bütününe uzun vadeli çıkarları aynılaşır (bugün olduğu gibi). Sosyalist solun işçi sınıfı içinde ve genelde güçsüz olduğu koşullarda sendikaların (koşulların gerektirmediği durumlarda bile) sınıfın bütününe uzun vadeli çıkarlarını korumasını beklemek, tarihsel maddeci görüşle herhalde bağdaşmaz.

Sendikaların yapı ve işleyişleri de içinde yaşanılan toplumun kaba bir yansımasıdır.

Sendikalarda örgüt-içi demokrasi uygulanmalıdır. Bu talebi paylaşılmamak kesinlikle mümkün değildir. Ama acaba bunu talep eden sosyalistler ve sosyal demokratlar kendi siyasal örgütleri içinde demokrasiyi (sendikalarda uygulanmasını talep ettikleri ölçüde) uyguluyorlar mı? Kendi evlerinde, eşleriyle ve çocuklarıyla olan ilişkilerinde demokratlar mı?

Sendikalarda tasfiyecilik kötüdür ve önlenmesi için her türlü girişimde bulunulmalıdır. Sendikaların kitle örgütü olabilmesinin başka yolu da yoktur. Ama acaba sosyalist ve sosyal demokrat örgütlenmelerde tasfiyecilik ne alemdedir?

Bu soruları sormak, sendikalardaki eksiklik ve hataları mazur göstermeyi amaçlamıyor. Amaç, hayalci olmamak ve neyin ne ölçüde değiştirilebileceğini kavrayarak, ona göre hareket etmektir. Yoksa, anarkosendikalistlere dönülür. Anarkosendikalizm sendikaları dünyayı dönüştürmenin araçları ve gelecek toplumun kapitalizmdeki çekirdekleri olarak görür. Bir anarkosendikalistin "mükemmel" sendikalar istemesi, kendi anlayışı ile tutarlıdır. Ama bir Marksistin kapitalizmde "mükemmel" sendika istemesi kanımca, imkansız gerçekleştirmeye çabasıdır. Hayalci olup imkansız istemek ve bir sonuç elde edememektense, bilimsel olup gerçekleştirilebilecek olanı amaçlayıp gerçekleştirmek herhalde daha doğrudur.

Bütün bu nedenlere bağlı olarak, "Nasıl Bir Türk-İş?" sorusu, işçi sınıfının bugünkü nesnel ve öznel durumunun değerlendirilmesinden

101

davranışları önlemesidir. 1989 yılında Türk-İş'te yönetime gelececek bir ikileme karşı karşıya kalacaklardır. Ya eskinin kalınması yönetimlerin anti-demokratik uygulamaları karşısında genel kurul kaygılarıyla sessiz kalacaklar; ya da sendikalarda daha demokratik işleyişler için aktif müdahalelerde bulunacaklardır. Türk-İş Genel Merkezi'nin sendikalardaki anti-demokratik uygulamalara müdahalesi, işçi sınıfının yapısına uyum sağlamış sendikal yapı ve işleyişlerin sağlanması sürecini hızlandıracaktır ve bu gerçekleştirilebilir.

Sermayenin işçi sınıfına açtığı savaş sürmektedir. Türkiye'yi önümüzdeki aylarda önemli ekonomik ve siyasal istikrarsızlık ve bunalımlar beklemektedir. Bu koşullar işçi sınıfının farklı tabakaları ve kesimleri arasındaki farklılıkları aşgariye indirmiş, birlikte mücadeleyi zorlamıştır. Ancak Türk-İş'in yapısı ve işleyişi, birlikte meşru kitle mücadelesini gerçekleştirebilecek biçimde değildir. Bu yapı ve işleyiş, günün gereklerine göre bilinçli olarak biçimlendirilmelidir.

Türk-İş'in yapısı daha merkezileştirilmelidir. Merkezileştirme, sendika-içi demokrasi ve sendika-içi disiplinin birlikte geliştirilmesiy-le olur.

Türk-İş, toplu sözleşme konusunda sermayenin karşısında tüm sendikaların ortak tavır takınmasını sağlamalı ve gerektiğinde toplu grevler uygulamalıdır. Toplu sözleşme ilkeleri benimsenirken sınıfın belirli kesimlerine ayrıcalık tanıyan ve böylece sınıfı bölen politikardan kaçınılmalıdır.

Türk-İş, demokrasinin korunması, kollanması ve geliştirilmesi için açık tavır almalı ve gerektiğinde bu amaçla genel greve gideceğini açıklamalıdır.

Sendikalar arasındaki dayanışma artırılmalıdır. Bugün artuk her grev, işçi sınıfı ile sermayedar sınıf arasındaki bir mücadeleye dönüşmektedir. Türk-İş, sadece lafta kalmayan etkili dayanışma kampanyaları açmalıdır.

Türk-İş, sendikacılık hareketinde oldukça yaygın olarak rastlanan israfın ve yolsuzlukların önlenmesi için çaba göstermelidir; tabandan bu konuda gelecek taleplere sahip çıkmalıdır.

Türk-İş, her yöredeki sendika şubelerinin ve sendika üyesi işçilerin yöresel olarak örgütlenmelerini sağlayıcı bir yapıya kavuşturulmalı; 1960 öncesinde var olan il birlikleri canlandırılmalı ve yaygınlaştırılmalı.

103

ılmaktadır.

Türk-İş, şube örgütlenmesinin altında ve sendikal örgütlenmenin bir parçası olan işyeri komitelerinin kurulmasını ve bunların sendikacı demokrasi ve disiplinde önemli bir araç olarak etkili kılınmasını sağlamalıdır.

Türk-İş, işçi sınıfının en geniş kesimlerini mücadeleye sokmaya yönelik bir eğitim programı benimsemeli ve merkezîyetçi bir biçimde uygulamalıdır.

Türk-İş, sendikasızcı işçilerin ve işsizlerin örgütlenmesi için kampanyalar açmalı; memur statüsünde istihdam edilen ücretlilerin sendikalaşma mücadelesine destek vermeli; emeklilerin örgütlenmelerini geliştirmelidir.

Türk-İş, "birlikte meşru kitle mücadelesi" çizgisini benimsemeli ve kitlelerin gücünü dosta-düşmana gösteren ve bu gücü kullanarak daha da geliştiren bir eylem programını sürekli olarak uygulamalıdır. Türk-İş meşru kitle eyleminin gerisinde değil, önünde olmalıdır.

Türk-İş, devletten, sermayedar sınıftan ve siyasal partilerden bağımsız kalmalı, işçi sınıfının çıkarlarının gerektirdiği her durumda açık siyasal tavır takınmalıdır.

Türk-İş, diğer emekçi sınıf ve tabakaların kitle örgütleriyle iyi ilişkiler geliştirmeli ve eylem birliği yapmalıdır.

Türkiye işçi sınıfının hareketi, uluslararası işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin bir parçasıdır. Uluslararası sendikal ilişkiler, karşılıklı saygı, iç işlerine müdahale etmeme ve eşitlik temelinde geliştirilmelidir.

Türk-İş sendikal alandaki mücadeleyi tüketim kooperatifleri, yapı kooperatifleri, yardımlaşma sandıkları gibi yan örgütlenmelerle güçlendirmelidir.

Sonuç

Türkiye işçi sınıfının kamu kesiminde çalışan kesimi belirli tarihsel koşullarda Türk-İş'i yarattı ve biçimlendirdi. Ancak 1980 ve sonrasında bu kesimin kapitalizme karşı tavrında bir değişiklik yaşandı. Geçmişte DİSK sendikalarında önemli deneyimler kazanmış işçiler de ağırlıklı Türk-İş'e bağlı sendikalara üye oldular. 1988-1989 yıllarında

yaşanan eylemler de Türkiye işçi sınıfı tarihinde önemli bir dönüm noktası oluşturdu.

İşçi sınıfının yapısında ortaya çıkan bu gelişme, sınıfın örgütlenmesi olan sendikalara yansımaktadır. Bu yansıma hiçbir zaman hemen ve bire bir olmaz, ama bir süreç içinde mutlaka gerçekleşir. Ülkemizde verilen mücadeleyle demokrasinin sınırları genişletildikçe, bu süreç hızlanacaktır. Bu yansımanın olmayacağını ileri sürmek, Türkiye işçi sınıfına güvensizliğin ifadesidir. Sendikacılar da bu gelişime ayak uyduracak, ayak uyduramayan, zamanla tasfiye olacaktır. Bir dönemler "ben işçiyi sokağa dökmem, ben işçiyi kanun dışı eylem yap-tırmam" diyen Türk-İş Genel Başkanı Şevket Yılmaz'ın, 31 Ağustos 1989 günü İskenderun'da Demir-Çelik işçileriyle birlikte korsan mitingler düzenlediği hatırlanırsa, Türkiye işçi sınıfının sendikaları ve sendikacıları değiştirme gücü ve sendikacıların esnekliğinin boyutları kavranabilir.

Görüş, Kasım 1989, Sayı 36,

PATRON BOKSÖR EPEY HIRPALANDI

İskenderun Demir-Çelik'te greve katan bir işçi, grev sonrasında şunları söylüyordu: "Ben 5 yıllık ilkokulu 7 yılda bitirdim. Ama şu 137 günlük grevde ortaokulu, liseyi ve üniversiteyi bitirdim." Türkiye işçi sınıfı açısından 1989 yılını yaşamak, yüzlerce kitaba ve eğitim seminerine eşdeğerdir.

Tarihsel gelişim içinde öyle dönemler vardır ki, yılların nice birimleri nitel değişikliklere dönüşür. Türkiye işçi sınıfı açısından 1989 böylesine bir yıldır. Türkiye işçi sınıfı çağ atlamıştır.

Sendikalaşma

1989 yılında işçilerin sendikalaşma düzeyinde oransal olarak önemli bir değişiklik olmadı. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı istatistiklerine göre, 1989 yılı Ocak ayında sendikaların toplam üye sayısı 2 milyon 278 bini. Temmuz ayı istatistiklerinde ise bu sayı 1 milyon 835 bine düştü.

Bakanlık verilerindeki bu değişiklik, sendikaların üye sayısındaki gerçek bir gerilemenin ürünü değildir. 1988 yılında 2821 sayılı Sendikalar Yasası'nda yapılan bir değişiklikle, 1983 öncesinde sendikalara üye olduğu bildirilen işçilerin üyeliklerinin yenilenmesi koşulu getirilmişti. Bakanlık verilerinde görülen bu azalma, bir taraftan Ocak ayındaki abartılı sayının indirilmesidir. Diğer taraftan, bazı işçilerin üyelikleri zamanında yenilenmediğinden, bunlar verilerde gözükmemiştir.

1989 yılının önemli gelişmelerinden biri, memurların sendikalaş-

ma hakkının kullanılması doğrultusunda önemli ön çalışmaların başlatılmasıydı.

1982 Anayasası'nda, 657 sayılı Devlet Memurları Yasası'nda ve diğer mevzuatta, memur statüsünde istihdam edilenlerin sendikalaşmasını yasaklayan hiçbir hüküm yoktur. Diğer taraftan, Türkiye'nin onayladığı bazı uluslararası belgeler, tüm çalışanlara sendikalaşma hakkını tanımaktadır.

Öğretmenler ve ücretli hekimler, memurların var olan sendikalaşma hakkının kullanılabilmesi doğrultusunda girişimlerde bulundular. EĞİT-DER'in Ankara'da düzenlediği Sendikal Haklar Kurultayı, bu konunun kamuoyuna yansıtılmasında önemli bir rol oynadı. EĞİT-DER, Eğitimciler Sendikası EĞİT-SEN'i kurmak için yoğun bir çaba içine girdi.

Hekimler ise Tabip Odaları yapısı içinde sendikalaşma komiteleri kurdular ve İstanbul Tabip Odası bu amaçla bir yayın çıkartma hazırlıklarını tamamladı.

Memurların sendikalaşması konusunda 1989 yılında ekilen tohumların ürünleri 1990 yılında toplanacaktır.

Sendikal Haklar

Türkiye'de sendikal haklar üzerindeki kısıtlama ve yasaklamalar 1989 yılında da sürdü. Bu dönemde sendikal haklar konusundaki tek olumlu gelişme, emekli sendikacıların yeniden seçilebilecekleri dönem sayısına ilişkindi.

2821 sayılı Sendikalar Yasası'nda yapılan bir değişiklikle, emekli sendikacıları için genel kurul dönemi (6 yıl) daha seçilebilme hakkı tanındı.

Sendikal Birlik

1989 yılında sendikal birlik konusunda önemli anlayış değişiklikleri yaşandı. 1986 ve 1987 yıllarında sendikal alanda en yaygın tartışma, yeni bir konfederasyonun kurulması ve bağımsız sendikaların oluşturulmasıydı.

1989 yılında işçi sınıfının işyerlerinde mücadele içinde sağlanan

birliğinin sendikal harekete yansıtılması konusunda genel bir görüş birliği doğdu. Yeni bir konfederasyon kurma tartışmaları hemen sona erdi. Otomobil-İş ve Çelik-İş genel kurullarında Türk-İş'e katılma eğilimi ortaya çıktı.

MISK'in (adının Yurt-İş'e dönüştürülmesine karşın) 1988 sonlarında fiilen tükenmiş olması da, bu eğilimin bir sonucudur. Bakanlık istatistiklerine göre Hak-İş'e bağlı sendikaların 167 bin dolayında üyesi vardı.

Sendikalarda Yapı Değişikliği

Sendikaların yapıları ve işleyişleri ile sendikacıların tutum ve davranışları, içinde yaşanılan sorunların ve işçi sınıfının durumunun bir sonucudur.

Türkiye işçi sınıfı 1986 yılından 1989 yılına kadar bilinç, deneyim ve mücadele kararlılığı açısından çok önemli değişiklikler yaşadı. Sendikaların yapılan ve işleyişleri ise 1986 yılında yapılan genel kurullarda belirlenmiş, yöneticiler bu genel kurullarda seçilmişti.

Günün değişen koşullarına koşut olarak sendikacıların tutum ve davranışlarında önemli değişiklikler yaşadı. İşçi sınıfının değişen tutumu karşısında yalvardır devletin güdümünde sendikacılık yapmış olan bazı sendikacılar bile yerlerini koruyabilmek amacıyla işçilere hoş gözükmeye çabası içine girdiler.

İşçi sınıfının hareketlenen yapısı ve yükselen meşru kitle mücadelesi, eski sendikal yapıların merkezileştirilmesini, yatay örgütlenmelerin güçlendirilmesini ve işçi komitelerinin doğmasını sağladı.

Sermayedar sınıfın işçi sınıfı ve sendikacılık hareketine açtığı topyekün savaş, birlikte mücadeleyi zorunlu kıldı. Bu da Türk-İş'in daha merkezileşmesine neden oldu. Türk-İş'in geleneksel ademi merkeziyetçi işleyiş bir ölçüde değişti.

Eylemlerin gündeme gelmesiyle birlikte her yöredeki sendika şubeleri ve sendika temsilcilikleri arasında işbirliğinin önemi daha iyi anlaşıldı. Sendikal dokuyu güçlendiren yatay örgütlenmeler güçlendi.

Birçok işyerinde sendika şubeleri ve işyeri sendika temsilcileri, işyerlerinde yükselen mücadelede sendika-içi demokrasiyi ve sendika-içi disiplini uygulamada yetersiz kaldılar. Birçok işyerinde işçiler iş-

yeri komiteleri kurdular. Çeşitli nedenlerle ve amaçlarla ve değişik biçimlerde kurulan işyeri komiteleri, içinde yaşanan yeni mücadele şartlarında eski sendikal yapıların eksikliklerini bir ölçüde doldurdu.

Bu konudaki ilginç gelişmelerden biri, Hak-İş üyesi Öz Ağaç-İş'in de bu anlayışı savunmasıydı. Öz Ağaç-İş 21-22 Ekim 1989 günleri Ankara'da toplanan 4. Olağan Genel Kurulu'na sunulan çalışma raporunda şöyle deniliyordu (s.160) "İşyerlerinde işyeri komiteleri oluşturularak temsilcilerin de içinde bulunduğu daha geniş sorumlular ekibi hazırlanarak kolektif mücadelenin daha güçlü verilmesi sağlanacaktır".

Birçok işyerinde işyeri komiteleri, düzenli ordunun yokluğunda ortaya çıkan milisler veya gerilla kuvvetleri gibi çalıştı. Ancak görülebildiği kadarıyla, işyeri komiteleri sendikacılığın bir alternatifi olmaktan çok, sendikaların eksikliklerini giderecek, sendikal demokrasi ve disiplini daha geliştirecek ve kitleyi yönetime ve mücadeleye daha etkin bir biçimde katacak organlar olma eğilimindedir.

İşçi sınıfının yapısında ve tavırında meydana gelen değişikliklerin sendikal yapılara yansıtılması süreci, ülkemizde ve sendikalarda demokrasinin tam olarak işlememesi nedeniyle bazı aksaklıklarla yürüdü. Bazı sendikalardaki anti-demokratik uygulamalar, sınıfın taleplerinin örgütlülüğe yansıtılmasını engelledi.

Toplu İş Sözleşmeleri

1989 yılının en önemli gelişmelerinden biri, kamu kesiminde 600 bin dolayında işçiyi kapsayan toplu iş sözleşmelerinde yıllardır ilk kez enflasyonun üzerinde zam alınabilmesiydi.

Grev-dışı eylemlerle desteklenen toplu pazarlık sonucunda, kamu kesimindeki 600 bin dolayındaki işçinin ücretlerinin satınalma gücü 1984-1985 yıllarındaki düzeyine çıkarıldı. Ayrıca enflasyonun beklentinin üstünde gerçekleşmesi durumunda ücretlerin bu fazlalık oranında artırılması da kabul ettirildi.

1989 yılında toplu sözleşme düzeninin getirdiği kısıtlamalardan biri de aşıldı. Birçok işyerindeki işçiler, meşru eylemlerle toplu iş sözleşmesinin yürürlük süresi içinde ek zam aldılar.

Grevler

1989 yılı önemli bir grevle başladı. Selüloz-İş Sendikası üyesi 10 bin dolayında işçi, SEKA işyerlerinde 1988 yılı Eylül ayında başladıkları grevi, 1989 yılı Ocak ayına kadar sürdürdüler.

Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü işyerlerinde çalışan işçiler adına toplu iş sözleşmesi görüşmelerini yürüten Çelik-İş Sendikası ise Mart ayında grev uygulama kararı aldı. Grev, Bakanlar Kurulu tarafından ertelendi. Daha sonra da grevin başlamasına yeniden izin verildi ve Mayıs ayında grev uygulamasına geçildi. Grev 137 gün sürdü.

SEKA grevi, kamu kesiminde 600 bin dolayında işçiyi kapsayan toplu iş sözleşmelerine örnek olması açısından son derece önemliydi. Demir-Çelik grevi ise, sermayedar sınıfın ve ANAP'ın işçi sınıfından hıncı alma ve grevle hak alınamayacağı inancını yayma çabalarını yeniliğe uğrattı.

Her iki grevde de grev-dışı eylemler yaygın olarak kullanıldı. Her iki grevde de diğer iş kollarındaki işçilerin ve sendikaların önemli dayanışma kampanyaları gerçekleşti.

1986 yılında 8 bin işçi grevlere katılmakten 1989 yılının ilk dokuz ayında bu sayı 38 bin oldu. Grevde geçen işgünü sayısı ise 1986 yılında 235 bin iken, 1989 yılının ilk dokuz ayında 2 milyon 704 bine çıktı.

Çizelgede grev, greve katılan işçi ve grevde geçen işgünü ayları sunuluyor.

1989 yılındaki grevler genellikle grev-dışı eylemlerle desteklendi. Grev-dışı eylemler nedeniyle kaybolan işgününün hesaplanması mümkün değildir. Ancak işyerinde üretimde meydana gelen kayıp küçümsenmeyecek düzeydedir.

1989 yılındaki her grev, bir bütün olarak işçi sınıfı ile, bir bütün olarak sermayedar sınıfı arasında birer çatışma niteliğindedir. Grevler sırasında işçiler ve sendikalar arasında dayanışma alışkanlığı yaygınlaştı.

Grevler diğer emekçi sınıf ve tabakalardan önemli bir destek gördü. 1989 yılında grevler diğer insanların gözünde son derece "meşru"

eylemlerdi. Buna bağlı olarak da, grevlere özellikle esnafın önemli desteği oldu.

Grev-dışı eylemler

1961 Anayasası geniş bir grev hakkı tanıdı. 1963 yılında da bu haklar kısıtlandı. Ancak bu kısıtlanma haliyle bile oldukça etkiliydi. Bu durum bir boks maçına benzetilebilir. 1963 yılında işçi ve patron boksörler ringe çıktılar. İşçi boksörün bir eli bağlıydı. Ama ona rağmen patron boksörü epey hırpaladı.

12 Eylül'den sonra birileri işçi boksörü yere yatırdı, sırtında tepindi. Sonra, 1982 Anayasası ve 2822 sayılı yasayla, iki elimi birden arkadan bağladı. 1984 yılında da yeniden ringe itti.

İşçi boksör birkaç yıl sürekli dayak yedi. Ancak 1987 yılında haffiten tekme atmaya başladı. 1989 yılında ise attığı son derece etkili tekmelemlerle patron boksörü epey hırpaladı.

Grev-dışı eylemler, iki eli arkadan bağlanmış işçi boksörün attığı etkili ve sonuç getirici tekmelemlerdir. Patronlar "bu eylemler kanun dışıdır" diye bağırırken, işçilerin ve sendikaların cevabı şu oldu: "Bizim elimizi kolumuzu bağlayan oyun kuralları gayrimeşrudur; bu şartlarda attığımız tekmelemler meşrudur."

Bu eylemlerde işçi sınıfının heterojen yapısından doğan farklılıklar kenara itildi. Hangi siyasal görüşten, mezhepten, meslekten, işyerinden, işkolundan, bölgeden, cinsiyetten ve yaştan olursa olsun, bütün işçiler meşru kitle mücadelesi çizgisinde bir araya geldiler.

Bu eylemlerin bir bölümü sendikalara rağmen, bir bölümü sendikaların dışında, bir bölümü ise sendikaların öncülüğünde yapıldı. Türk-İş merkez yönetimi eylemleri dikkatle izledi ve onayladı. Türk-İş'in eylemlere önderlik etmesi, eylemlerin daha da güçlenmesi ve yayılmasını sağlayabilirdi. Ancak eylemleri kabullenmek zorunda kalmasının bile yararı oldu. Bazı işyerlerindeki kararız işçiler böylece mücadeleye çekildi.

Grev-dışı eylemler, uyuyan devin uyanması, dipten gelen dalğanın gücünün nelere yettiğinin dosta düşmana gösterilmesiydi. Bu eylemlerde işçi sınıfının kolektif yaratıcılığının harikaları sergilenirdi. Hükümet ve sermayedar sınıf ancak bu eylemler sonrasında geriledi ve yu-

karıda belirtilen toplu iş sözleşmeleri imzalandı. Demir-Çelik işçileri ise bu eylemlerin yanı sıra yasal grev haklarını da 137 gün süreyle kullandıklarından, daha başarılı bir toplu iş sözleşmesi imzaladılar.

Sendika yönetimlerinde değişiklikler

İşçi sınıfının yapısında ve anlayışında meydana gelen değişme, sendikaların yöneticilerinin tutumlarını önemli ölçüde değiştirdi. Tutumunu gerektiği kadar değiştirmeyen sendikacılar ise değiştirildi. İşyerlerinde yaratılan birik anlayışı ve mücadele ruhu sendikal örgütlülükte dalga dalga yukarılara doğru yansıtıldı.

En büyük değişiklik şube düzeyinde oldu. Yapılacak bir araştırma, şubelerin yönetim kadrolarının yarıya yakın bir bölümünün değiştiğini gösterecektir. Sendikaların genel merkezlerinde de önemli değişiklikler yaşandı. Bu yazı Türk-İş'in 15. genel kurulunun toplanmasının arifesinde yazılırken, Türk-İş'te de değişiklik olasılıkları vardı. Ancak Türk-İş merkez yönetimine kim gelse, önemli olan işyerlerinde, tabanda, sendika temsilcilerinde ve şube yöneticilerinde yaşanan gelişmedir.

12 Eylül sonrasında sermayedar sınıf tarafından ekilen rüzgar tohumları 1989 yılında olgunlaşmaya başladı. İlk önemli hasat 1989 yılında yapıldı. Hasat 1990 yılında da daha yoğun bir biçimde devam edeceğe benziyor. Hepimize kolay gele!

Görüş, Ocak 1990, Sayı 38

112

olan Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun deneyimlerinin gözden geçirilmesinde büyük yarar vardır.

Geçmişe Nasıl Bakmalı?

Amerika Birleşik Devletleri işçi sınıfı tarihinde DİSK'in en az birkaç katı şanlı bir yeri olan Dünya Endüstri İşçileri (IWW) örgütü militanlarından Fred W. Thompson, bu örgütün tarihini yazdığı anda, bütün hatalarını ve başarısızlıklarını dile getirir. Niçin böylesine "safca" bir tarih yazdığı sorusuna ise şöyle bir yanıt verir: "Mücadele tarihi yazarken başarılı olan etkinlikleri göklere çıkarıp, başarısızlıkları es geçmek, gemicilerin elinde deniz altındaki kayalıkları ve sığ yerleri göstermeyen bir harita vermeye benzer."

DİSK ve bağlı sendikalar bugün gayrimeşru bir biçimde kapalı tutulmaktadır. Bugün ülkemizde 12 Eylül uygulamalarının devam ettiği en önemli kanıtlarından biri, hakkında kesinleşmiş bir hüküm bulunmayan DİSK ve bağlı sendikaların faaliyetlerinin engellenmesi ve malvarlığının gerçek sahiplerine devredilmemesidir. DİSK ve bağlı sendikalar derhal açılmalıdır.

Ancak günümüzde DİSK'in açılması da gerekmektedir. Kuruluşunun 23. yıldönümünde ve faaliyetinin durdurulmasının 10. yılında, artık DİSK'i olumlu ve olumsuz yanlarıyla değerlendirmek, DİSK'in Türkiye işçi sınıfı tarihi içindeki önemli yerini küçültmeyecektir. Sermayenin ve 12 Eylül askeri müdahalesinin DİSK'e saldırısının sürdüğü bir dönemde bile, bazı hataların tekrarlanmaması ve eksikliklerin giderilebilmesi için, bu değerlendirme zorunludur.

DİSK'i DİSK Yapan Özellikler Neydi?

DİSK'in 13-15 Şubat 1970 günleri toplanan 3. Genel Kurulu'na sunulan çalışma raporunda çok önemli bir saptama yer almaktadır: "DİSK yalnız tüzel kişiliği olan basit bir örgüt olmaktan öte bir umuttu, bir meşaleydi ve bir inancın bayraktarlığını yapmaktaydı."

DİSK gerçekten bir umuttu. Türk-İş'e bağlı sendikaların veya bağımsız sendikaların uygulamalarından yakından ve patronuna karşı tepki duyan birçok işçi, doğrudan "DİSK'e başvurur, üye olmak isterdi."

114

DİSK AÇILMALI VE AŞILMALIDIR

12 Eylül askeri müdahalesinin ilk hedeflerinden biri DİSK'ti. Milli Güvenlik Konseyi'nin 7 numaralı bildirisi ile "kamu düzeni ve genel asayiş gereği olarak DİSK... ve bağlı sendikaların faaliyetleri" durduruldu. 15.9.1980 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 8 sayılı MGK kararıyla da DİSK ve bağlı sendikaların bankalardaki paraları bloke edildi, malvarlığına ve evraklarına el kondu. DİSK ve bağlı sendikaların yöneticilerinin önemli bir bölümü, yapılan çağrı üzerine, Sıkıyönetim Komutanlıklarına teslim oldular ve yıllar sürecek bir işkence ve tutukluluk süreci başladı. 1983 yılında Milli Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen 2821 sayılı Sendikalar Yasası'nın geçici 5. maddesi ile DİSK ve bağlı sendikaların faaliyette bulunmaları, haklarında açılan davalar sona erene kadar yasaklandı.

Türkiye işçi sınıfı 1980 sonrasında çok önemli yapı değişiklikleri yaşadı. Bu yapı değişiklikleri, 1989 yılındaki güçlü eylem dalgasıyla Türkiye'nin toplumsal gündemine yansıdı. 1990 yılında ise ülkemizde daha sert mücadeleler gündemdedir. Dünya ekonomik canlanma, demokrasi, barış, silahsızlanma ve yumuşama doğrultusunda gelişmeler yaşanmaktadır. Ülkemizde ise ekonomik bunalım derinleşmekte, siyasal bunalım sürmekte ve toplumsal muhalefet örgütlenme görevini üstlenecek siyasal örgütlenmeler alanında önemli bir boşluk bulunmaktadır. Bu koşullarda Türk-İş ve bağlı sendikaların görevleri ve bu görevleri yerine getirme yetenekleri konusunda ciddi tartışmalar gündeme gelmektedir.

Sendikal yapı ve işleyişin nasıl olması gerektiğine ilişkin tartışmalar önümüzdeki günlerde yoğunlaşacağına benzemektedir. Bu koşullarda, Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi tarihinde şanlı bir yeri

113

DİSK'in sendikacılık anlayışı, kurulduğu 1967 yılından faaliyetinin sona erdirildiği 1980 yılına kadar önemli bir değişikliğe uğradı. İşçi sınıfının yapısı, temsil edilen üye kitlesinin özellikleri ve Türkiye'nin gündemi değiştiçe DİSK'in yapısında ve işleyişinde ve görüşlerinde büyük bir değişim gerçekleşti. DİSK'in bu değişim süreci ve nedenleri, DİSK'i değerlendirirken mutlaka incelenmesi gereken önemli bir konudur. Örneğin, bugün DİSK denildiğinde akla gelen "sınıf ve kitle sendikacılığı" ve "tabanın söz ve karar sahibi olması" gibi ilkelerin DİSK organlarında, kuruluşundan kaç yıl sonra ve kimlerin önerileriyle benimsendiği bile birçok kişi tarafından bilinmemektedir.

DİSK, Türkiye'de 1960'lı yıllarda kapitalist sömürü ilişkilerine karşı işçilerin tepkisinin o dönemin Türkiye İşçi Partisi'nin yönlendireciliğinde örgütlenmesiydi.

Bu dönemde Türk-İş, devlet kontrolünde, siyasal iktidarların dümen suyunda, sermaye ile iyi ilişkiler içinde ve ABD hakim sınıflarının ve CIA'nın yakın denetiminde bir örgütlenmeydi. Türk-İş ve bağlı sendikaların büyük çoğunluğu, sınıf bilinci ve mücadelesi temelinde bir sendikal anlayışı reddediyor, aktif mücadeleden çekiniyor, işçilerin mücadele eğilimlerini engellemeye çalışıyor, açık siyasal tavır takınmıyor, üye kitlesinin yönetime ve sorumluluğa katılmasını engelliyor ve sınıflar arasında uzlaşmacılığa dayalı teslimiyetçi bir politika izliyordu. Bu dönemde Türkiye'de kamu sektöründeki işçi-işveren ilişkileri ve kamu sektörü işçisinin sınıf mücadelesine karşı tavrı, ancak bu nitelikte bir yapı doğurmuştu.

DİSK ise kapitalizmin sömürüsüne karşı tepkiyi örgütledi ve bu tepkiyi sınıf mücadelesi içinde olgunlaştırarak, kapitalizme karşı bilinçli bir sınıf tavrına dönüştürmeye çalıştı.

DİSK devletten, siyasal iktidardan, sermayeden ve sermaye partilerinden bağımsızdı; Amerikan istihbarat örgütlerinin denetiminde değildi.

DİSK sınıf bilinci ve mücadelesi temelinde bir sendikal anlayışa sahipti. Sendikal eğitimlerinde sınıf bilinci verildi.

DİSK üye kitlesini yönetime ve sorumluluğa katma doğrultusunda bilinçli çabalar içindeydi.

DİSK, işçilerin işyerlerindeki tepkilerini örgütlü mücadeleye dö-

115

nüştürdü, sınıfın belirli kesimlerinin mücadele eğilimlerini güçlendirdi.

DISK, mitingler, direnişler ve özellikle de 1 Mayıs kutlamalarıyla işçi sınıfımıza yeni gelenekler kazandı.

Bugün Türkiye işçi sınıfı belirli bir noktadaysa, DISK'i DISK yapan bu özelliklerin ve bu özellikleri yaratan işçilerin, yöneticilerin ve sendika çalışanlarının bunda önemli bir payı vardır.

DISK bu özellikleri nedeniyle sermayedar sınıfın ve siyasal iktidarların olduğu kadar, Türk-İş'in de saldırılarına hedef oldu.

DISK'in kurulmasından iki hafta sonra Türk-İş'te bir komisyon kuruldu. 9 Mart 1967 tarihinde Seyfi Demirsoy ve Halil Tunç imzasıyla Türk-İş teşkilatına gönderilen 67/842 sayılı ve "gizli" kayıtlı yazıda şunlar belirtiliyordu:

"Türk-İş'e karşı kurulmuş olan DISK ve ikinci kuruluşlar adlı yeni Konfederasyonun, işçiler arasında sızmak ve teşkilatı bölmek isteyeceği malumdur. Ankara'da 27 Şubat 1967 günü yapılan liderler toplantısında bu konuyu incelemek ve gerekli tedbirleri kararlaştırmak üzere bir komisyon kurulmuştur. Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy başkanlığında, Şevket Yılmaz, Kemal Özer, Şerafettin Akova, Abdullah Baştürk ve İsmail Aras'tan kurulu Merkez Komitesi ilk toplantısında bir bildiri yayınlamış, ikinci toplantısını 4 Mart 1967 Cumartesi günü yaparak, ... ön tedbirleri kararlaştırmıştır."

Türk-İş, Adalet Partisi ile işbirliği yaparak, DISK ve bağlı sendikaları 1970 yılında kapatma çabası içine de girdi. Türk-İş, içinde kimlerin verdiği önergeyle, 115-16 Haziran olaylarına yol açan değişikliklerin gündeme geldiği ilginç bir araştırma konusudur.

Türk-İş'te birçok sendikacı 12 Eylül sonrasında DISK ve bağlı sendikaların faaliyetlerinin durdurulmasını el ovuşturarak izledi.

DISK'e İtişkin Olarak Tartışılması Gereken Konular

Değişim içindeki her örgüt, kendi hatalarını ve eksikliklerini açıkça tartışma ve değerlendirmeye açma cesaretini göstererek, kendisini yeniler ve geliştirir.

DISK 1967 yılından 1980 yılına kadar büyük bir değişim yaşadı. Bu değişim süreci içinde tartışmaya açılması gereken önemli bazı

116

bu düşünceden neden vazgeçildi?

- DISK'in 12 Eylül askeri müdahalesine karşı tavrı ne omahydı?

Sonuç

Dünya büyük bir değişim yaşıyor. Geçmiş farklı koşullarında kolayca yapılan genellemeler kitlelerce sorgulanıyor. Birçok ülkenin toplumsal mücadelelerinin tarihi, daha nesnel bir yaklaşımla, yeniden yazılıyor. Kahramanlar ve kahramanlık destanları yerine neyin, niçin ve nasıl olduğunu kavramaya dönük bilimsel çalışmalar ön plana çıkıyor. Türkiye işçi sınıfı ve sol hareketi de, kişi ya da örgüt karalama gibi bir amacı kesinlikle olmadan, kendi geçmişi sorgulama cesareti gösterebilecek olgunluktadır. Sermayenin saldırısının sürmesi gerçeği bile, kendi geçmişimizi gözden geçirmemize engel olmamalıdır. İleriye doğru adım atmanın yolu, geçmişin aşılmasından geçmektedir.

İşçi Gündemi, Şubat 1990

118

noktalar şöyle özetlenebilir:

- DISK'in 13-15 Şubat 1970 günleri toplanan III. Genel Kurulu'na sunulan çalışma raporunda, Türkiye İşçi Partisi içindeki gruplaşmaları tartışma gereği niçin hissedildi?

- DISK'in 22-26 Aralık 1977 günü toplanan VI. Genel Kurulu'na sunulan çalışma raporunda yer alan "İşçi Sınıfına Ters Akımlar ve DISK" başlıklı bölüme niçin gerek duyuldu ve bu anlayışın DISK'in çalışmaları üzerinde ne gibi etkileri oldu?

- DISK'in 1969 seçimlerinde TIP'i, 1973, 1975 ve 1977 seçimlerinde CHP'yi desteklemesi ve 1979 seçimlerinde de CHP'ye oy vermesini isterken, diğer sol partilere oy vermenin de ters olmayacağı görüşünü açıklaması hangi etmenlerin bir sonucu olarak ortaya çıktı ve işçilerin oy eğilimlerini ne ölçüde etkiledi?

- 15-16 Haziran olayları sürerken DISK yöneticilerinin tavrı hangi etmenlere bağlı olarak olumsuzdu?

- 12 Mart askeri müdahalesini destekleyen DISK bildirisi nasıl yazıldı ve açıklandı ve bu bildiriye karşı olanlar ne yaptı?

- 1974 yılındaki Kıbrıs olayları sırasında ve sonrasında DISK'in tavrı hangi etmenlerin sonucu olarak oluştu?

- Bazı sendikaların DISK'e üyelik başvuruları niçin uzun bir süre sonra kabul edildi?

- Türk-İş'e göre oldukça merkezî bir yapı olan ve "tabanın söz ve karar sahibi olması" ilkesini benimseyen DISK niçin bazı sendikaların tüzüklerindeki son derece anti-demokratik hükümler karşısında yıllar boyu duyarsız kaldı?

- DISK yönetimi Sosyal-İş ve Petrolkimya-İş sendikalarına karşı niçin olumsuz bir tavır içine girmişti?

- DISK'e bağlı ASİS sendikası varken Ağaç-Sen, Keramik-İş Sendikası varken Beton-İş sendikaları niçin kuruldu?

- 1976 yılında Devlet Güvenlik Mahkemelerine karşı direnişte "İşçi üyelerinin serbest bırakılması" niçin gerekli görüldü?

- 20 Şubat 1979 tarihinde geçerli olmak üzere Maden-İş, Bank-Sen ve Baysen sendikaları 1 yıl, Yeraltı Maden-İş Sendikası da 4 ay süreyle hangi gerekçelerle geçici olarak DISK üyeliğinden ihraç edildi?

- DISK'in 1979 yılında parti kurma düşüncesi nasıl ortaya çıktı ve

117

KİTLE ÖRGÜTLENMESİNDE İŞÇİ KOMİTELERİ

Esnafın örgütlenmesi zordur. İki bakkal birbirinin rakibidir. Birbirinden müşteri çalmaya çalışır.

Küçük çiftçinin örgütlenmesi daha da güçtür. İki köylü ve hatta iki köy arasında binbir türlü sorun vardır. Tarla sınırı anlaşmazlığından mera kavgasına, kan davasından diğerinin tarlasında hayvan otlatmaya veya kız kaçurmaya kadar çok çeşitli nedenlerle, köylüler kolay kolay bir araya gelemez.

İşçi sınıfı ise farklıdır. Birlikte üretim ve sermayeye karşı birlikte mücadelenin zorunluluğu, doğal bir örgütlenme eğilimi yaratır. Örgütlenme, işçinin bilinç ve deneyim düzeyine, günün çözümlenecek sorunlarına ve içinde yaşanan şartlara göre değişik biçimler alır.

Kitle örgütleri canlıdır. Hayat canlı olduğundan, ancak canlı olan kitle örgütleri değişen hayatın ihtiyaçlarına göre değişiklikler gerçekleştirebilir. Dar ve gizli kadro örgütleri için bütün ülkeleri ve dönemleri kapsayan genellemeler yapılabilir. Ama kitlelerin örgütlenmesinin biçimleri söz konusu olduğunda, yapılabilecek tek genelleme, bu konuda kolay kolay genelleme yapılamayacağıdır.

İşyeri İşçi Komiteleri

İhtiyaç sonucu ortaya çıkan kitle örgütlenmelerinin herhalde en ilkel ve en temeli, işyerlerindeki işçilerin kendi aralarında kurdukları komitelerdir.

Bu komiteler en ilkel örgütlenmelerdir. İşyerlerini, işkollarını, böl-

119

geleri ve hatta ülkeleri aşan düzeylerdeki örgütlenmelere ulaşan gelişim, bu ilkel komitelerden başlamıştır.

Bu komiteler en temel örgütlenmelerdir. Örgütlenmeden daha üst düzeylere çıkıldığında, bu işçi komiteleri görevlerini yerine getirmiyorsa, sağlıklı bir işleyiş kurulamaz.

İşçi Kitle Örgütlenmelerindeki Gelişme

Yalnız insan, küçük bir çember içinde özgürdür. Örgütlendikçe, içinde yaşadığı çemberi büyütür, ama bireysel özgürlüğünü de bir ölçüde yitirir; örgütün kararları onu bağlamaya başlar.

En ilkel ve en temel kitle örgütlenmesi olan işçi komitesi, işçinin sermayedar karşısında gücünü artırır, ama topluluğun iradesini bireyin iradesinin üstüne koyarak, bireyin artmış özgürlüğünü de bir ölçüde kısıtlar.

Bir bölgedeki, işkolundaki ve hatta ülkedeki işçi komiteleri de çeşitli adlar altında bir araya gelebilir. Bunun en yaygın biçimi sendikadır. Sendika yerine "işçi komiteleri üst örgütü" de denebilir. Örgütün yapılarını ve işleyişlerini, onlara verdiğimiz adlar belirlemez.

Kitle örgütlenmelerinde üst düzeylere çıkıldıkça, işçilerin bir bütün olarak gücü artar ama, bir işyerindeki işçilerin iradesi, işçilerin daha geniş bütünlüğünün iradesine bağımlı kılınır. Ayrıca sürekli bir başka gelişki yaşanır.

Sermaye karşısında gücü artırmanın yolu, aynı amaç doğrultusunda çok sayıda işçinin bir araya gelmesidir. Bu da yönetici ile yönetilen arasında bir ayrım ortaya çıkarır. Doğal işçi önderleri giderek profesyonelleşirler. Normal dönemlerde işçi kitle örgütleri bir süre sonra düzen-içi örgütler haline döner. Düzene karşı çıksalar bile, düzenin koyduğu oyunu kurallarıyla oynamak zorundadırlar. Bu zorunluluk ise, yönetici kadroların düzenin pislikleriyle temasta olmasını getirir. Büyüme sürecinde en temel işçi örgütlenmesi olan komiteler işlevlerini yitirirse, büyüme güçlenmeyi değil, güçsüzlüğü ve çürümeyi getirebilir.

İşçi kitle örgütlenmelerini ve bunların sağlıklı bir biçimde işlemlerini, örgüt tüzükleriyle veya bir önderler grubunun çabalarıyla gerçekleştirmek mümkün değildir. İşçi kitle örgütlenmelerini hayat yara-

tır. Önderin görevi, hayatın yarattığı katılım eğilimlerini teşvik etmek, örgütlemek ve sürekliliğini sağlayacak gelenekler yaratmaya çalışmaktır.

Daha üst düzey örgütlenmeler yoksa, işçilerin işverenlerle ilişkilerinde karşılaştıkları sorunlar, işyerleri düzeyinde (adı konmuş veya konmamış) komiteleşmeler yaratır. Ülkede devrimci bir durum yoksa, daha üst düzey örgütlenmeye geçildiğinde (örneğin sendika kurulduğunda ve görev yaptığında), sorunların bir bölümü çözülebilir ve işyerindeki ilkel işçi örgütlenmesi önemini yitirebilir.

Daha üst düzey örgütlenmeler olabilir. Ama şartlar öyle hızlı değişir ki, daha önceki şartların ürünü olan eski tip üst düzey örgütlenme, ihtiyaçlara cevap veremez. Bu durumda, işyerlerinde oluşan işçi kitle örgütlenmeleri, eski yapıların rakibidir. Ya onları değiştirmeye yönelir, ya da iflah olmaz yapıları yok etmeye çalışır.

Ülkede ekonomik büyümeden ekonomik bunalıma geçildiğinde ve özellikle de devrimci bir durum yaşandığında işçi-kitle örgütlerinin yapılarında ve işleyişlerinde büyük değişiklikler yaşanır.

Örgüt-İç Demokrasi ve Disiplin

Bir bölgede, bir işkolunda veya tüm ülkedeki işyerlerinin işçilerini kapsayan bir örgütün gücü ve değişikliklere uyum sağlama yeteneği, en ilkel ve en temel işçi kitle örgütlerinin (işyeri işçi komitelerinin) etkili bir alışma içinde olmasına bağlıdır. Tabandaki işçiler örgütlülük geleneğine sahipse, hayatın fazla zorlamadığı dönemlerde de işyeri işçi örgütlenmeleri, çeşitli biçimlerde etkinliğini sürdürür. Hayatın zorladığı durumlarda ise, bunların işlevleri hızla gelişir.

Ekonomik büyüme ve refah döneminde, kapitalizm çerçevesinde düzen-içi örgütlenmeler olan sendikalar veya başka tabandaki üst düzey kitle örgütlenmeleri; bazı sorunları çözebilir. İşyeri işçi komiteleri çözülmemiş sorunlar etrafında gevşek ilişkilere dayalı görevler üstlenebilir.

Ekonomik bunalım dönemlerinde, sermayedar sınıf, işçi sınıfının kazanımlarını yok etmek amacıyla bir savaş açar. İşçi kitle örgütlerinin açılan bu savaşa karşı koyabilmeleri, tabandaki işçileri harekete geçirebilmelerine bağlıdır. Bu ise örgüt-içi demokrasi ve örgüt -içi di-

siplinin birlikte geliştirilmesiyle mümkündür. Örgüt-içi demokrasi ve disiplin, örgütlerin yapılarının günün değişen şartlarına daha iyi uyum sağlamalarının da kanallarıdır.

Devrimci bir durum ortaya çıktığında ise, işçi sınıfının deneyim birikimi, bilinç düzeyi ve mücadele kararlılığı yeterli ise, düzen-içi örgütlenmeler aşılır ve düzen-dışı işçi kitle örgütlenmeleri doğabilir.

İşçi Kitle Örgütlenmelerini Hayat Yaratır

Düzen karşıtı ideolojileri savunanlar, işçiler arasında küçük işçi grupları oluşturup, onlara "işçi komitesi" adını verebilirler. Ama işçi kitle örgütlenmelerini oluşturup işletmek kimsenin elinde değildir. Ancak hayatın zorlaması bu yapıları oluşturur ve işletir.

12 Eylül 1980 öncesinde çeşitli sendikaların tüzüklerinde işyerlerinde işçi kitle örgütlenmeleri öngörülmüyordu. Ama hayatın zorlamadığı yerlerde, tüzüklerdeki bu hükümler, bu en temel örgütlenmelerin işlemlerini sağlayamadı.

Bazı sözcükler bazı insanlar üzerinde sihirli bir etki yapar. Solda birçok insan "konsey" veya "işçi komitesi" sözcüklerine sempatiyle yaklaşır. Bu konuda sözcüklerle değil, kavramların içerikleriyle ilgilenmek gerekir. Yoksa yanılgılar olabilir.

Bu kavramları yalnızca solcular da kullanmaz. Örneğin, MHP çizgisindeki Milliyetçi İşçi Konfederasyonu MİSK'in 1978 yılında yapılan 3. Genel Kurulu'na sunulan çalışma raporunda şöyle deniliyordu: "İşyeri konseyi, müessesede çalışan bütün işçilerin toplanmasından meydana gelecektir. Müesseseye birkaç işyeri birden bağlı ise her işyerinde ayrı ayrı bir işyeri konseyi bulunacaktır" (s.92-93). Hak-İş üyesi Öz Ağaç İş Sendikası'nın 1989 yılında yapılan 4. Genel Kurulu'na sunulan çalışma raporunda ise işyeri komiteleri savunuluyordu. (s. 159-160): "İşyerlerinde verilen sendikal mücadelenin kolektif yapılması halinde daha kısa sürede müsbet neticeler alınabileceği bir gerçektir. O halde işyerinde sendikal mücadele sorumluluğunu yalnızca temsilcilere yüklemek kolektif mücadele yerine bireysel mücadeleyi gerektirir ki, bireysel mücadele hem işçilere hem de sendikal bütünlüğe zarar verir. Bu nedenle; işyerlerinde 'işyeri komiteleri' oluşturularak temsilcilerin de içinde bulunduğu daha geniş sorumluluk

ekibi hazırlanarak kolektif mücadelenin daha güçlü verilmesi sağlanacaktır."

Sonuç

Bugün hayat işyerlerinde işçilerin kitle örgütlenmelerini zorunlu kılıyor. Derinleşen ekonomik ve siyasal bunalım eski koşullara göre oluşmuş sendikal yapıları değiştirecek ve geliştirecek işyeri işçi örgütlenmelerini yaratıyor. Bunların adı "birim", "komite", "konsey", "grup" olabilir veya hiçbir adı da olmayabilir. Sendikaların günün koşullarına uygun bir yapı ve işleyiş en kısa sürede kavuşturulabilmesi ve sol güçlerin işçi sınıfı içindeki etkinliğinin artırılabilmesi, işyerlerindeki bu eğilimlerin teşvik edilmesine ve onların önündeki engellerin kaldırılmasına bağlıdır. Türkiye işçi sınıfı ilk kez oldukça gelişkin bir deneyim birikimi ve bilinç düzeyindeyken, derinleşen bir ekonomik ve siyasal bunalımı yaşıyor. Ülkemizde geçmiş dönemlerde farklı koşullarda bazı işyerlerinde birbirinden kopuk ve sosyalist hareketle genellikle bağlantısız olarak işçi komiteleri ortaya çıkmıştı. Bunlar genellikle geçici nitelikteydi. İşçi kitle örgütlenmesinin en ilkel ve en temel biçimi olan işyeri işçi komitelerinin bu yeni koşullarda ne ölçüde yaygınlaşacağı ve süreklilik kazanacağı ve önüne nasıl görevler koyacağı ilginç bir sorudur.

İşçi Gündemi, Mart 1990

TÜRK-İŞ ÇOK DEĞİŞTİ

Bugünkü siyasal dergilerde, 1980 öncesine kıyaslandığında göze çarpan farklılıklardan biri, işçilere ve sendikalara ilişkin konulara verilen ağırlıktır. Bu gelişim, Türkiye'de işçi sınıfının artan toplumsal rolünün doğal bir yansımasıdır. İşçi sınıfının gücünde ve etkinliğinde görülen niteliksel sıçrama yalnızca Türkiye'ye özgü değildir. Kapitalist dünyanın 1970'lerdeki ekonomik bunalımı ve uluslararası işbölümündeki değişiklikler, az gelişmiş ülkelerde işçi sınıfının nicel ve nitel durumunda köklü dönüşümlere yol açmıştır. Bu dönüşümün siyasal alandaki yansımaları ayrı ve çok kapsamlı bir konudur. Ancak bu bağlamda değinilmesi gereken nokta, siyasal strateji ve taktiklerini 1980 öncesi koşullarında formüle eden birçok görüşün, işçi sınıfının konumundaki nitel değişikliği henüz görüşlerinin bütünlüğü içinde sindirememiş olmalarıdır. Nitel dönemdeki değişiklikler yeterince kavranılmamaktadır.

Bu yetersizliğin bir örneği, Türk-İş'e ilişkin tartışmalarda gözlenebilir. Türk-İş'e ilişkin taktikler üretilirken, 1951-52 yıllarına ilişkin ve geçerliliği tartışılan saptamalar sık sık yinelenirken, günümüzdeki gelişmeler genellikle gözden kaçmaktadır. Bu yazının amacı, 1987 yılından 1990 yılı başlarına kadarki dönemde Türk-İş'in örgüt yapısındaki bazı önemli değişikliklere ilişkin toplu bilgiler sunmaktır. İşçi sınıfının ilişkin genel değerlendirmeler ve "son analizde" yaklaşımlarıyla çizilen taktiklerin etkili olma olasılığı düşüktür ve /veya her açıdan maliyeti çok yüksektir. Türk-İş'teki değişim özelinde, Türkiye işçi sınıfının gücü ve potansiyeli anlaşılırsa, sınıfın yapısı ve dinamiği kavranırsa, siyasal ve ekonomik toplumsal yapıyı dönüştürme mücadelelerinin başarı şansı artar.

124

ğiştiği anlamına gelmez. Ancak, şube başkanının rolünün belirleyiciliği ve genel kurullarda genellikle ekiplerin mücadele ettiği düşünülürse, şube başkanının değişimi önemli bir göstergesi olarak alınabilir.

Sendika genel merkezlerindeki değişimlere ve bazı gözlemlerimize dayanarak, şubelerdeki değişikliklerin büyük çoğunlukla olumlu olduğunu söyleyebiliriz. "Genel merkezlerin kendilerine muhalif unsurları çeşitli oyunlarla tasfiye etmesi" biçimindeki değişiklikler de çok sınırlı kalmışa benemektedir.

Şube yönetimlerinde böylesine büyük bir değişiklik, genel merkezlerle derhal yansımaz. Birazdan ele alınacağı gibi, yansıyan bölümü bile çok önemlidir. Sendikalarda şube genel kurulu ile merkez genel kurulu arasındaki süre genellikle 1-4 aydır. Bu kısa süre içinde acemi bir sendika yönetiminin ilk görevi, kazandığı yeni mevziyi sağlamlaştırmaktır. Genel merkez genel kuruluna yönelik çabalar, bu nedenle sınırlı kalabilir.

Çizelge 1'de Türk-İş'e bağlı sendikalarda 1987 yılında toplam 750 şubeden, başkanı olan ve 1990 yılı başında faaliyete devam eden 711'inin şube başkanının değişip değişmediği gösterilmektedir.

ÇİZELGE 1

Türk-İş'e bağlı sendikaların 1987 yılındaki şubelerinin başkanlarının 1990 yılındaki durumu (Şube Sayıları)

Sendika	Aynı	Değişti
Tarım-İş	20	13
Genel Maden-İş	3	4
Tekgıda-İş	51	75
Tekstif	30	12
Ağaç-İş	16	12
Ağaç-İş	1	2
Basın-İş	1	1
BASS	7	6
Kristal-İş	7	6
Dok.Gemi-İş	2	3
Tes-İş	22	18
Koop-İş	10	6
Demiryol-İş	6	7
Hava-İş	-	2
Haber-İş	1	2

126

Türk-İş Nedir?

Türk-İş son iki-üç yılda çok değişti. Bu değerlendirmede, "Türk-İş" denildiğinde anlaşılması gereken, 1.5 milyon işçi, 800 dolayında sendika şubesi, 32 sendika ve bütün bunlardan sonra da, Türk-İş Genel Merkezi'ndeki 5 yöneticidir.

Son 2-3 yıl içinde Türk-İş bünyesindeki 1.5 milyon işçinin nasıl değiştiğini her gün gazetelerden okuyoruz. 1986-87 yıllarında grevler ve direnişler istisnayı, Bir yemek boykotu bile önemli bir haberdir. 1988'de grev dışı meşru kitle eylemleri yaygınlaştı ve 1989'da kitle seloştü. 1989 dalgası geriledi ama, gerilediği düzey, dalganın başlangıç düzeyinin çok üzerindedir. Bugün grev dışı eylem türleri günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası olmuştur, meşrulaşmıştır, gelenekselleşmiştir. İşçi sınıfı mücadelesi yeni bir dalga için güç toplamaktadır.

1989'un meşru kitle eylemlerinin, Türk-İş Genel Kurulu'nda seçim sonuçlarına gerektiği gibi yansımaması acilceci (ve bazen kasıtlı) değerlendirmelere yol açtı. Birçok değerlendirmede, genel kurulda oybirliğiyle alınan kararlar atlandı. Çok daha önemlisi, şube ve sendika yönetimlerinde meydana gelen değişikliklere dikkat edilmedi.

Şube Yönetimlerindeki Değişiklikler

1987 yılından 1990 yılının başlarına kadarki dönemde, Türk-İş'e bağlı sendikaların yönetimlerinde olağanüstü boyutta bir değişiklik yaşandı. Türk-İş'e bağlı sendikaların 1987 yılındaki 711 şubesinin 338'inin (%48) şube başkanları 1990 yılı başına kadar değişti.

1987 yılında Türk-İş'e bağlı sendikaların toplam 750 şubesi vardı. Bu şubelerin 30'u 1990 yılına kadar kapatıldı. 9 şubenin ise 1987 yılında başkanı yoktu. Kalan 711 şubenin 388'inin başkanı üç yıl içinde değişti.

Değişikliklerin çok büyük bir bölümü ise olağanüstü genel kurullarda veya genel merkezlerin anti-demokratik uygulamalarıyla oldu. Bazı özel durumlarda ise, şube başkanı genel merkezde görev alınca, eski görevinden ayrıldı. Birkaç şube başkanı ise, emekli sendikacılar konusundaki kısıtlama nedeniyle aday olmadı. Ölüm ve hastalık nedeniyle ayrılma istisnai durumlardır.

Şube başkanlarının değişimi, şube yönetim kurulunun tümüyle de-

125

Toleyis	2	4
TGS	1	3
T.Maden-İş	12	24
Petrol-İş	20	5
Şeker-İş	11	13
Deri-İş	3	4
Selüloz-İş	6	3
BASİSEN	7	3
Çimse-İş	19	21
Türk-Metal	13	7
Yol-İş	20	17
Tez-Koop-İş	10	8
Tütüns	2	3
Denizciler Sen.	5	4
Likat-İş	3	7
Sağlık-İş	19	12
Türk-Harp-İş	12	8
Belodiy-İş	38	29
TOPLAM	373	338

Sendika Yönetimlerinde Değişiklik

1987 yılından 1990 yılına kadar, Türk-İş'e bağlı 32 sendikaların 15'inin genel başkanı değişti. Genel başkanların da dahil olduğu yönetim kurullarında da çok büyük değişiklikler yaşandı. 32 sendikada 196 genel merkez yönetim kurulu üyesinin 97'si (%49) değiştirildi.

Çizelge 2'de Türk-İş'e bağlı 32 sendikada yönetim kurulu üyelerinin 1987 yılından 1990 yılına kadarki değişim durumu gösterilmektedir.

ÇİZELGE 2

Türk-İş'e bağlı sendikaların 1987 yılındaki genel merkez yönetim kurulu üyelerinin 1990 yılındaki durumu (Yönetim Kurulu üyesi sayısı)

Sendika	Aynı	Değişti	Genel Başkan
Tarım-İş	2	3	Değ.
Genel Maden-İş	3	4	Değ.
Tekgıda-İş	2	3*	Aynı
Tekstif	4	1	Aynı

127

Ağaç-İş	4	2	Aynı
Basın-İş	3	6	Aynı
BASS	1	8	Değ.
Kristal-İş	3	2 ^e	Değ.
Dok-Gemi-İş	4	1	Aynı
Tes-İş	6	1	Aynı
Koop-İş	2	3 ^e	Aynı
Demiryol-İş	-	5	Değ.
Hava-İş	-	9	Değ.
Haber-İş	1	4	Değ.
Toleyis	-	5	Değ.
TGS	3	3	Değ.
T.Maden-İş	3	4	Değ.
Petrol-İş	3	2	Değ.
Şeker-İş	3	2	Aynı
Deri-İş	3	2	Aynı
Selüloz-İş	-	6	Değ.
BESİSEN	8	1	Aynı
Cimse-İş	5	1	Aynı
Türk-Metal	4	1	Aynı
Yol-İş	6	2 ^d	Aynı
Tez.Koop-İş	4	2	Aynı
Tümtis	2	3	Değ.
Demizciler Sen.	7	1 ^f	Aynı
Likat-İş	-	4 ⁸	Değ.
Sağlık-İş	3	2	Aynı
Türk-Harb-İş	5	1	Aynı
Belediye-İş	5	4 ^a	Değ.
TOPLAM	99	97	

Yönetim Değişiklikleri ve Sendika-İçer Demokrasi

Sendika yönetimlerinin yüzde 50'ye yakın bir bölümü üç yıldan kısa bir süre içinde değiştirilmiş, sendikalarda sendika-içi demokrasi önemli ölçüde var demektir. Türkiye toplumunun bir parçası olan sen-

- Yönetim kurulu üye sayısı 7'den 5'e indi.
- Yönetim kurulu üye sayısı 6'dan 5'e indi.
- Hasan Basri Babalı ve İbrahim Eren'in adaylığı, yasadaki öngörülen koşulların yerine getirilmediği iddiasıyla engellendi.
- Yönetim kurulu üye sayısı 7'den 8'e çıktı.
- Yönetim kurulu üye sayısı 4'ten 5'e çıktı.
- Yönetim kurulu üye sayısı 8'den 7'ye indi.
- Yönetim kurulu üye sayısı 3'ten 4'e çıktı.
- Yönetim kurulu üye sayısı 7'den 9'a çıktı.

128

İşçi sınıfının tavır ve davranışları, olması gerektiği ve olabileceği gibi geliyor ve gelişecektir. Türk-İş bünyesindeki sendikalarda ve subelerdeki büyük yönetim değişiklikliği, bunun göstergelerinden biridir. Türkiye işçi sınıfının çeşitli kesim ve tabakaları arasında güçlenen birlik eğilimi, sendika yapılarını değiştirmenin demokratik kanallarını temizledikçe, sendikal birliği daha bilinçli ve güçlü kılacaktır.

Görüş, Haziran 1990

dikalarda tabii ki anti-demokratik uygulamalar da vardır. Ancak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Türkiye'de sendikalardaki örgüt-içi demokrasi, siyasal partilerdekenden, derneklerdekinden, aşiretlerdekinden, tarikatlardakinden ve hepsinden de önemlisi, işçilerin çoğunun kendi evindekinden çok daha gelişkindir.

Anti-demokratik uygulamalara ve anlayışlara, tabii ki karşı çıkılacaktır. Ancak, bazı anti-demokratik uygulama örneklerini genelleştirerek, sendika-içi demokrasinin Türkiye'de hiç işlemediğini, sendikalara hakim olanların uygulamalarının veya kendilerinin değiştirilmesinin mümkün olmadığını savunmak, herhalde yanlış olacaktır. Türkiye'de sendika-içi demokrasinin kanalları mevcuttur. Bu kanallardaki bazı pislikleri temizleme görevi de hepimizindir. Ama bu pislikleri gösterecek kanalların olmadığını, Türk-İş'in değişmediğini, değiştirilmesinin mümkün olmadığını ileri sürülen ve/veya sendikaları tümüyle reddederek alternatif kitle örgütlenme modellerini bugün savunular, kanımca, büyük bir yanlış içindedir.

Türkiye'de ve genel olarak az gelişmiş ülkelerin önemli bir bölümünde, işçi sınıfının toplumsal ve siyasal konumunda 1980'li yıllarda niteliksel bir sıçrama yaşandı ve yaşanıyor.

Sendikal yapılar ve işleyişler, tüzüklerle veya yasalarla belirlenmez. Ülkede ve sendikada demokratik kanalların açıklığı ölçüsünde, sendikal yapıyı ve işleyişini ve bu arada sendika yöneticilerini, işçi sınıfı biçimlendirir. Demokratik kanalların önemli ölçüde açık olduğu koşullarda, işçi sınıfı kendi konumuna, gücüne ve ihtiyaçlarına uygun yapıları er geç yaratır.

Türkiye işçi sınıfı ve Türk-İş bünyesindeki 1.5 milyon işçi son birkaç yıl içinde çok büyük bir değişiklik yaşadı. Bu değişiklik, her düzeydeki sendikacının davranışlarına önemli ölçüde yansdı. Kendi davranışlarında gerekli değişikliği yapamayan sendikacılar ise 3 yıl gibi kısa bir süre içinde büyük ölçüde tasfiye edildiler.

1987-88 yıllarında birçok kişiye, Türkiye işçi sınıfına karşı bir güvensizlik vardı. İşyerlerini yaşamayanlar, görünüşteki sessizliğe kanıyor ve dipten gelerek yükselmekte olan güçlü dalgayı hissedemiyorlardı. Bugün de, Türk-İş genel merkezindeki bazı eksiklikleri ve hataları görmekle yetinenler ve Türk-İş'in şube sendika yönetimlerindeki gelişmeleri izleyemeyenler de benzer bir hata içindedir.

129

MEMURLAR HANGİ SINIFTAN

Türkiye işçi sınıfı tarihi ile ilgili çalışmalarda genellikle yalnızca beden-kol işçilerinin (mavi yakalı işçilerin) yaşama ve çalışma koşulları, örgütlenmeleri ve mücadeleleri ele alınır. Birçok kişi ve hatta bu alanda uzmanlaşan araştırmacı, "işçi", veya "işçi sınıfı" denildiğinde "beden-kol işçileri"ni anlar.

Reki, sayıları giderek artan büro elemanları (beyaz yakalı işçiler), teknisyenler, ücretli olarak çalışan hekimler, mühendisler, avukatlar, öğretmenler hangi sınıftan? Yasalara göre "memur" veya "sözleşmeli personel" statüsünde istihdam edilenler hangi sınıftan? Bedenen çalışanlar, "işçi", kafayla çalışanlar, "memur" mu? Bir insan "işçi" statüsünden çıkarılıp "memur" veya "sözleşmeli personel" statüsüne geçirdi mi, ait olduğu sınıf da değişiyor mu? Bu insanlar, ücret karşılığında çalışmaları ve ana geçim kaynağının aldıkları ücret olmasına karşın, küçük burjuva mı?

Dünü ve bugünü iyi değerlendirerek, yarına ilişkin doğru planların yapılabilmesi için, bu soruları doğru yanıtlamak gerektir.

Yaygın eğilim, kapitalist sömürüyle yoksullukla eşitlemek ve kapitalizm karşı tepki yaratan olgunun ağırlıkla yoksulluk olduğunu sanmaktır. Halbuki işçi sınıfının tepkisinin başlangıcı yoksulluk gibi gözükmese bile, özü sömürüdür. Yüksek ücret alıp, daha yüksek oranda

1. Nüfus sayımı sonuçlarına göre, teknik elemanların (fizikçi, kimyager, mimar, mühendis ve benzeri teknik eleman, biyolog, agronom) 1980 ve 1985 yıllarında %91'i; top ile ilgili mesleklerde çalışanların 1980 yılında %89'u ve 1985 yılında %87'si; öğretimin ile ilgili mesleklerde çalışanların ise 1980 ve 1985 yıllarında %99.6'sı yaşamını ücretli olarak kazanmaktadır. DİE, Genel Nüfus Sayımı, 12.10.1980, Yay.No. 1072, Ankara, 1984, s.100-101; DİE, Genel Nüfus Sayımı, 20.10.1985, Yay.No. 1396, Ankara, 1989, s. 104-105.

130

131

sömürülen bir işçinin tepkisi daha büyük olabilir.

Diğer bir yaygın eğilim, işçi sınıfının heterojen yapısını gözardı etmektir. Halbuki işçi sınıfı çeşitli kesim ve tabakalardan oluşur ve bazen çeşitli kesimlerin ve tabakaların kısa vadeli çıkarları birbirlerinin-kiyle ve sınıfın bütününe uzun vadeli çıkarlarıyla çelişebilir.

En yaygın eğilim ise, "kafa-kol" emeğini kesin ve katı bir biçimde birbirinden ayırarak, "bedenen" çalışanları "tam işçi" kabul etmektir. "İşçi" denildiğinde, kocaman vücutlu, iri çekiçlerle oyuncak gibi oynayan güçlü kuvvetli (ama genellikle küçük kafalı ve kesinlikle gözüksüz ve kravatsız) insanlar çizilir.

Öğretmenlerin 1969 yılındaki büyük boykotu, gerçekte bir genel grev değil midir? Teknik elemanların, sağlık personelinin direnişleri, işçi sınıfı mücadelesinin parçası değil midir? Sağlık personelinin, teknik elemanların, öğretmenlerin, bankalarda çalışanların katılmadıkları bir genel grev sermaye cephesini geriletebilir mi?

Dar Tanımla İşçi Sınıfı

Dar bir tanıma göre, işçi sınıfı, (i) özgür, (ii) mülksüzleşmiş, (iii) ücretli ve (iv) üretken faaliyet içinde bulunan insanlardan oluşur.

Burada en çok tartışılan konu, "üretken faaliyet"tir. Kapitalist sömürü, artık-değer sömürüsüdür. Artık-değerin yaratılması, özgür, mülksüzleşmiş ücretlinin artık-emeğinin maddi bir ürün billurlaşması ve bu ürüne sermayedarin el koymasıyla gerçekleşir.

Dar tanıma göre, çok zor koşullarda bedenen çalışan ve yoksulluk içinde yaşayan birçok insan işçi değildir. Örneğin, belediye çalışan bir temizlik işçisi, üretken faaliyet içinde bulunmadığından, tam bir işçi, bir proleter olarak sınıflandırılmaz. Toprak mülkiyetinden tamamiyle kopmamış inşaat veya maden işçileri, üretken faaliyette bulunmalarına karşın, yarı-proleter unsurlardır.

Üretken faaliyet, tezgah başında bir ürünün üretiminde doğrudan çalışmakla sınırlı değildir. Bir malın doğrudan üretiminde nasıl işbölümü varsa, bir ürünün planlanması ile doğrudan üretim arasında da bir işbölümü vardır. Marx'ın daha Kapital'ir 1. cildinde geliştirdiği "kollektif işçi" kavramı, üretim sürecindeki işbölümüne bağlı olarak, üreti-

2. Metnin çevirisi ve daha geniş açıklama için bkz. Yıldırım Koç, "Dünya'da ve Türkiye'de Gelecek İşçi Sınıfının", Marksizm ve Gelecek, Sayı 1, Haziran 1989, s. 209-234.

132

Ancak bütün bu gelişmeler, kapitalist sömürünün özünü değiştiriyor. Marx'ın belirlediği değer yasası yine geçerli. Üretim sürecinde bilgisayar denetimindeki gelişkin makineler kendi başlarına yeni değer yaratıyor. Bu gelişkin teknolojinin ürünleri, ürettikleri ürüne yalnızca kendilerindeki birikmiş değeri aynen aktarıyorlar. Değeri yine insan emeği yaratıyor; "c+v+s" yine geçerli. Diğer bir deyişle, teknolojik gelişme, üretken faaliyeti gerçekleştiren işçileri yok ederek, yerlerine makineleri koyuyor. Teknolojik gelişme son derece yüksek üretkenlik düzeyindeki insan emeğinde "kafa çalışmasının" ağırlığını olağanüstü düzeyde artırıyor ve kafa emeğinin "üretken faaliyet" içinde giderek daha belirleyici olmasını sağlıyor; kapitalist sömürünün özüne dokunmadan, işçileri -özelliklerini ve biçimini-görüntüde değiştiriyor.

Geniş Tanımla İşçi Sınıfı

Toplumsal sınıflar ancak çok yüksek soyutlama düzeyindeki kuramsal yapıtlarda "dört dörtlük" netlik içinde bulunur. İşçi sınıfı açısından da durum budur. Toplumsal yaşamın dinamikleri, dar ve statik tanımları aşar.

Mülksüzleşmiş özgür ücretlilerin üretken faaliyete doğrudan veya dolaylı olarak katılmaları durumunda ortaya önemli bir sorun çıkmaktadır. Teknolojik gelişmeyle birlikte emek üretkenliği hızla arttıkça, "dar tanıma" göre işçi sınıfının toplam nüfus içindeki payı azalmaktadır. Üretken faaliyette bulunmayan (maddi bir ürün üretmeyen) ve fakat mülksüzleşmiş özgür ücretliler olarak sayı ve önemleri artan kesimler şöyle sınıflandırılabilir:

- Üretken işletmelerde üretken olmayan faaliyet gerçekleştiren kafa ve kol emeği (fabrika müdürlüğünün odasını temizleyen ve ona çayını kahvesini getiren kişi ile reklam biriminde çalışanlar gibi);
- Üretken olmayan yararlı emek (sağlık personeli, eğitimciler, bazı idari işleri yapanlar, belediye temizlik işçileri gibi);
- Üretken olmayan ve fakat kapitalizm açısından gerekli emek (banka personeli, reklamcılık ve halkla ilişkiler şirketleri personeli, devlet kadrolarında birçok büro görevlisi gibi);
- Devletin kolluk kuvvetleri.

Ücretli olarak çalışsalar da, çıkarları sermayedarların aynısı olan şirket yöneticileri ve devletin sorumluluğunu üstlenen üst düzeydeki

134

min planlanmasındaki "kafa çalışmasını" da üretken faaliyet olarak kabul etmektedir.² Kafa çalışmasını gerçekleştiren, üretim faaliyetine dolaylı olarak katkıda bulunan kişiler eğer mülksüzleşmiş özgür ücretlilerse, onlar da proletaryanın parçalarıdır.

Marx'taki bu anlayışa göre, üretken faaliyette bulunan mülksüzleşmiş özgür ücretli olarak çalışan teknik elemanlar (teknisyenler, mühendisler, vb.), proleterdir. Bu insanların ücretleri yüksek olabilir. Ancak insanların toplumsal sınıfını, gelirinin düzeyi değil, kaynağı veya ediniliş biçimi belirler. Bu insanlar kendilerini "amele" saymayabilirler, ancak insanların nesnel toplumsal konumlarını onların bilinçleri değil, bilinçlerini (uzun vadede) nesnel konumları belirler.

Yüksek ücretli ve kendilerini "ameleden üstün" gören bu insanlar, işçi sınıfının "işçi aristokrasisi" kesimidir. İşçi aristokrasisini oluşturan kesimler, üretimin ve işgücünün yapısına ve teknolojik, ekonomik, toplumsal ve siyasal dengelere ve gelişmelere bağlı olarak, zaman içinde değişiklik gösterir. Genellikle, işçi aristokrasisinin yalnızca tekelci dönemde gelişmiş kapitalist ülkelerde ortaya çıktığı sanılır. Halbuki tekel-öncesi dönemde gelişmiş kapitalist ülkelerde ve ayrıca az gelişmiş ülkelerde de işçi aristokrasileri vardır. İşçi sınıfı homojen kabul edilip, bu kategori değerlendirildi mi, sınıfın davranışlarının kavranabilmesi mümkün değildir.

Çağımızda bilim ve teknolojide büyük sıçramalar yaşanıyor. Üretim teknolojisindeki önemli değişikliklerin bu tanım açısından sonuçları nelerdir?

(a) Çalışmanın biçimi değişiyor. İşyerleri daha temiz, daha az tehlikeli oluyor. Geçmişte insanlar tarafından doğrudan yapılan birçok işlem, insan emeğinin ürünü robotlar tarafından insan emeği tarafından yönetilerek gerçekleştiriliyor. Ancak "insansız fabrika" henüz yakın gözüküyor.

(b) Üretim sürecinde üretken faaliyeti gerçekleştirecek insanın sahip olması gereken özellikler değişiyor. Güç-kuvvet isteyen işler makineler ve robotlara devredildikçe, insan emeğinde "kafa-beden çalışması" bütünlüğünde kafa çalışmasının ağırlığı artıyor. İşin yerine getirilmesi için gerekli maharet düzeyi yükseliyor. Genel eğitim, bilgi ve bilinç düzeyinin yükselmesiyle birlikte, doğrudan üretim sürecinde "okumuş" insanların payı ve rolü artıyor.

(c) Teknolojideki gelişmeler, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin de rantabl olabilmelerini mümkün kılıyor.

133

bürokratlar, doğal olarak, geniş tanımla işçi sınıfı içinde değildir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra giderek hızlanarak yaşanan teknolojik gelişme, işgücünün yapısında da önemli değişikliklere yol açmıştır.

(a) Faal işgücü içinde, maddi bir ürünün üretiminde dolaylı veya doğrudan yer alan, üretken faaliyet içinde bulunanların sayısı ve oranı azalmıştır. Ancak ücretlilerin sayısı ve oranı artmaktadır. "Hizmetler sektörü" kavramı Marksizmdeki "üretken olmayan emek" kategorisine tam olarak uymamaktadır. Ancak mevcut veriler bu sınıflandırmaya göre sunulduğundan zorunlu olarak kullanılmaktadır. ILO'nun 1989 yılında yayınlanan Dünyada Çalışma Raporu'na göre, 1979-1987 döneminde bile, gelişmiş kapitalist ülkelerde hizmetler sektöründe istihdam artmış, tarım ve endüstrideki istihdamın payı düşmüştür. Buna karşılık, tarım-dışı sektörlerde çalışanlar içinde ücretlilerin oranı (İtalya ve ABD dışında) artmaya devam etmiştir.

ÇİZELGE 1

Toplam İstihdamda Sektörlerin Payı (%)

Ülkeler	Tarım		Endüstri		Hizmetler	
	1979	1987	1979	1987	1979	1987
Kanada	5,7	4,9	28,9	25,3	65,4	69,8
Fransa	8,8	7,0	35,7	30,4	55,4	62,6
F.Almanya	5,8	5,2	44,2	40,5	50,0	54,2
İtalya	14,6	10,3	37,2	32,0	48,2	57,7
Japonya	11,2	8,3	35,0	33,9	53,8	57,8
İngiltere	2,7	2,4	38,6	30,2	58,7	67,0
ABD	3,6	3,0	31,5	27,3	64,9	69,6
Avustralya	6,6	5,7	31,2	26,2	62,2	68,0
Belçika	3,1	2,7	34,4	28,0	62,5	69,3
Finlandiya	13,6	10,2	34,2	30,7	52,3	59,0
Hollanda	5,8	5,0	33,6	26,5	60,6	68,5

Kaynak: ILO World Labour Report-1989, Vol.4, Cenevre, 1989, s.8.

135

ÇİZELGE 2

Tarım Dışı Sektörlerde Ücretlilerin Toplam İstihdam İçindeki Oranı (%)

Ülkeler	1979	1987
Kanada	92,7	92,8
Fed. Almanya	90,8	91,6
Japonya	78,9	89,1
Avusturya	91,2	92,2
Danimarka	89,6	92,0
Fransa	89,2	89,6
İtalya	78,0	74,7
ABD	92,9	92,7
Belçika	85,9	86,4
Norveç	92,7	93,2

Kaynak: ILO, age, s.10.

(b) Sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında gerçekleştirilen gelişmelerle birlikte, emeklilerin sayısı ve oranı artmaktadır. İşsizlik sürmekle birlikte, işsizliğin yarattığı gelir kaybı önemli ölçüde önlenmemiştir.

(c) Emek üretkenliğinde gerçekleştirilen gelişme ve işçilerin örgütlü mücadeleleri sayesinde, çalışma süreleri azalmış, işçilerin eğitim düzeyleri yükseltilmiştir. Kültür iletişim araçlarında meydana gelen gelişmeler, işyerlerinin ve yaşam alanlarının dar kalıplarından aşılmasını sağlamıştır. Daha kültürlü, yarını kuracak entelektüel birliğe de sahip bir işçi sınıfı ortaya çıkmaktadır. "İşçi-aydın" ayrımı ve ikilemi aşmakta, işçiler aydınlaşmaktadır.

Bu gelişmeler, işçi sınıfının oluşumunu ve görünümünü önemli ölçüde değiştirmiştir ve değiştirmektedir. Ancak, kapitalist sömürünün özü değişmemiştir. Sömürü, daha da yoğunlaşarak sürmektedir.

Üretken faaliyet içinde doğrudan veya dolaylı bir biçimde yer al-

136

lelere katılmaları, işçi sınıfının bu kesimlerine ilişkin değerlendirmelerde mutlaka göz önünde bulundurulması gereken bir olgudur.

Burada akla gelen bir soru, sınıf bilinci unsurunun sınıfın belirlenmesinde ne ölçüde belirleyici veya etkili olduğudur. Sınıf bilinci unsurunun kendiliğinden sınıf olmaktan çıkıp, kendisi için sınıf olması açısından belirleyici öneme sahiptir. Ancak bilincin, sınıfın nesnel konumunu belirleyemez.

Bugün nesnel konumu işçi olan ve en kötü koşullarda çalışan birçok işçi nasıl sınıf bilincine sahip değilse, daha rahat çalışma ve yaşama koşullarına sahip işçi aristokratları da kendilerini işçi sınıfının üstünde görebilirler. Bu bilinçsizlikleri veya kendi kesimsel kısa vadeli çıkarlarını ön planda tutmaları, onların nesnel sınıfsal konularını değiştirmez.

Türkiye'de Memurlar Hangi Sınıftan?

Türkiye'de kamu kesiminde "işçi", "memur" ve "sözleşmeli personel" statülerinde 3 milyona yakın işçi çalışmaktadır. Diğer bir deyişle, Türkiye işçi sınıfının üçte birinden fazlası kamu kesiminde istihdam edilmektedir.

Türkiye'de kamu kesiminde çalışan işçilerin davranışlarının kavranabilmesinde iki kavram önemlidir: İşçi aristokrasisi ve yapay proletarya. Analizlere bu iki kavram katılmadığında ve işçi sınıfı homojen varsayıldığında, işçilerin "beklenen" tepkileri göstermemeleri hayal kırıklıklarına yol açar. Bu hayal kırıklıkları ise, ya işçi sınıfının gücüne güvenmezliğe, ya da (aynı olgunun diğer bir biçimi olarak) sınıfın gelişimine engel olan "hainlerin" ve sınıfı kurtaracak "kahramanların"

ülkelerde hızla bir biçimde genişledi. Gelişmekte olan ülkelerde kamu hizmetlerinde istihdamdaki bu artış, eğitim ve sağlık hizmetleri için varolan talebin hızla büyümesine bağlıdır; ancak hükümetlerin, çaresiz kalanlara işverenlik yapma rolünü de giderek daha fazla üstlendi. Endüstrileşmiş ülkelerde ise, kamu hizmetlerinde istihdam artıran motoru refah devletiydi. 1980'li yılların başlarında, tarım-dışı sektörlerde istihdam içinde kamu hizmetlerinin payı Afrika'da yüzde 23 gibi özellikle yüksek bir düzeydeydi. Asya-Latin Amerika ve endüstrileşmiş pazar ülkelerinde yüzde 20 dolayındaydı. Kamu işletmeleri de dahil olmak üzere kamu sektörünün bütçesindeki istihdamın toplam istihdam içindeki oranı ise daha da yüksekti: Afrika, %54; Asya, %36; Latin Amerika, %27; endüstrileşmiş pazar ekonomileri, %24. ILO, World Labour Report-1989, V.4, Cenevre, 1989, s.49.

138

masalar bile, ücret gelirleriyle yaşayan mülksüzleşmiş emekçiler de işçi sınıfının bir parçasını oluşturmaktadır. Çünkü:

(a) Bu ücretlilerin günlük çalışmalarının bir bölümü kendilerinin yeniden üretimi için, bir bölümü işveren için;

(b) Bu ücretlilerin ücretleri, çalışma ve yaşama koşulları, kapitalizmin genel işleyiş yasalarına göre ve üretken faaliyet içindeki işçilerle birlikte belirlenir;

(c) Bu ücretlilerin ve üretken faaliyet içindeki ücretlilerin sorunlarının kaynağı ve sorunlarının çözüm yolları ve çıkarları aynıdır;

(d) Bu ücretliler artık-değer sömürüne doğrudan maruz kalmazlar bile, kapitalizmin toplumsal ve siyasal yaşamın her alanındaki baskı ve tahakkümüyle yaşarlar.

Üretken faaliyet içinde bulunmayan veya bulunsalar bile belirli ayrıcalıkları olan ücretliler 19. yüzyılda da vardı. Ancak, özellikle eğitimin getirdiği ayrıcalıklarla, işçi aristokrasisinin bir parçasını oluşturuyorlardı. Engels, bu anlayışla, "ticaret proletaryası" kavramını kullanmış ve işçi sınıfının bu kesiminin zaman içinde ayrıcalıklarını yitirdiğine işaret etmiştir.³

Engels'in kullandığı ilginç diğer bir kavram ise, Sosyalist Öğrenciler Uluslararası Kongresi'ne gönderdiği bir mesajda yer alan "aydın proletarya"dır ("das intellektuelle proletariat"). Engels bu mesajında, yaklaşımakta olan devrimde aydın proletaryanın, kardeşleri el işçileriyle birlikte önemli bir rol oynayacağını belirtmektedir.⁴

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalist ülkelerde "sosyal devlet" anlayışı çerçevesinde kamu hizmetlerinde ve kamuya ait işletmelerde çalışanların sayısı ve işgücü içindeki oranları artmıştır. Ülkelerde kapitalizmin hakim üretim biçimi olduğu koşullarda işveren devlet olması, ücretli olarak çalışanların sınıfsal konumunda bir değişikliğe yol açmamaktadır.⁵

"Beyaz yakalı işçilerin" ulusal-uluslararası düzeylerde sendikal örgütlenmelerini hızla geliştirmeleri ve birçok ülkede önemli mücadele-

3. Bkz. Ponomarev ve diğ., The International Working-Class Movement, Cilt 1, Progress Pub, 1997, s.526.

4. F. Engels, "An-den internationalen Kongress sozialistischer Studenten", M.E Werke, Cilt 22, s. 415, aktaran Ponomarev ve diğ., age, Cilt 3, 1983.

5. Bu durum, ILO'nun 1989 yılında yayınlanan Dünya Çalışma Raporunda şöyle özetleniyor:

"1960'lı ve 1970'li yıllarda kamu hizmetlerindeki istihdam hemen hemen tüm-

aranmasına neden olur.

İşçi aristokrasisi kavramı daha yaygın olarak bilinmektedir. Türkiye'de memur statüsünde çalışanlar (öğretmenler, teknik elemanlar, idari görevlerde çalışanlar, vb.) 1920'li yılların ikinci yarısından 1940'lı yılların ortalarına kadar, az gelişmiş ülkelere özgü bir işçi aristokrasisi oluşturdular. İşçi aristokratlığı o kadar etkiliydi ki, bu insanlar kendilerini iktidardaki partiyle ve hatta devletle özdeşleştirdiler. O dönemde özellikle kırsal kesimde yaşanan büyük yoksulluk koşullarında, düzenli ve o günlere göre oldukça yüksek ücretlerden ve (daha önemlisi) toplumsal itibardan yararlandılar. Sınıf değiştirme olanaklarını da bazıları kullandı. Ancak 1950'li yıllardan itibaren bu olanaklar yavaş yavaş ortadan kalktı. Teknik elemanlar dışındakiler için işçi aristokratlığı önce nesnel olarak, daha sonra da bilinçlerden silindi ve siliniyor.

Özel sektörde veya devlet hizmetinde çalışan teknik personel de 1920'li yıllardan sonra işçi aristokrasisinin bir parçasını oluşturdu. 1930'lu, 1940'lı ve hatta 1950'li yıllarda birçok işçi aristokrati mühendis, sınıf değiştirerek kapitalistleşti. Ancak önce "alaylı ustalar", daha sonra sanat okulu mezunları ve teknisyenler ve nihayet de mühendisler, işçi aristokratlığı konularını yitirdiler ve yitiriyorlar.

Sağlık personeli ve ücretli olarak çalışan hekimler de benzer bir süreçte daha geç olarak yaşıyor.

Diğer birçok az gelişmiş ülkede olduğu kadar, Türkiye'de de kamu kesiminde işçi sınıfının davranışlarının kavranabilmesi için mutlaka kullanılması gereken diğer bir kavram ise, Engels'in "yapay proletarya" kavramıdır. Engels, "yapay proletarya"nın, toplumdaki gerginliği azaltmak ve oldukça düşük harcamalarla iktidarın "kitle tabanını" genişletmek amacıyla, özellikle bayındır işlerinde istihdam edilen vasıfsız ve hatta ağırlıklı lumpen proletarlerden oluştuğuna ve bunların hükümete bağımlı olduğuna işaret ediyor.⁶

Türkiye'de kamu kesiminde çalışanlar, bir taraftan, bir dönem az gelişmiş ülkelere özgü bir işçi aristokrasisi oluşturdular ve bu konularını zaman içinde yitirdiler. Bu süreç, biraz gecikmeli olarak bilinçlerine de yansıtı ve yansıyor. Türkiye'de kamu kesiminde, diğer taraftan, (özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda) küçümsenemeyecek bir

6. Ponomarev ve diğ., age., C.1, 1980, s.663.

137

139

"yapay proletarya" oluşturuldu. "Salla başını al maaşını" anlayışıyla, "bir adresi olsun" diye işe gidenleri veya işe hiç uğramadan aylıklarını alanları, Milliyetçi Cephe hükümetleri döneminde hızlanan ve CHP döneminde de devam eden işçi-memur alımlarını başka türlü kavramak mümkün değildir ve bu insanlardan normal "işçi davranışları" beklemek büyük bir hatadır. Engels'in "yapay proletarya" kavramı, bu konuya açıklık getirmektedir. Türkiye'de 1980'li yıllarda yaşanan diğer bir süreç ise, yapay proletaryanın proleterleşmesidir.

Sonuç

Türkiye'de ekonomik bunalım koşullarında 24 Ocak sonrasındaki kapitalizm kamu kesiminde çalışan işçi aristokrasisinin ve yapay proletaryanın yükünü taşıyamadı. 12 Eylül sonrasında önce yapay proletarya azaltıldı; çıkarılan ve emekli olan işçilerin yerine yenileri alınmayarak ve mevcut işçiler üzerindeki iş yükü artırılarak, kamu kesimi daha rasyonel ve daha ucuz hale getirilmeye çalışıldı. Bu yetmeyince, özellikle 1982 ve 1983 yıllarından sonra kamu kesiminde çalışanların ücretlerinin satın alma gücü hızla düşürüldü. İşçi aristokratiğinin son kalıntıları da ortadan kaldırıldı.

Bu gelişmeler karşısında ilk tepkiyi, mücadele geleneği fazla olmasa bile, örgütlülük alışkanlığı olan "işçi statüsündekiler" gösterdi. 1989 ve 1990 yıllarında grev-dışı meşru kitle eylemleriyle ücretlilerin satın alma gücü yükseltildi ve meşru kitle mücadelesi geleneği yerleştirildi. Memur statüsünde çalışan işçilerin aylıklarının satın alma gücü çok düşüncü "işçiler" in ücretleri ile "memur"ların aylıkları arasında 12 Eylül öncesini amaçsatan bir farklılık çıkmca ve hakim sınıflar cephe-nde bir çatlağın var olduğu deneyimlerle öğrenildikçe, "memurlar" da harekete geçtiler ve geçiyorlar.

Türkiye'de "memurlar", ücretli olarak çalışan hekim, mühendisler, vb., işçi sınıfının ayrılmaz parçalarıdır. İşçi aristokratiğinden ve yapay proleterlikten proleterliğe geçiş süreci, bilinçlere ve davranışlara, biraz gecikmeli olarak da olsa, yansımaktadır.

Görüş, Eylül 1990

140

sürekli ve sistemli saldırının bir ürünüdür?

Bu sorulara yanıt ararken, "baskı artıkça bilinçlenme ve tepki artar" biçiminden basit mekanik değerlendirmelere giünemek gerektiği açıktır. Ancak, her saldırının, saldırıya uğrayanda belirli savunma mekanizmalarını harekete geçirdiği ve gelişime katkıda bulunabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

12 Eylül 1980'de İşçi Sınıfının Durumu

12 Eylül 1980'de işçi sınıfının en önemli özelliği, bölünmüşlüğüydü.

Bu bölünmüşlüğüün önce nesnel nedenleri vardı. İşçi sınıfının heterojen yapısı içinde, farklı kesimlerin kısa vadeli çıkarları arasında önemli farklılıklar ve hatta çelişkiler söz konusuydu. İşçi aristokrasisi, sınıfın diğer kesim ve tabakalarından büyük ölçüde kopuktu. Özellikle kamu sektöründe "yapay proletarya" olarak niteleyebileceğimiz çok geniş bir kesim vardı. Siyasal iktidarların kendilerine kitle tabanı kazanmak için işe aldıkları onbinlerce insan, normal işçi davranışlarının dışında tavırlar içindeydi.

İşçi sınıfının bölünmüşlüğüünün diğer bir nedeni, 1963-1980 döneminde toplu iş sözleşmeleri aracılığıyla küçümsenemeyecek hakların elde edilebilmiş olmasıydı. Genellikle işyerleri ve bazen de işkolları düzeyinde bağtılan toplu iş sözleşmeleri ile gündemdeki birçok sorun çözümlenince, sınıfın bütünlüğünü kapsayan ve siyasal alanda mücadeleyi de içeren çabalar, işçiler ve sendikalarca ikinci plana itildi. DİSK ve bağlı sendikaların çabaları ise belirli siyasal eğilimlerin stratejilerine uygun olarak geliştirildi ve yaklaşık 7 milyonluk bir kitle oluşturmuş işçi sınıfının ancak 300-400 binlik bir bölümünü kapsayabildi.

İşçi sınıfı siyasal tavır alışlara göre de bölünmüştü. Türkiye'de "sol", 1923-1946 döneminin mirasının olumsuz yanlarını açıkça tartışmaya açmadığından ve reddetmediğinden, birçok faturayı ödemek zorunda kaldı. Sermayenin temsilcileri ise, özellikle 1950-1960 döneminde çağdaş hakların çok gerisindeki bazı hakları birer lütf gibi tanıyarak ve gerçek bir sol alternatifini ederek, emekçi sınıf ve tabakaların oldukça geniş bir kesiminin sempatisini kazandı. Sağ partilerin

142

12 EYLÜL İŞÇİ SINIFINA NELER KAZANDIRDI?

12 Eylül askeri müdahalesinin üstünden 10 yıl geçti. Dünya kapitalist sisteminin ve Türkiye hakim sınıflarının 1970'li yıllarda yaşadıkları yoğun bunalımdan kurtulma çabası olarak uygulamaya konulan 24 Ocak istikrar tedbirlerinin 12 Eylül olmaksızın gerçekleştirilmesi mümkün değildi.

12 Eylül müdahalesinin ardından büyük acılar ve sıkıntılar yaşandı. 12 Eylül'e ilişkin değerlendirmeler, çok haklı olarak, bu acılara ve kayıplara ağırlık veriyor. Ancak her şerde bir hayrın olduğu unutulmamalıdır. İşçi sınıfı 1980-1990 döneminde yaşadığı acı ve sıkıntılardan önemli dersler çıkardı ve deneyimler kazandı. Toplumlar kitaplarından değil, kendi deneyimlerinden öğreniyor.

12 Eylül askeri müdahalesinin üstünden 10 yıl geçmişken ve müdahalenin birçok alandaki etkisi sürerken, bazı soruları sormakta yarar vardır.

12 Eylül'ün işçi sınıfı üzerindeki etkisi, aşu olarak verilen mikro-bun etkisi gibi mi, öldürücü bir hastalık mikrobuunun etkisi gibi mi oldu? 12 Eylül, işçi sınıfının sakalını mı, kolunu mu kesti?

Türkiye işçi sınıfının 12 Eylül 1980 ile 12 Eylül 1990 tarihleri arasındaki bilinç, örgütlülük, deneyim birikimi düzeyleri arasındaki büyük farkın ne kadar 24 Ocak'la başlayan ve 12 Eylül'le yoğunlaşan

141

uzur süre iktidarda bulunmasına bağlı olarak, kamu kesimine çok sayıda işçi bu ilişkilerle işe alınınca, işyerlerinde siyasal tavır alışlara göre büyük bölünmeler ve hatta silah çatışmaları oldu. İşyerlerine yerleştirilen sağcı militan kadroların solcu bilinen işçilere yönettikleri saldırılar ve bunlara gösterilen tepkilerle, özellikle kamu kesimindeki işçiler bölündü. 1978-1980 döneminde işçilerin kısa ve uçun vadeli çıkarları açısından doğru olan birçok öneri, sırf solcular tarafından getirildi diye, en azından kuşkuyla ve genellikle de düşmanlıkla karşılandı.

Sol içindeki ayrılıklar ve karşıtlıklar da işçileri böldü. Sendikalar, kendilerini sınıfın üstünde gören kurtarıcılardan oluşan "öncü partinin" kitle ile ilişkilerini kurmada kullanılabilecek "bağlantı kayışları" olarak görülüyordu. Bu anlayışın bir sonucu olarak, biraz güçlenen ve hatta daha güçlenemeyen birçok sol parti ve hareket, tümüyle kendi denetimi ve güdümünde olacak "sendikacık"lar kurdu ve sınıf hareketinin bölünmesine katkıda bulundu. Solcuların yönetiminde bulunduğu sendikalarda yaşanan anti-demokratik uygulamalar ve tasfiyecilik örnekleri de, ilk bakışta bu ayrılıklı tavırları meşru gösterdi. DİSK ve bağlı sendikaların ve bazı bağımsız sendikaların 1975-1980 dönemi tarihlerinde övünülecek ve gurur duyulacak çok sayfa vardır. Ama özellikle sendika-içi demokrasi alanında, hatırlandığında insanın tüylerini diken diken eden ve hatta utandıran sayfalar da az değildir.

İşçi sınıfının birliği mutlak değildir. Sınıf, heterojendir. Bazı dönemlerde farklı kesimler ve tabakalar arasındaki çelişkiler ön plana çıkar. Böyle bir durumda, teslimiyet temelinde bir birlik yerine, ayrılık gündeme gelebilir. Ancak çıkarlar ayrıştığımda, birliğin zorlanması gerekir. Sınıfta oluşan birliğin ise sendikal alana yansıtılması önemlidir.

1960'lı yılların ikinci yarısında Türkiye sendikacılık hareketi ikiye bölündü. Kanımca, bu bölünme, bazı olumsuz sonuçlarına karşın, haklı ve doğru bir bölünmeydi ve yeni bir gelenek hediye etti. Ancak 1970'li yılların ikinci yarısında yaşanan ekonomik bunalım ve yaklaşan siyasal tehlike, birliği gerektiriyordu. Belki, hükümetlerin, ekonomik bunalım karşısında derhal önlem almayarak, bir taraftan ekonomik sorunların uzun vadede daha da büyümesine yol açarken, diğer taraftan toplumsal çatışmaları ertelemiş olmaları, bu birliği engelleyen

143

en önemli etmen olmuştur. Ekonomik bunalım derinleşirken, ücretler yükselmiş, kapitalizmin sınırları içinde sorunların çözümlenebileceği umutları sürmüştü ve hatta artmıştı. Böyle bir ortamda ise birlik çok zordur.

Sendikalarda bölünme, işçi sınıfının gücünü önemli ölçüde boşa harcattı. 1975-1980 döneminde sendikal mücadele gözden geçirildiğinde, toplam enerjinin çok büyük bir bölümünün sendikalar arasındaki rekabete harcaıldığı görülecektir. Milyonlarca işçi sendikasızdır. Sendikalar onları örgütlemek ve eğitmek yerine, birbirlerinden üye kapabilmek için büyük insan ve para kaynaklarını tükettiler.

Bu koşullarda işçi sınıfının sendikalarda örgütlü kesimi, sınıfın diğer kesimlerinden ve diğer emekçi sınıf ve tabakalardan koşturdu.

İşçi sınıfının "memur" statüsünde istihdam edilen kesimi örgütledi. Memur demekleri, 1.5 milyonluk bir kitlenin ancak %10-15'ini kapsayabiliyordu. "Memurlar", 1950 öncesinin işçi aristokratlığının bilinçlerindeki izlerini hala silememişlerdi. Ücretlerin satın alma gücü düştükçe ve daha da önemlisi, mavi yakalı işçilerin ücretlerinin gerisinde kaldıkça, "sendikali işçilere" tepki duyuyorlardı. "Enflasyonun sorumlusu sendikalar- işçilerdir" propagandası etkili oluyordu. Enflasyon hızlandıkça, sendikasızdır işçilerin, memurların ve diğer emekçi sınıf ve tabakaların sorunları artıyor ve bu kesimlerin gözünde "grev yapan sendikali işçi" sorunların sorumlusu haline alıyordu.

Sendikaların yapısını ve işleyişleri de ekonomik büyüme döneminin rehabeti içinde oluşmuştu. 1947-1960 döneminde sendikacılık gerçekten özveri isteyen ve genellikle amatörcü üstlenilen bir uğraştı. 1963-1980 döneminde ise külfetler azalırken, nimetler arttı. 12 Mart ve sonrasında kısa süreli ve sınırlı baskının dışında, büyük çaplı, yaygın ve sürekli baskılar yaşanmadı. Ekonomik büyüme döneminde, işçilere belirli haklar oldukça kolay tanındı. Sendikal yapılar ve işleyişler de, 1963-1980 döneminin bu görece olarak rahat koşullarında biçimlendi.

Durgun ve çamurlu göl sularında sazın, dağlardaki hırcın ve soğuk sularda ise alabalık yetişir. İkisi de balıktır, ama aralarında büyük fark vardır. Havuzda yetiştirilen alabalığın tadı bile başkadır.

1977 sonrasında sular hareketlenmeye başladı. Sendikalar da yavaş ve süreç içinde yapı değişikliğine girdi. Türk-İş'e bağlı sendikaların

144

(bir-iki dışında) dokunulmadı. Grevler yasaklandı ama toplu pazarlık sürdürüldü. İşçilerin gerçek ücretlerinde bir-iki yıl düşük oranlı düşmeler gözükte. İşçiler ve sendikacılar açısından, seçimle işbaşına gelmiş bir parlamentoya yönelik askeri müdahale ile emek ve hak mücadelesi arasındaki kopmaz bütünlüğü öğreten deneyimler yaşanmamıştı.

12 Eylül öncesinde askeri müdahalenin yaklaştığı görülüyordu. DİSK yöneticileri 11 Eylül günü askeri müdahalenin yapılacağını da öğrenmişlerdi. Ama kamucu yapabilecekleri fazla bir şey yoktu. Belki durumu kamuoyuna açıklayabilirlerdi. Ancak herhalde 12 Mart deneyiminden hareketle, kendilerine ve sendikacılık hareketine bu denli büyük bir saldırı beklemiyorlardı. Ayrıca, Türkiye işçi sınıfının 12 Eylül 1980 tarihindeki nesnel ve öznel durumu, çözümü geciktirildikçe daha da derinleşmiş bir milli kriz anında sendikal örgütlülüğü aşan, çok büyük bir birikimi gerektiren bir atılımı gerçekleştirilebilecek düzeyde değildi.

Herkesin can güvenliği peşinde koştuğu, parlamenterlerin parlamentoya, Anayasa Mahkemesi'nin anayasaya, siyasal parti yönetici ve üyelerinin kendi partilerine, yöre halkının kendi belediyelerine sahip çıkmadıkları veya çıkmadıkları bir ortamda, sendikacıların daha ötesini beklemek ne ölçüde doğru olabilir?

12 Eylül Sonrası

12 Eylül sonrasında bazı bölgelerde, bazı fabrikalarda açık ya da gizli direnişler oldu. Yardım için para toplandı. Ancak sendikal örgütlülük içinde örgütlü bir tepki gelişmedi.

Dengelerin kökten değiştiği koşullarda atılım yapamayacak durumda olan işçi sınıfının, eski koşullara göre yaratılmış sendikal yapıları, başlatılan dönüşüm sürecini yaşayamadan, fiilen yok edildi. DİSK ve bağlı sendikalar ile birçok bağımsız sendikaların faaliyeti durduruldu. Türk-İş ve bağlı sendikalar ile bazı bağımsız sendikalar ise birer tabela örgütü haline sokuldu.

Bu koşullarda sendikacıların birçokunun takındığı yanlış tavırlar, haklı olarak çok eleştirildi. Bu eleştiriler, sınıfın davranışları unutulmadıkça ve sınıfın durumundan bu insanları sorumlu tutulmadıkça sürer, haklıdır. Ancak sınıfın 12 Eylül öncesindeki bilinç, örgütlülük ve

146

bir bölümü bu yapı değişikliğinde geç kaldığı için, Türk-İş'e bağlı sendikalardan DİSK'e bağlı bazı sendikalara doğru bir akım başladı. Grevler ve direnişler yoğunlaştı. Ekonomik bunalımın geciktirilmiş etkileri yaşanmaya başlanınca, tüm olumsuz koşullara karşın, değişim sürecine girildi. Ancak 11 Eylül geldiğinde, yeni koşullar açısından deneyimler ve değişim henüz çok yetersizdi ve saldırı çok büyüktü.

12 Eylül

12 Eylül öncesinde günler, tarihsel olarak aynı yerde durulamayacak bir noktadaydı. Bir milli kriz yaşıyordu. Hakım sınıflar, parlamenter demokrasi çerçevesinde sınıflar arasında parlamenter demokrasi ve temel işçi hakları temelinde bir mutabakat arayabilecek durumda değildi. Ekonomik bunalım karşı önlemlerin yıllarca ertelenmesi, işçilerden çok büyük fedakarlıkların istenmesini gerektiren bir noktaya getirmişti. Böyle bir milli kriz anında, işçi sınıfı ya sendikaları da aşarak ileriye doğru bir atılım yapar ve köktenci toplumsal, siyasal ve ekonomik programları gündeme getirir; ya da geri çekilir, yenilgiyi kabullenir, karşı karşıya bulunduğu saldırıyı aşgari kayıpla geçiştirmeye çalışır.

Türkiye işçi sınıfının bilinç, örgütlülük, deneyim düzeyleri, yeni ve sendikaları aşan köktenci bir atılıma imkan tanıyacak kadar yüksek değildi. Yukarıda belirtilenlere ek olarak iki etmen daha, bu sonuçta etkili oldu.

Özellikle 1977 sonrasında bazı çevrelerin sistemli çabasıyla, ülkemizde can güvenliği bırakılmadı. Ülkeye nasıl sokulduğu bugüne kadar açıklanmayan onbinlerce silah aracılığıyla, halk içindeki çelişkiler silahlı çatışmalara ve düşmanlıklara dönüştürüldü. Birçok insan için, emek ve demokrasi ile can güvenliği arasında bir tercih zorlamasında, can güvenliği ağır basmaya başladı. 11 Eylül günü, birçok insanın birinci talebi can güvenliğinin sağlanmasıydı.

27 Mayıs ve 12 Mart askeri müdahaleleri işçi haklarında ve ücretlerinde olumsuz gelişmelere yol açmadı. 27 Mayıs sonrasında kabul edilen 1961 Anayasası ile, işçilerin yıllardır özlemini duyduğu ve ifade ettiği grev haklı toplu pazarlık düzenine geçildi. 12 Mart'tan sonra memurların sendikalaşma hakkı ortadan kaldırıldı. Ancak sendikalara

145

deneyim düzeyi unutulurken, yenilgi yalnızca "hainlikle" suçlanan bazı insanlara bağlanırsa, buna katılmak mümkün değildir. Sınıf, sınıf bilincini, örgütlenme geleneğini ve deneyimlerini ağırlıkla kendisi yaşayarak edinir. Sendikacıların bu süreçteki etkileri sınırlıdır. Eğer sınıf bilinci değil de siyasal bilincin yetersizliğinden söz edilirse, bunun eksikliğinin sorumluluğu da sendikacılar da değildir.

12 Eylül, 1977 ve sonrasında sendikalarda yaşanan dönüşüm sürecini durdurdu. 1960'lı ve özellikle de 1970'li yıllarda işyerlerinde yetişen öncül işçilerin ve mücadeleyi savunan sendikacıların önemli bir bölümü işten atıldı, tutuklandı, işkenceden geçirildi.

12 Eylül sonrasında emel insan hakları ve sendikal hak ve özgürlükler kaldırıldı. 12 Eylül öncesinde bağlanmış toplu iş sözleşmeleri sayesinde, kamu kesimi işçilerinin büyük bir bölümünün gerçek ücretleri, artmasını 1982 yılına kadar sürdürdü. Ancak sendikasızdır işçiler ve yürürlükte bir toplu iş sözleşmesi olmayan işçilerin ve memurların gerçek ücretleri hızla düşmeye başladı. 1982 Anayasası ve 1983 yılında Danışma Meclisi'nde bile tartışılmadan Millî Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen 2821 sayılı Sendikalar Yasası ve 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası ile, sivil yönetime geçildiğinde işçiler için sıkı yönetim koşullarının sürmesi sağlandı.

Nesnel konumlan açısından bir sınıfı oluşturan insanları, hayat mücadelesi içinde sınıflarının bilincine varırlar. Geçmişteki nesnel ekonomik ilişkilerin insan bilincindeki kalıntıları, ancak artık ön plana geçen yeni nesnel ekonomik ilişkiler içinde girilen mücadeleler sürecinde zaman içinde temizlenir. Türkiye'de yüzbinlerce işçi 1980-1986 döneminde bu süreci yaşadı.

Ekilen rüzgar tohumları 1987 ve 1988 yıllarında olgunlaşmaya başladı. 1989 ve 1990 yıllarında ise hasat yapıldı.

12 Eylül 1990'da İşçi Sınıfının Durumu

12 Eylül sonrasında ve sayesinde uygulanan 24 Ocak istikrar programı ile; işçi sınıfı daha homojenleştirildi, bütünlleştirildi; sınıfın kendiliğinden bilinç, deneyim ve örgütlülük düzeyi yükseldi; diğer emekçi sınıf ve tabakalarla ittifak kuruldu ve ülkemizde işçi sınıfının toplumsal ve siyasal gelişmelerdeki ağırlığı arttı.

147

1980-1990 döneminde sermayenin saldırısı işçi sınıfının çeşitli kesim ve tabakaları arasındaki farklılıkları ve çelişkileri çok azalttı. İşçilerin kısa vadeli kesimsel çıkarları ile, sınıfın bütününe uzun vadeli çıkarları aydınlatılmaya başlandı.

1980 öncesinde işçileri birbirlerine karşı düşmanca tavır alışlara iten nesnel yapı değiştiğinden, işyerlerindeki "sağ-sol" ve "sol-ıç" bölünmeler büyük ölçüde kalktı. Sınıfın hemen hemen tümünün "anti-ANAP" cephesinde birleşmesi gerçekleşti. "Anti-ANAP" cephe bir süreç içinde "anti-sermaye" cepheye dönüşmeye başladı.

Ekmek ve demokrasi mücadelesinin ayrılmazlığı kavrandı. 12 Eylül'de 27 Mayıs ve 12 Mart'ın deneyimleriyle hareket eden ve sessiz kalan veya müdahaleyi alkışlayan işçiler ve sendikacılar, gelecek yeni bir askeri darbe tehdidi karşısında; 12 Eylül'ün deneyimleriyle hareket edeceklerdir.

Geçmişte kitle mücadelesine girmemiş yüzbinlerce kamu işçisi, sınıfın kendiliğindenci mücadelesinin yaratıcılığını örneklerini 1989 bahar eylemlerinde gösterdi; brüt ücretlerini yaklaşık üç katına çıkardı; gücünü kullanarak sorunların çözümünde kendi özgücüne güvenmeye ve bu gücü daha da geliştirmeyi öğrendi. Çağdışı yasalar, meşruluk zemininde kitlelerce aşıldı.

Geçmişte "eylem" sözcüğünü "komünistlik"le suçlayan bazı sendikacılar, işçilerin değişen taleplerine uyarak, "eylem programları" kabul ettiler, bir kısmı da meşru eylemlerde önderlik etti.

Grev hakkına getirilen kısıtlamalarla birlikte, grev-dışı meşru kitle mücadele yolları ve biçimleri gelenekselleşti ve birbirini izleyen dalgalı biçiminde yükselen bir süreklilik kazandı.

1980 öncesinde sendikal yapılarda yavaş bir dönüşüm süreci başlamış ve bu süreç 12 Eylül'de durdurulmuştu. 12 Eylül sonrasında yaşananlar sonucunda, yaşamın gerektirdikleri ile mevcut sendikal yapılar arasındaki fark bir uçuruma dönüştü. Ancak işçiler buna rağmen sendikal örgütlülüğü bırakmadılar. Sendikaları dönüştürme çabasına girdiler. 1988-1989 yıllarında hızlı bir dönüşüm yaşanmaya başladı. 1987-1990 yılları arasında Türk-İş'e bağlı sendikaların şube başkanlarının % 48'i, sendika yönetim kurulu üyelerinin %49'u ve sendika genel başkanlarından 32'sinin 15'i değiştirildi. Daha önceki tavırlarıyla karşılaştırıldığında tanınmayacak kadar değişen bazı sendikacılar yeni-

148

çi sınıfının 12 Eylül 1990'daki düzeyi, 12 Eylül 1980'dekinin çok üstindedir.

12 Eylül'ün ana hedefi, işçi sınıfı hareketinin gelişimini engellemektir. Görevini yerine getiremediği 1989 ve 1990 yıllarında kanıtlandı. 12 Eylül döneminde yaşayan işçiler ve sendikalar, yeni 12 Eylül girişimlerinin öntündeki en büyük örgütlü güç olacaktır. İşçi sınıfı, 12 Eylül deneyimi sayesinde, Türkiye'de demokrasinin korunması, kullanılması ve geliştirilmesi görevini üstlenmiştir.

Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Eylül 1990

lerini koruyabildiler.

1980 öncesinde bazı sendikaların tüzüklerinde olmasına karşın genellikle etkin bir biçimde kullanılmayan işyeri komiteleri, sendikaların yeni koşullarındaki yetersizliği karşısında yaygınlaştı. İşçi sınıfının kendiliğindenci hareketinde niteliksel bir sıçrama görüldü.

Diğer emekçi sınıf ve tabakaların, memurların ve sendikasız işçilerin, sendikalı işçilere karşı tavır kökten değişti. Sendikalı işçilerin 12 Eylül döneminin anti-demokratik ve çağdışı yasalarını aşan meşru kitle eylemleri, siyasal görüşü ne olursa olsun, tüm emekçilerin desteğini aldı. Örgütlü işçi hareketi, kendisi mücadeleye giremeyenlerin umudu oldu.

12 Eylül sonrasında ücret kaybının önemli bir bölümü 1989-1990'daki meşru kitle eylemleriyle ve grevlerle geri alındı. Sendikal haklardaki kayıpların önemli bir bölümü ise fiilen aşıldı: İşçileri depolitize etmek için baskı uygulayanlar, biraz gecikmeli olarak, çok daha politize bir işçi sınıfı yaratıldılar.

Belki de en önemli değişiklik, Alpaslan Işık hocanın deyişiyle, işçilerin "artık iş başa düştü" demeye başlamalarıdır. Türkiye işçi sınıfı hareketinde birçok açıdan çok büyük bir önemi olan kamu kesiminde, işçilerin yabancılaştığı ve aidat ödeme karşılığında siyasal iktidarla iyi ilişkiler temelinde hak alman sendikacılık tükendi. Sendikalı işçiler, sorunlarını çözecek gücün kendileri olduğunu kavramaktadır. 12 Eylül öncesinde işçi sınıfının oldukça küçük bir bölümünün öğrenmiş olduğu bu gerçek, 1980 sonrasında sıkıntılı bir süreçte hızla kavranmaktadır. 1989-1990 yıllarında meşru kitle mücadelesi temelinde birliğin sağlanmış olması, 1980 sonrasında deneyimlerinin ürünüdür.

Sonuç

Arjantin, Uruguay, Brezilya, Şili, İran gibi ülkelerle kıyaslanırsa, Türkiye işçi sınıfının 12 Eylül sonrasında yaşadığı kayıplar görece olarak daha azdır. Acıların bir ölçüde hala sürdüğü ve yazarların henüz iyileşmediği bir dönemde, "acılar görelî olarak daha azdır" denmesi, çekilenlerin ve kâhpların küçümsenmesi anlamına gelmemelidir. 12 Eylül, işçi sınıfı saflarında yaygın katliamlar yapmamış, kalıcı bir yitkinlik yaratamamıştır. Grev ve grev-dışı mücadele korkusu 1986-1987'de aşılmış, mücadele 1988-1990 döneminde kitleleşmiştir. İş-

149

KİTLE PARTİSİ VE SENDİKA İLİŞKİLERİ

Geçmişte evrensel ve her dönem için geçerli birçok değerlendirmeye günümüzde sorgulanıyor ve köklü değişikliklere uğratılıyor. Bu konulardan biri de siyasal parti anlayışıdır.

Avrupa işçi sınıfının köklü ve gelişkin bir entellektüel birikimine dayanan gelenekleri, 19. yüzyılın son çeyreği ve 20. yüzyılın ilk on yılındaki marksist (kitle) partilerini yaratmıştı. Bu partiler, günümüzde sendikal ve siyasal olarak ayrılan işlevleri bir dönem aynı yapı içinde yerine getirmişti. Tarihsel gelişim, kalıcı bir politik devrimi, işçi sınıfı geleneği Avrupa'dakinden çok gerisinde olan Çarlık Rusya'sında gerçekleştirdi. Burjuva demokratik hakların geriliği, politik devrimin farklı bir parti modeliyle gerçekleştirilebilmesini mümkün kıldı. Marks'ın anlayışı çerçevesinde oluşturulan sınıfın kitle partisinin yerini, "öncü parti" anlayışı aldı. İlk başarılı politik devrimi izleyen süreçte Sovyetler Birliği'nin uluslararası hareketin fiili merkezi oluşu, bu parti modelinin de evrensel ve tüm dönemlerde geçerli model olarak empoze edilmesi sonucunu yarattı.

Son yıllarda bu anlayış aşıyor. Öncü parti anlayışı, yerini sınıfın kitle partisine bırakıyor.

Parti anlayışındaki köklü değişim, sendikaların marksist siyasal partilerle ilişkisi konusunun tartışılmasını gerektiriyor. Legal veya il-

150

151

legal öncü parti anlayışına dayalı formülasyonların da sorgulanması ve değiştirilmesi zorunluluğu doğuyor.

"Öncü parti"nin sendikalarla ilişkilerinde temel alınan bazı anlayışlar şöyle özetlenebilir: Sendika, ekonomik-demokratik mücadeleyle uğraşır; sınırları muğlak ve esnek de olsa, bir işbölümü söz konusudur. İlişki hiyerarşiktir; parti öncüdür, "üst"tür; sendika ise bağımlıdır, "alt"tır; sendika, partinin kitlelerle "bağlantı kayışı"dır; parti, sendikayı kullanır. Parti ile sendika arasındaki örgütsel ilişki, sendikal taktiklere göre değişir. Temelde iki taktik vardır. (i) Partinin doğrudan kontrolü ve güdümü altında sendikalar kurmak, (ii) Yaygın sınıf örgütlenmelerinde etkin olmaya çalışmak. Partilerin bu konudaki politikaları çeşitli nedenlerle zaman içinde değişince, sendikalarda önemli şaşkınlıklar yaşanır. Partiler; sendikaların bağımsız olduğunu ileri sürerler. Sendikalarla siyasal parti arasında gerçekten de resmi hiçbir örgütsel (organik) bağ bulunmayabilir. Bu çok doğaldır, çünkü örgütsel (organik) bağ, hiyerarşide eşitler arası bir ilişkiyi öngörür. Halbuki öncü parti anlayışında, hiyerarşide parti üstte, sendika altındadır. Buna göre, örgütsel (organik) bağ işin mantığına aykırıdır. Sendikaların örgütsel ilişki açısından görünürdeki "bağımsızlığı", gerçekte bir bağımlılıktır. Bu anlayışlar, sınıf hareketinde bölünmelere ve sendika-içi demokraside önemli aksaklıklara neden olur.

Sınıfın kitle partisi söz konusu olduğunda, bu yaklaşım ve formülasyonların tümünün ciddi bir biçimde sorgulanması gerekiyor.

Bu konuda yararlanılabilecek bazı kaynaklar da vardır. I. Enternasyonal'in ve 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk on yılında Avrupa ülkelerinde yükselen işçi sınıfı hareketinin yarattığı sınıf (kitle) partileri deneyimlerinin yeni bir gözle irdelenmesi gereklidir. Sendika-parti ilişkileri açısından ise, Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin 1893 yılındaki Kolonya Kongresi ile başlayan tartışmalar ve II. Enternasyonal'in 1907 Stuttgart Kongresi'ndeki değerlendirme ve tartışmalar son derece önemlidir. 19. yüzyılın sonlarında işçi sınıfı içinde sendikalardan daha etkili olan İtalyan İşçi Partisi'nin deneyimleri de günümüz tartışmalarına ışık tutabilir. Avrupa ülkelerinin işçi sınıfının bu dönemdeki siyasal partilerinin üyelik koşulları ve sendikalarla örgütsel (organik) bağları önemli ve ne yazık ki daha sonra unutturulan deneyimler oluşturmuştur. Son dönemde ise Brezilya'da 1978-79 grev-

lerinin ardından oluşturulan fabrika komitelerinin ve dönüşüme uğrayan sendikaların kurdukları İşçi Partisi deneyimi incelenmelidir.

Polonya'daki Dayanışma Hareketi de yükselen bir sınıf hareketi temelinde, sendikal ve siyasal işlevlerin bütünlüğü açısından ilginçtir.

Sınıfın kitle partisi oluşturulurken, şu konuların tartışılmasında yarar vardır:

Siyasal parti, sınıfın ortak kısa vadeli çıkarları doğrultusunda ekonomik mücadeleye daha fazla ağırlık vermeli mi? Sendikal konfederasyonların bazı işlevlerini üstlenmeli mi?

Sendika ve siyasal parti arasındaki geleneksel işbölümü bırakılıp, işlevler bir ölçüde içiçe geçmeli mi?

Bağlantı kayışı anlayışı reddedilerek ve siyasal parti ile sendika ilişkisi hiyerarşik açıdan "eşitler arasında ilişki" biçiminde sürecekse, günümüz Türkiye'sinde organik (örgütsel) bağ mı, örgütsel bağımsızlık mı söz konusu olmalı?

Ülkemizde işçi sınıfının kendiliğindenci hareketinin yükseldiği bir dönemin, uluslararası düzeyde ve Türkiye'de "öncü parti" anlayışının kökten sorgulanarak sınıfın kitle partisi anlayışının tartışılması ile çakışması büyük bir fırsattır.

Birlik, 1-5 Kasım 1990

İŞÇİ ARİSTOKRASİSİ VE TÜRKİYE

Geçmişte ve günümüzde Türkiye işçi sınıfının yapısının ve dinamiğinin kavranılmasında mutdaka kullanılması gereken bir kavram, "işçi aristokrasisi"dir. Değerlendirmelere bu etmen sokulmadan, Türkiye işçi sınıfının çeşitli dönemlerdeki davranışlarını anlayabilmek ve açıklayabilmek mümkün değildir.

İşçi sınıfı homojen değil, heterojendir. Bir bardak su gibi değil, bir toprak kesiti gibidir; kısa vadeli kesimsel çıkarları birbirine çelişen tabakalardan oluşur. İşçi aristokrasisi de bu tabakalardan biridir.

İşçilerin yetenekleri, teknik, genel eğitim ve bilgi düzeyleri arasında büyük farklar vardır. Sermayedarların çeşitli özelliklere sahip ücretli işgücüne duydukları gereksinim ise kullanılan teknolojiye, üretimin boyutlarına, pazar durumuna vb. göre değişiklikler gösterir.

Bu etmenler, ücretli işgücünün işyerindeki görev, yetki ve haklarını etkiler ve işçilerin örgütsüz olduğu durumlarda ise belirler. Sermayedarlar, ücretli işgücünün ücretlerini ve diğer haklarını onların üretim sürecine ve artuk-değer üretimine ve daha genel anlamda da karlarına katkısına ve onlara duydukları gereksinime göre farklılaştırmaya çalışırlar. Diğer bir farklılaşma nedeni ise işçiler arasında bir bölümünü kendi kontrolleri altına alarak, işçileri bölmek isteğidir.

İşçi aristokrasisinin ortaya çıkmasının nesnel önkoşulu, sermayedarların bu doğal tavrıdır. Bu tavırlar sonucunda ücretler, iş güvencesi, işyerindeki konum, sınıf değiştirme olanağı, sosyal güvenlik gibi konularda diğer işçilere göre belirli ayrıcalıklara sahip bir tabaka oluşur. Bu tabaka örgütlenerek kendi kesimsel çıkarlarını savunup geliştirebilir ve bu ayrıcalıkları daha da kalıcı kılabılır.

Bu nesnel konumda işçilerin kesimsel çıkarlarını ön planda tutmaları ve çıkarlarını sermayedar sınıfla ve kapitalizmle özdeşleştirmeleri durumunda, bir işçi aristokrasisinin söz edebiliriz. İşçi aristokrasisinin bazı kesimleri ise işçi sınıfının diğer kesim ve tabakalarının veya başka ülkelerin halklarının veya işçi sınıflarının daha yoğun bir biçimde sömürülmesi ve baskı altında tutulmasında sermayedar sınıfla açıkça işbirliği yapabilir.

İşçi aristokrasisi genel olarak mülksüzleşmiş ve özgür ücretli işçilerden oluşur. Buldukları işkoluna ve üretim sürecindeki rollerine bağlı olarak, değer üretimine katılırlar veya katılmazlar. İşçi aristokrati vasıflı işçiyse, değer ve artuk-değer üretebilir. Ancak ücreti, diğer işçilere göre, daha yüksektir. Bu yüksekliğin nedeni, üretim sürecine daha yoğun ve nitelikli bir emekle katılması olabilir. Veya üretimin örgütlenmesinde ve diğer işçilerin daha çok değer yaratmasındaki rolü de ücretini yükseltebilir.

E. Hobsbawm, "işçi aristokrasisi nedir?" sorusunu şöyle yanıtlıyor:

"İşçi aristokrasisine dahil olma konusunda tek ve basit bir ölçüt yoktur. Kuramsal olarak, en azından altı-değişik etmen hesaba katılmaldır. Birinci olarak, bir işçinin kazançlarının düzeyi ve düzenliliği; ikinci olarak, sosyal güvenlik olanağı; üçüncü olarak, formen ve işverenleri tarafından kendisine nasıl davranıldığı da dahil olmak üzere çalışma koşulları; dördüncü olarak, kendi üstünde ve altındaki toplumsal tabakalarla ilişkileri; beşinci olarak, genel yaşam koşulları; son olarak, kendisinin ve çocuklarının gelecekte ilerleme umulları. Bunların birincisi, karşılaştırma kabul etmeyecek biçimde en önemlidir ve aynı zamanda, ne kadar yetersiz olursa olsun, hakkında kapsamlı bilgi sayılabilecek birşeylere sahip olduğumuz tek etmendir."

İşçi Aristokrasisinin Bazı Özellikleri

İşçi sınıfının işçi aristokrasisini oluşturan kesimleri, çeşitli neden-

1. Hobsbawm, E.J. "The Labour Aristocracy in Nineteenth Century Britain," *Aboring Men, Studies in History of Labour*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1964, s. 273.

lere bağlı olarak değişebilir. Bir dönemin işçi aristokratları, bir sonraki dönemde bu konumları yitirdiklerinde, sınıf mücadelesinin en ön safalarında yer alabilir.

Bazı durumlarda işçi aristokratlığı bazı başka toplumsal ayrımlara denk düşebilir. Örneğin, Güney Afrika'da beyaz işçiler aşağı yukarı işçi aristokrasisini oluşturuyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yabancı uyruklu işçiler de işçi aristokrasisinin bir bölümüydü. Amerika Birleşik Devletleri'nde işçi sınıfının tabakalaşması, en üstte eski beyazlara, sonra geliş dönemlerine göre göçmenlere ve en alta da zencilere dayanıyordu. Bu koşullarda tabakalar arası geçişler ve sınıfın ortak çıkarları etrafında birliğin sağlanması daha da zorlaşır.

İşçi aristokrasisi her zaman pasif değildir. İşçi aristokratları kendi kesimsel çıkarları için sert mücadelelere girebilirler. Bunun en ilginç örneklerinden birini, Güney Afrikalı beyaz işçilerin bir dönemdeki mücadeleleri oluşturur.

İşçi aristokrasisinin en belirgin özelliği, kendilerini "işçilerin" üstünde görmeleri ve sınıf değiştirme umudunu taşımalarıdır. Bu umut, işyerinde üst düzey idari görevlere tırmanma veya taşarınlaşma, ayrı işyeri açma gibi yollardan bazen gerçekleşebilir de.

İşçi aristokrasisi yalnızca gelişmiş kapitalist ülkelere ve yalnızca tekelsel kapitalizm dönemine özgü bir olgu değildir.

Gelişmiş kapitalist ülkelerde tekel-öncesi dönemde de işçi aristokrasisi vardı. Örneğin, İngiltere'de 1820'lerden 1889 yılına kadar İngiliz sendikacılığının kalıcı çekirdeğini oluşturan meslek sendikaları hemen hemen yalnızca işçi aristokratlardan oluşuyordu.

Tekelsel kapitalizm dönemine geçiş süreci içinde gelişmiş kapitalist ülkelerde işçi sınıfı içinde işçi aristokrasisi büyüdü. Bu ülkelerde ücretlerin yükselmesinin bir nedeni emek üretkenliğinin artmasıydı, diğer nedeni sömürge ve yarı-sömürgelerin talan edilmesiydi. Gelişmiş kapitalist ülkelerde birçok sendikandan kendi ülkesinin tekelsel burjuvazisinin saldırgan dış politikasını benimsemesi ve desteklemesinin nedeni, işçi aristokrasisinin kesimsel çıkarlarıydı.

Az gelişmiş ülkelerde de işçi aristokrasisi vardır. Sömürgelerdeki işletmelerde de, biçimsel siyasal bağımsızlığa sahip çağdaş az gelişmiş ülkelerde de işçi aristokrasileri etkilidir. Ancak, bu ülkelerdeki işçi sı-

nının önemli bir bölümünün genel gelir düzeyinin küçük üretici köylülük ve esnaf-sanatkarının üstünde olmasından ve görece olarak gelir istikrarının bulunmasından hareketle, işçi sınıfının bir bütünlük olarak işçi aristokrasisini oluşturduğu yolundaki görüşler ise hatahdır. Hızlı ekonomik ve toplumsal değişim dönemlerinde tam anlamıyla mülksüzleşmemiş ilk kuşak işçilerin, emek üretkenliğinin çok geri olduğu köyün yoksulluk ve geriliğinden kurtularak, kentlerdeki eğitim, sağlık, yol, su, elektrik, telefon, televizyon gibi kolaylıklardan yararlanmasının yol açtığı geçici pasiflik, işçi aristokratlığının değil, deneyimsizlik ve bilinçsizliğin sonucudur.

Az gelişmiş ülkelere işçi aristokrasisinin oluşmasının bir nedeni, ülkede vasıflı işgücü açığı ve mülksüzleşme düzeyinin geriliğidir. Diğer neden ise, özellikle ithal ikameci sanayileşme politikalarının etkili olduğu dönemlerde, dayanıklı tüketim malları için iç pazarı genişletme çabasıdır.

Bazı az gelişmiş ülkelerdeki işçi aristokrasileri görece olarak ayrıcalıklı konumlarına karşın, özellikle açık işgal durumunda anti-emperyalist mücadelede yer aldılar ve kesimsel çıkarları için örgütlü mücadeleye girdiler.

Dünya kapitalist sisteminin 1970'li yıllarda girdiği ekonomik bunalım ve yeni uluslararası işbölümü uyarınca az gelişmiş ülkelerde işgücü maliyetlerinin düşürülmesi ve sanayi malları ihracatının artırılması politikaları, diğer bazı etmenlerle birlikte, az gelişmiş ülkelerde işçi aristokrasilerinin ayrıcalıklarının büyük ölçüde ortadan kalkmasına yol açtı.

Osmanlılarda İşçi Aristokrasisi

Merkezi feodal Osmanlı toplumunda, devlete ait sanayi ve maden işletmelerinde ücretli olarak çalışan özgür ve mülksüzleşmiş vasıflı ücretlilerin belirli ayrıcalıkları vardı. Bu ücretli teknik insan gücü, feodal sömürünün ve talanın sürekliliğini sağlıyordu. Ülkenin yarı-sömürgeleştirildiği 19. yüzyılda ise mülksüzleşme düzeyinin geriliği, genel olarak ücretli işgücü ve özel olarak da vasıflı işgücü eksikliği, ge-

nel ücret düzeyinin çevre ülkelere göre yüksekliğine ve daha da yükselmesine neden oluyordu.²

19. yüzyılda Tokat'taki bakır kalhanesinde çalışan işçilerle ilgili değerlendirme şöyledir:³

"Kalhane amelesi ve kalhaneye kömür getirenler bazı imtiyazlara boğulmuş ve bu yüzden şımarmışlardır."

19. yüzyılda bir madenci kasabası olan Küre'de ise maden işçilerinin durumu şöyle anlatılıyordu:⁴

"O zamanki para ile 2,5-5 kuruş gündelik alan işçi şehirde geniş bir ticaret hayatı yaratırdı... Pazardan önce maden işçisi, sonra halk ununu alırdı..."

"Bakırda çalışanlara tanınan başka üstünlükler de vardı. Şehirdeki hamama önce maden işçileri girerdi..."

"Bakırda çalışanlar askere alınmazdı. Halk da onların bu üstünlüklerini tanımış olmak ki, 'Bakır'da çalışanlara laf söylenmez' derlermiş."

Bu dönemlerin ücretleri bugünkü yaşam düzeyi ve ücretlerle karşılaştırıldığında çok düşük gözükabilir. Ancak o dönemlerin köylülüğünün yaşam düzeyi ile kıyaslandığında, işçilerin görece hareketliliğinin nedeni anlaşılabilir.⁵

19. yüzyılda yeni kurulan işletmelerde, demiryolları, bankalar ve Düyun-u Umumiye'de çalışanların üst tabakaları da bir işçi aristokrasisi oluşturuyordu. Bunların büyük bir çoğunluğu ise yabancı uyruklu işçilerle, Rum ve Ermeni işçilerdi.⁶

2. Ücretlerin yüksekliği ve artışı konusunda bkz. Eldem, Vedat, Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, T. İş Bankası Yay., Ankara, 1970, s.41.

3. Okçın, G., Boratav, K., Pamuk, Ş., "Osmanlı Devleti'nde Ücretler (1839-1913), "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 3, İstanbul, 1975.

4. Issawi, C., "Wages in Turkey: 1850-1914, "Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920), Ankara, 1980.

5. Cinlioğlu, Halis Turgut, Osmanlılar Zamanında Tokat, Üçüncü Kısım, Tokat, 1951, s.206.

6. Kazmaz, Süleyman, "Eski Bir Maden Şehri Küre'den Notlar", Çalışma Bakanlık. Çalışma Dergisi, Sayı 3, Ocak 1946, s.87-88.

7. Bu konuda bkz. Ahmet Şerif, Anadolu'da Tanın, Kavram Yay., İstanbul, 1977, s.33, 36, 47, 48, 158.

8. Bu konuda bkz. Y. Koç, "Osmanlı İşçi Sınıfında Etik Bölünme", Görüş, Temmuz 1990

Türkiye'de İşçi Aristokrasisi

I. Dünya savaşı ve Kurtuluş savaşı sırasında eğitimli teknik ve idari kadrolar büyük kayıpları verdi. Vasıflı işgücünün büyük bir bölümünü oluşturan Rum ve Ermeniler ise öldü veya ülkeden ayrıldı. Cumhuriyetin ilanından sonra yeni bir devlet kurma ve Türk milliyetçiliğine dayalı çağdaş burjuva nitelikli bir toplum yaratma ve ülkenin sanayileştirilmesini sağlama çabaları da vasıflı işgücüne duyulan gereksinimi artırdı. Köylerdeki tüm yoksulluğa ve geriliğe karşın, mülksüzleşme düzeyinin geriliği ise, sürekli işçi sağlanabilmesi için bazı ayrıcalıkların tanınmasına ve az gelişmiş ülkelere özgü bir işçi aristokrasisinin oluşmasına yol açtı.

Cumhuriyetin ilk 15 yılında işçi aristokrasisini eğitimli ücretliler, usta-ustabaşları ve bazı vasıflı işçiler oluşturdu. Bütün ülkelerde genellikle işçi sınıfı hareketinin başını çeken nitelikli işçiler, bu dönemde işçi aristokratları olarak düzenle uzlaşılar ve işçi sınıfı hareketinin gelişimini engellediler.

İktidardaki CHP ve bütünlüştüğü devlet aygıtı, ülkede çağdaş bir burjuva düzeni kurma çabasında öğretmenlere, teknik elemanlara, idari personele, usta-ustabaşlarına büyük bir gereksinim duyuyordu. Kamu kesiminde çalışan bu insanlar çoğunlukla "memur" statüsünde istihdam edildiler. Ücretleri, diğer işçilerin ücretlerinin ve küçük ücretlilerin gelirlerinin çok üstündeydi. Toplumsal itibarları da çok yüksekti. Ülkede kapitalizmin gelişmesindeki geri düzey, iyi bir eğitim ve memur aylıklarının sınıf değiştirmede etkili olabilmesine de olanak tanıyordu. Bu döneme ilişkin araştırmalar, birçok memurun kapitalistliğini göstermektedir.⁷

Ülkede mülksüzleşme düzeyinin geriliği nedeniyle genel olarak daimi ücretli işgücü, özel olarak da vasıflı işçi çekilemek ve tutabilmek ve çok yüksek olan işçi devrini düşürebilmek için vasıflı işçilere

7. Bu konuda bkz. E. Soral, Özel Kesimde Türk Müttepebbisleri, AITTA Yay. No. 72, Ankara, 1974, s.37, 38, 39, 211; ve, Steinhaus, K., Atatürk Devrimi Sosyolojisi, Sander Yay., İstanbul, 1973, s. 157.

görel olarak yüksek ücret, işyerinde parasız yemek, elbise-ayakkabı, yıllık ücretli izin, ücretli hafta tatili, lojman, ikramiye, sosyal güvenlik gibi ayrıcalıklar tanıdılar.⁸ Bu uygulamalardan yararlananlar da işçi aristokrasisi içinde değerlendirilebilir. Diğer taraftan, bu dönemde kırsal kesimde yaşanan büyük yoksulluk, mülksüzleşme düzeyindeki gerilik ve genellikle birinci kuşak işçi olunması, işçi sınıfının işçi aristokrasisi dışındaki kesimlerinin de pasifleşmesinde etkili oldu.

İkinci Dünya Savaşı döneminde işgücü açığı ve vasıflı işgücü gereksinimi daha da büyüdü. Devlet, bir taraftan Millî Koruma Kanunu ile zorunlu çalışma yükümlülüğünü getirirken, diğer taraftan "memur" statüsünde istihdam edilen işçi aristokratlarını kayırmayı sürdürdü. Bu statüde çalışan idari ve teknik personel ile usta ve ustabaşılara ikramiye, çeşitli adlar altında zam, kumaş, ayakkabı, çocuk parası, bazı gıda maddeleri verildi.⁹ Bu dönemde devlet memuru olmak, insanın gününün ve geleceğinin güvence altına alınması anlamına geliyordu. Devlet memuru statüsünde çalışan işçi aristokratları da, ülkede burjuva düzenini hakim kılma çabasında görevlerini yerine getiriyorlardı.

İkinci Dünya Savaşı boyunca işçi aristokratlarının gerçek ücretleri, diğer emekçi sınıf ve tabakalara göre daha az da olsa, önemli ölçüde geriledi. Ayrıca, savaş-sonrası dönemde (a) genel olarak eğitim düzeyi yükseldi; (b) tarımda mekanizasyon, iletişim araçlarının gelişmesi ve kentlerin çekiciliğinin artmasıyla birlikte kentlerde işgücü fazlası ortaya çıktı; (c) çok partili sisteme geçilmesiyle, oy alabilmek için uygulanan fiyat politikaları ve yeni ulaştırma olanakları kırsal kesimde gelir düzeyini ve yaşam standartlarını yükseltti.

1946 ve öncesinde halkın gözünde devlet memurları ile CHP öz-

8. Bu konuda bkz.
- Çalışma Bakanlığı, Çalışma Dergisi, No. 17, Nisan 1947, s.67.
- Çalışma Bakanlığı, Çalışma Dergisi, No. 7, Haziran 1946, s.57.
- Kessler, Gerhard, "Zonguldak ve Karabük'teki Çalışma şartları" İktisadi Siyaset Konferansları, Kitap 2, 1949, s. 25-29
- Çehreli, Ahmet, "Türkiye Demir ve Çelik İşletmelerinde İşçi-İşveren Münasebetleri," Sosyal Siyaset Konferansları, 17. Kitap, İstanbul, 1966, s. 144-148.
9. Bu konuda bkz.
- Orhun, Hayri, "Türkiye'de Devlet Memurlarının Hukuki Rejimi (Umumi Hatırlar, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durumu), İşçileri Bakanlığı Yay., İstanbul, 1946;
- Tozan, S., Cevan, F., Kamu Personeline Sağlanan Mali ve Sosyal Haklar (1939-1976), Devlet Personel Dairesi Yay., Ankara, 1977.

aristokratlarının büyük bir bölümünün gelirlerinin üstündeydi. Sosyal güvenlik ise tüm ücretlileri kapsayacak biçimde yaygınlaşmıştı.

Mülksüzleşme ve iç göç, eğitimin yaygınlaşmasıyla teknik ve idari alanlarda işgücü arzının artması, işsizlik ve dönem dönem yatırımların yavaşlaması, işgücü yetersizliğini ortadan kaldırdı.

Hükümetler, oy alabilmek amacıyla, sınırlı da kalsa, sosyal refah politikaları uygulayarak, bir dönem yalnızca işçi aristokratlarının ayrıcalığı olan bazı hakları çok daha geniş işçi kesimlerine tanıdılar ve bunları ayrıcalık olmaktan çıkardılar.

Ülkenin toplam işgücü içinde ücretlilerin oranı hızla arttı. Ücretlilere tanınan bazı hakların ve ayrıcalıkların sistem açısından maliyeti daha da yükseldi.

1963 ve sonrasında grev haklı toplu pazarlık düzenine geçildi. Bu tarihe kadar ağırlıklı kamu kesimindeki daimi ve vasıflı işçiler sendikalara üye oluyordu. Toplu iş sözleşmelerinin birbiri ardına imzalanmasıyla birlikte, o güne kadar genellikle sendikaların dışında kalan kamu kesimindeki geçici ve vasıfsız işçiler ve özel sektör işçileri de kitlesel olarak sendikalara üye oldular. Sendikaların toplu iş sözleşmelerindeki seyyanen (eşit miktarlardaki) ücret zammı politikası ve işçinin işyerindeki konumuna bakılmaksızın ihtiyaca göre yapılan ödemelerin artırılması, işçi aristokrasisinin haklarının önemli bir bölümünü ayrıcalık olmaktan çıkardı. İşçi aristokratlarının geriye kalan bölümü "kapsam-dışı personel" kabul edildi. Ancak, toplu iş sözleşmeleri nedeniyle işçilik giderlerini yükseltmesi, kapsam-dışı personele tanınabilecek ayrıcalıklar da kısıtladı.

1977 ve sonrasında derinleşen ekonomik bunalım nedeniyle, gerçek ücretlerde kısıntılar gündeme geldi. Sendikal örgütlenişin yaygınlaşması nedeniyle sendikalar dışında örgütsüz bir biçimde kalan işçi aristokratları bu gelişmeden çok olumsuz bir biçimde etkilendiler. Birçok kamu işyerindeki yarı-vasıflı işçilerin ücreti mühendislerin ücretini geçti.

1960'lı ve 1970'li yıllarda parlamenter demokrasi içinde sendikalarda örgütlü işçilerin mücadeleleri, uygun ekonomik koşullar ve uygulanan ithal ikameci politikalar, işçi sınıfının geniş kesimlerinin gelir ve hak düzeyinin işçi aristokratlarının bir dönemdeki düzeyine çıkmasını kolaylaştırmıştı. Ancak, uluslararası sermayenin uyguladığı yeni

değişmişti. CHP'nin burjuvazi adına genel olarak halk ve özel olarak işçiler üzerinde uyguladığı yoğun baskının sorumlusu olarak da, araç konumundaki memurlar gözüküyordu.

1950'li yıllarda eğitilmiş insan gücü çoğaldı. Hızlanan yatırımlar teknik insan gücüne olan talebi artırdı. Diğer taraftan, iktidardaki DP, burjuvazinin ve devletin baskılarına karşı oluşan halk tepkisini de memurlara yönelterek, memurların ayrıcalıklarını iyice azalttı. Buna karşılık, kamu kesimindeki teknik elemanları memnun edebilmek için, 15.4.1958 tarihinde 4/10195 sayılı yevmiyeli teknik personel kararname-sini çıkardı. Günün değişen gereksinimleri, işçi aristokrasisinin de yapısını değiştirdi. Teknik elemanların net ücretleri, benzer konumdaki idari personelin ve öğretmenin yaklaşık 2 katına çıktı.

Kamu kesimindeki vasıflı işçiler sendikalaştılar. 1957-58 yıllarına kadar Türkiye'deki sendikalar bir ölçüde işçi aristokratlarının örgütleniydi. Ancak bu sendikalar bu nitelikleriyle bile, ülkemizde, 20 yıllık yoğun bir baskı döneminin ardından, sendikal örgütlenişin geteneğinin yeniden yaratılmasında katkıda bulundular. Vasıflı işçiler, siyasal ilişkileri de kullanarak, gerek görüşmeler yoluyla gerek çıkardıkları toplulukla iş uyumsuzlukları aracılığıyla, ücretlerinin satınalma güçlerini arttırdılar ve yasalarda tanınanların ötesinde hakler elde ettiler.

1957-58 bunalımından başlayarak DP iktidarının kamu kesiminde vasıflı işçilere karşı tavri olumsuzlaştı.

1960-90 Döneminde İşçi Aristokrasisinin Küçülüşü

1960-1990 dönemi de bazı ekonomik, toplumsal ve siyasal gelişmeler sonucunda, işçi aristokratlarına tanınan çeşitli ayrıcalıklar diğer işçilere ve diğer emekçi sınıflara da yaygınlaştırılarak, birer ayrıcalık olmaktan çıktı. Buna bağlı olarak, Türkiye'de işçi aristokrasisinin boyutları giderek küçüldü. Bu değişiklikte etkili olan başlıca etmenler şunlardır:

Köylülükle görel fark azaldı. Köylülüğün gelir düzeyi yükseldi. Tarımda teknolojik gelişme ve hükümetlerin oy kaygısıyla uyguladıkları yüksek taban fiyatı ve benzeri politikalar nedeniyle, köylülük geçmişi yoksulluğundan ve geriliğinden önemli ölçüde kurtuldu. Yurtdışına çalışmaya giden kişilerin ülkeye gönderdikleri kaynaklar da işçi

istikrar tedbirleri işgücü giderlerinin düşürülmesini zorunlu kıldı. Parlamenter demokrasi ve sendikal haklar çerçevesinde bu amaca ulaşılmadı. Bu koşullarda ekonomi-dışı yöntemler uygulandı. 12 Eylül sonrasında toplu iş sözleşmesi kapsamındaki tüm işçilerin gerçek ücretleri düşürülürken, yüzdeleri zamlar uygulandı ve yan ödemeler azaldı. Böylece, toplu iş sözleşmesi kapsamındaki sendikal işçiler arasında ücret farklılaşması yarandı; ancak diğerlerine göre yüksek ücretler bile geçmişteki ortalama ücretlerin çok altında kaldı. Ücret farklılaşması bir işçi aristokrasinin yaratılmasıyla sonuçlanmadı.

1980 ve sonrasında "memur" statüsünde istihdam edilen idari ve teknik personelin işçi aristokratlığı kalmadı. Son yıllarda uygulaması genişletilen sözleşmeli personel statüsünde çalışanlara verilen ücretler de yetersizliğini korurken, diğer haklarda geriye gidildi.

Bugün Türkiye'de işçi aristokrasisi olarak ele alınabilecek kesim, özel sektör işyerlerinde ustabaşular, teknik ve idari personelin üst düzeyleridir. Bu kişiler, sendikal işyerlerinde kapsam dışı personelin ancak bir bölümünü oluşturmaktadır.

Bir dönem Türkiye işçi sınıfının mücadelesinin önünde bir engel oluşturan, daha sonra yolunu açan ve örnek olan işçi aristokrasisi, 1980'li yıllarda iyice küçüldü ve sınıfın mücadelesini olumsuz biçimde etkileme gücünü önemli ölçüde yitirdi.

Görüş, Kasım 1990, Sayı 48

3 OCAK GENEL EYLEMİ VE ZONGULDAK GREVİ(*)

İsmi açıklanmayan ANAP'lı bir Bakan, Milliyet Gazetesi'nden Kemal Balcı'ya şunları söylüyordu (Milliyet, 16.3.1990):

"Bireysel terörün şu ya da bu şekilde üstesinden gelinir. Darbe söylentileri de anlamsız. Aşırı bir spekülasyon. Seçime kadar geçecek sürede en korkutucu olanı sendikalar. İnanılır gibi değil. Önümüzde beş kat ücret artışı ile geliyorlar. Bu çılgınlık. Böyle bir teklif, her türlü pazarlığı, her türlü uzlaşma ihtimalini peşinen önlüyor. Açıkça genel greve zorluyorlar demektir bu. Kötü niyetten başka bir biçimde açıklanamaz. Kafalarına grevi koydularsa, böyle inanamız artışlarla gelirler. Açıkça söylüyorum, sendikaların bu tutumunun sonu yok. Bunun altından ne bu hükümet, ne de bir başkası kalkamaz. Bundan korkmak lazım."

TİSK Başkanı Refik Baydur ise, 30 Kasım 1990 tarihli Güneş Gazetesi'nde yayımlanan bir görüşmede şunları söylüyordu: "Türk-İş sınıf sendikacılığına doğru bir kayış içindedir. Hata yapıyorlar."

Gerek ismi açıklanmayan sayın Bakan, gerek Refik Baydur, 1990 yılındaki gelişmelerin kendi açılarından ne kadar önemli olduğunu gerçekten doğru kavramışlardır.

1989 yılında yapılan grevlere 39 bin işçi katılmıştı. 1990 yılında yapılan grevlere ilişkin ön tahminler, grevci işçi sayısının 205 bin dolayında olduğunu göstermektedir. Bu rakam, Türkiye tarihinde bir rekordur. Daha önceki rekor ise 84 bin grevci işçiyle 1980 yılındaydı.

(*) Şubat 1991

164

tik ve siyasal taleplerin ifade edildiği 20 Aralık 1990 tarihli açıklamada kamuoyuna duyuruldu. Açıklamanın sonunda şöyle deniliyordu:

"Hiçbir üretim aracına zarar vermeksizin, üretim gücümüzü, yenden ve daha fazla üretmek ve adil paylaşım yollarını açmak için, istemlerimizi hayata geçirmekte demokratik yolları egemen kılmak için, bugüne kadar yaptığımız tüm uyarılara kulak tıkayan, umursamazlık gösteren her çevre ve başta siyasal iktidarı göreve davet için, üretimden gelen gücümüzün, 1 gün süre ile kullanılmasının ittifakı içinde ilk ihtarnız, tüm örgüt birimlerimizin kararlılığı ve katılımı içinde sendikalarımızca yerine getirilecektir."

Eylem kararının alınması öncesinde, işe gitmeme, vizite eylemi, işe gidip çalışmama, değişik işkollarına göre farklı eylem biçimleri uygulama gibi seçenekler tartışıldı.

İşe gitmeme eyleminin seçilmesinde çeşitli etmenler etkili oldu. Vizite eylemi ve işe gidip çalışmamakta işçilerin çok yoğun baskılarla karşı karşıya kalabileceği ve haklarında daha kolay yasal işlem yapılabileceği düşünüldü. İşkollarına göre farklı eylemler ise bazı sendikaların mücadeleden kaçmasına, bazılarının ise hedef durumuna gelmesi yol açabilirdi.

3 Ocak eyleminin kararlaştırılması ise şu gelişmelerin sonucunda oldu: Toplu iş sözleşmeleri birikti, uyuşmazlıklar tutulmuştu, toplu grevler gündemdeydi. 1991 yılının ilk aylarında 600 bin işçinin daha toplu iş sözleşmesi gündeme geliyordu. İşçiler, 1980 sonrasıın kayıplarının telafisini istiyorlar ve bunun için gerekli mücadeleyi vermeye kararlı olduklarını çeşitli biçimlerde ifade ediyorlar ve birbirinden kopuk kalan eylemlerle kanıtıyorlardı. Bazı sendikalar, 1989 Genel Kurulu kararları doğrultusunda, gereken toplu eylemlerin gerçekleştirilmesini ısrarla savunuyordu. Hakim sınıflar cephesinde bir çatlak vardı. ANAP gücünü iyice yitirmişti. SHP ve DYP, siyasal iktidarın zayıflatılmasında işçilerin meşru kitle eylemlerinin önemli bir eimen olduğunu kavramışlardı ve bu eylemlere destek veriyorlardı. Genelkurmay Başkanı'nun istifası iktidarın ne ölçüde yalnız kaldığının diğer bir göstergesiydi. Erken seçim tartışmaları gündemdeydi. Zonguldak TTK grevi, grevler sırasında kitle eylemlerini sürekli olarak işçi sınıfının tümünü ve halkın geniş kesimlerini dinamikleştiriyordu. Yaklaşan metal, tekstil ve kağıt grevlerinde hükümetin ve işverenlerin

166

Grev-dışı eylemlere katılanların sayısı ise grevcilerin herhalde birkaç katıdır.

Bu gelişmeler, 3 Ocak 1990 "genel eylemi" ve Zonguldak greviyle açlandı. 12 Eylül askeri yönetiminin çağdışı anti-demokratik yasak ve kısıtlamaları, işçi sınıfının meşru kitle mücadeleleriyle aşıldı. Türk-İş, Anayasa'nın 54. maddesinde açık ve kesin bir biçimde yasaklanan genel grevi değil, "genel eylem"i yaptı. Zonguldak'ta grevci işçiler, aileleri ve konukların oluşturduğu 70-80 bin kişilik kitleler, yasadışı gösteri ve yürüyüşler yapmadılar; Genel Maden İş Sendikası Genel Başkanı Şemsi Denizer'in televizyonda yayınlanan konuşmasında belirtildiği gibi, "sohbet toplantıları" düzenlediler. 60-70 bin kişi Zonguldak'tan Ankara'ya doğru yürüyüşe geçtiğinde, herhangi bir yasa çiğnemedi; seyahat etme özgürlüğünü kullandı.

Çağdışı ve anti-demokratik yasak ve kısıtlamaların meşru kitle eylemleriyle geçersiz kılınması, bütün önemli sendikal örgütlerin organ kararlarıyla desteklediği, özel olarak kapsam dışı bırakılan bazı işkolları dışında tüm işkollarındaki ve tüm bölgelerdeki işçilerin katıldıkları ilk gerçek "genel eylem"dir. 3 Ocak genel eylemi, 1986'da başlayan, 1987-88'de yaygınlaşan ve 1989-90'da kitleleşen ve gelenekleşen meşru kitle eylemlerinin doğal sonucu ve uzantısıdır.

Genel eylem, Türk-İş Başkanlar Kurulu'nun, ekonomik, demokra-

3 Ocak Genel Eylemi

Türkiye işçi sınıfı tarihinde, çeşitli bölgeleri ve işkollarını kapsayan ve sendikal işçilerin yaklaşık üçte birinin katıldığı genel grevler oldu. Ancak, 3 Ocak genel eylemi, bütün önemli sendikal örgütlerin organ kararlarıyla desteklediği, özel olarak kapsam dışı bırakılan bazı işkolları dışında tüm işkollarındaki ve tüm bölgelerdeki işçilerin katıldıkları ilk gerçek "genel eylem"dir. 3 Ocak genel eylemi, 1986'da başlayan, 1987-88'de yaygınlaşan ve 1989-90'da kitleleşen ve gelenekleşen meşru kitle eylemlerinin doğal sonucu ve uzantısıdır.

Genel eylem, Türk-İş Başkanlar Kurulu'nun, ekonomik, demokra-

165

tavrının köklü bir biçimde değiştirilebilmesi, ancak birlikte meşru kitle eylemlerini genel eylem düzeyine çıkartmakla mümkündür.

Genel eylem kararı bu koşullarda alındı ve 20 Aralık'ta şube yöneticileriyle yapılan bir toplantıdan sonra, 1500 kişi Anıtkabir'e yürüdü.

TİSK, 3 Ocak genel eylemine çok yumuşak bir biçimde yaklaştı. Sorunun hükümetle olduğunu, işçilere disiplin cezası verilmemesi gerektiğini, yalnızca işe gelinmeyen günün yevmiyesinin ve hafta tatili ücretinin kesilmesini istedi.

Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi ise 21.12.1990 tarihinde soruşturma açtı. Ancak hükümetin tavrı önce yumuşaktı. 21.12.1990 tarihindeki açıklamada, genel eylem karışılmayacağı belirtiliyordu. Fakat 26.12.1990 tarihinde yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında tavır sertleşti. İşe gitmemenin yasadışı olduğu iddia edildi. Sert bir genelge yayımlandı. İşe gelmeyenlerin işten atılması ve mahkemeye verilmesi istendi. Kamu işveren sendikaları ise, bu eylemle ilişkin ihtiyatı tedbir kararı alınması için Ankara iş mahkemelerine dava açtılar.

Hükümet bir taraftan sertleşirken, diğer taraftan, Türk-İş yöneticilerini, sorunların görüşülmesi amacıyla bir toplantıya çağırdı. Ancak Türk-İş yönetimi bu görüşme önerilerini reddetti, daha önce birçok kez görüşüldüğünü ve siyasal iktidarın tavrında olumlu bir gelişmenin görülmediğini açıkladı.

Türk-İş'in 3 Ocak genel eylemi kararı, Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketini ülkemizdeki barış, demokrasi ve özgürlük mücadelesinin fiili öncüsü durumuna getirdi. Türkiye Barolar Birliği, TMMOB, Türk Tabipler Birliği başta olmak üzere, tüm demokratik kitle örgütleri, Türk-İş'i ziyaret ederek, genel eylemi desteklediklerini açıkladılar. Hak-İş, Laspetkim-İş, Otomobil-İş, Çelik-İş de eyleme katılacaklarını bildirdiler. SHP ve DYP, 30-31.12.1990 tarihlerinde, genel eylemi yasal kabul ettiklerini ve desteklediklerini açıkladılar. SHP, Ocak ayının ilk haftasını "işçilerle dayanışma haftası" ilan etti. Bu tarihe kadar Türk-İş'i sermayenin sözcüsü ve Amerikan güdümünde bir örgütlenme olarak suçlayan bazı sol çevreler de, 3 Ocak eylemini desteklediklerini açıkladılar. Bazı kişiler bu amaçla yasadışı bildiriler dağıttılar. Gazetelerde, toplumun değişik kesimlerinden birçok kişi ve kuruluşun 3 Ocak genel eylemine destek ve katılımın davet ilanları yayımlandı. Basın, hemen hemen tümüyle, genel eylemi destekledi. Güneş

167

gazetesi, 3 Ocak günü, destek amacıyla, gazetelerin yayınlanmamasını bile önerdi.

Hükümet de kamuoyu oluşturmak için çeşitli girişimlerde bulundu. Örneğin, 26 Aralık 1990 günü MÇP Kartal ilçe binasının bazı kişilerce basılması televizyonda önemli bir haber olarak verilerek, 12 Eylül 1980 öncesi anımsatılmaya çalışıldı. 1 Ocak 1991 günü ise Türkiye Gazetesi Başyazarı Yalçın Özer ve Prof. Sulhi Dönmezer televizyona çıkarıldı. Bu kişiler, genel eylemin yasadışı olduğunu iddia ettiler. Ankara 6. ve 8. iş mahkemeleri 31.12.1990 tarihinde genel eylemle ilgili ihtiyati tedbir kararı aldıysa ve bu durum televizyondan mümkün olduğunca yaygın bir biçimde duyurulduysa da, Türk-İş yönetimi bu eylemde kararlı olduğunu açıkladı.

Bütün bu baskılara ve önleme çabalarına karşın, genel eylemde katılmaması kararlaştırılan enerji, banka, Demir-Çelik fabrikaları ve kampanyanın sürdüğü 12 şeker fabrikası işçileri dışında, sendika üyelerinin yüzde 75-80'lik bir bölümü, 3 Ocak 1991 tarihinde işe gitmeyecek, üretimden gelen gücünü kullandı. Olağanüstü hal bölgesindeki işçiler de işe gitmemeye eylemine katıldılar. Londra'da destek gösterileri yapıldı. Bazı üniversitelerde öğrenciler ve öğretim üyeleri boykot yaptı. Az sayıda esnaf da gönüllü olarak işyerlerini açmadı.

3 Ocak 1991 günü işe gidip çalışan işçiler arasında Aliğa Rafinerisi'ndeki 1200 işçi de vardı. Bilinçlilik ve kararlılıklarını geçtiğimiz yıllarda birçok kez kanıtlamış olan Aliğa işçilerinin bu tavrı; herhalde 1980 öncesinde benzer bir eylem nedeniyle tüm Aliğa işçilerinin işten çıkarılmasının acı anılarına dayanıyordu.

3 Ocak genel eylemi önemli bir olay olmaksızın başarıyla sonuçlandırıldı. İstanbul'da Paşabağçe-Beykoz'da 5000 kadar işçi yürüyüş yaptı. Ankara ve İstanbul'da işçi olmayan bazı kişiler korsan gösteriler düzenlediler ve bombalı pankartlar astılar. Polis alarındaydı. Bazı illerde askerler yedekte bektiler. 340'ı İstanbul'da olmak üzere 500 dolayında insan gözaltına alındı. Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi Savcılığı'nın Şevket Yılmaz'ı gözaltına alacağı söylentileri yayıldıysa da, bu adım atılmadı.

Genel eylem Türkiye'de hayati etkiledi ama tümüyle durduramadı. Hak-İşe bağlı Öz İplik-İş ve Öz Gıda-İş sendikalarının üyeleri genel eyleme katılmadı. Deniz ulaşımında çalışan işçilerin sınırlı ka-

talımı, özellikle İstanbul ve İzmir'da eylemi olumsuz etkiledi.

Memurların katılımı çok sınırlı kaldı. Bazı belediyelerdeki memurlar işe gitmedi. Demiryollarında çalışan memurlar, bazı hastahanelerdeki hekimler ve sağlık personeli yemek boykotu yaptı. Yeni gelişmekte olan memur sendikacılığının, kendi kitlesini hareket geçirme açısından Türk-İş'ten öğreneceği çok deneyimin bulunduğu ortaya çıktı. 3 Ocak genel eyleminin derslerinden biri, memur sendikacılığının 1980 öncesinin memur demekçiliğinin bazı hatalarını yinemesinin kitleden kopma gibi bir sonuç doğuracağıydı.

Demiryollarındaki çok sayıda ücretlinin memur ve sözleşmeli personel statüsünde istihdam edilmesine bağlı olarak, banliyo trenlerinde önemli aksamlar olmadı. Aynı durum PTT hizmetlerinde de yaşandı.

Enerji ve bankacılık gibi, kapitalizmin sinir merkezlerinde genel eylem uygulamama kararı ise, genel eylemin etkisini azaltırken, enerji ve bankacılık işkollarında çalışanların önemini bir kez daha ortaya koydu.

Bir günlük bir genel eylemin esas etkisinin, fabrikalardaki doğrudan üretimden öte, halkı doğrudan etkileyen belediye hizmetleri (kentiçi ulaşım, su, havagazı-doğalgaz, temizlik), sağlık, eğitim ve diğer ulaştırma (deniz ve demiryolu taşımacılığı) alanları ile sermayeyi doğrudan ve derhal etkileyen enerji, bankacılık, yükleme-boşaltma ve iletişim alanlarında olduğu ortaya çıktı.

3 Ocak genel eyleminin ardından birkaç özel şirket işyerinde birkaç yüz işçi işten çıkarıldı. Ancak 15-16 Haziran ve 1976 DGM direnişi sonrasında olduğu gibi, öncül işçilerin büyük çaplı kıyımına gidilmedi, kara listeler yayınlanmadı. İşçilerin bu meşru eylemi birlikte gerçekleştirmiş olmaları ve siyasal partilerin ve halkın bu meşru eyleme verdikleri destek, işverenlerin ve siyasal iktidardan tepkisini frenledi.

Zonguldak Grevi

Genel Maden İş Sendikası'na üye 42 bin maden işçisi 30 Kasım 1990 tarihinde greve başladı. Grev öncesinde çeşitli grev-dışı eylemlere başvuruldu. Ancak Türkiye Taşkömürü Kurumu grevinin belirleyici özelliği, grev sırasında da meşru kitle eylemlerinin aralıksız sürdürül-

mesiydi.

TTK grevi Zonguldak grevi oldu. 42 bin işçinin Zonguldak ilinde yoğunlaşmış olması, ildeki tüm emekçi sınıf ve tabakaların ve hatta diğer kesimlerin desteğini almak açısından önemli bir avantajdı. Gruplu (mürlü) işçiler nedeniyle, köylerin halkı da büyük destek veriyordu. Diğer taraftan, Zonguldak'la sınırlı bir bakış getirmesi açısından da bir tehlike taşıyordu. Grev, kasıtlı olarak zarar ettirilen ve emek üretkenliğinin görece olarak düşük olduğu bir kamu işletmesinde, işçiyi ezme isteyen bir zihniyete karşı yapıldı. İngiliz maden işçilerinin 1984 yılında daha iyi koşullarda verdikleri mücadelenin yenilgiyle sonuçlanması, TTK grevinin başarısı konusunda kuşku doğuruyordu. Ancak Genel Maden İş Sendikası'nın grev sırasında grev-dışı kitle eylemlerini ısrarlı bir biçimde sürdürmesi ve Zonguldak halkından ve diğer bölgelerdeki emekçilerden sağlanan destek, bu çemberi kırdı. Zonguldak grevinin 3 Ocak genel eylemine desteği ve bu eylemden aldığı güç de, İngiliz maden işçilerinin grevinden bir başka önemli farkı oluşturuyordu.

Grev sırasında, eski işyeri komitelerinin genişletilmesiyle oluşturulan grev komiteleri önemli işlevler üstlendi. Belediyelerin özellikle SHP'ilerin elinde olması, grevcilere önemli bir desteğin sağlanmasını mümkün kıldı. SHP ve DYP'nin, Erdal İnönü ve Süleyman Demirel'in da katılımıyla Zonguldak'ta yaptıkları mitingler, hem işçilerin gücünü kendilerine ve kamuoyuna gösterdi, hem de ülkenin diğer bölgelerindeki desteğin artmasına katkıda bulundu.

İşçiler arasındaki siyasal görüş, mezhep, bölge farklılıkları kenara atılarak, siyasal iktidara karşı açık tavır alındı. Bu tavır, özellikle miting ve yürüyüşlerde atılan sloganlarla ifade edildi. Basın greve verdiği destek de önemliydi.

Zonguldak grevcileri, eşleri ve çocuklarının da katıldığı miting ve yürüyüşlerini, demokratik gelenekler yaratarak ve geliştirerek sürdürdüler. Sendika ile işçiler bütünleşti. Sendikamın iç örgütlenmesi daha da geliştirildi. Grev, işçilerin fiili önderliğinde bir halk hareketine dönüştü.

4-8 Ocak 1991 tarihlerinde 60-70 bin kişinin katıldığı yürüyüş ise, Türkiye işçi sınıfı tarihinde özel bir öneme sahiptir. Otobüsle gidilmesine izin verilmemesi üzerine onbinlerce insan yürüyüşe geçti. Yürü-

yüşe SHP, HEP, SBP ve daha sonra da DYP milletvekilleri ile bazı sendikaların yöneticileri katıldı.

Türk-İş, 3 Ocak eyleminin hemen ardından, bu yürüyüşten vazgeçmesini önerdi; ancak Genel Maden İş'in kararlı tavrı karşısında, bu önerisinde ısrarlı davranmayarak, yürüyüşü desteklediğini açıkladı. Ancak yeterli aktif desteği de vermedi. Türk-İş'in ve bağlı sendikaların yönetimlerinin ve çok sayıda milletvekilinin en ön safta yer alacakları, tüm ülkedeki işçilerin ve halkın maddi-manevi desteğine sahip 60-70 bin kişilik bir kitlenin yürüyüşünün engellenmesi halinde çok zor olurdu.

Burada akla gelen bir soru, Türk-İş yönetiminin yeterli aktif desteği vermemesinin nedenidir. Bu konuda basit suçlamalar yapmak yerine, süreci kavramaya çalışmak daha doğru bir yöntemdir.

Türk-İş içinde bazı sendikacılar, işçilerin birlikte meşru kitle mücadelesinden güç almak yerine, üst düzey ilişkileri tercih ediyor; işçilerin hareketlenmesinden, sendika-içi demokrasinin gelişmesinden çekiniyordu. Bu tavır, nedenlerden yalnızca biriydi.

Türk-İş yönetimi, 3 Ocak genel eyleminin başarıyla sonuçlanması konusunda son derece duyarlı davrandı. Başarıyla sonuçlanmak, başanlı katılımın ardından, işçilerin ve özellikle de öncül işçilerin önemli bir zarar görmemesi demektir. İş Yasası'nın 18. maddesine göre, yasa dışı bir eylemin işverence öğrenilmesinden sonraki 6 iş günü içinde işveren bir işlem yapabilir. 6 iş günlük süre geçtikten sonra bir işlem yapma hakkını yitirir. Genel eylemin yasadışı grev olup olmadığı tartışmaları sürerken, 15-16 Haziran ve DGM direnişinde olduğu gibi, çok sayıda işçi işten çıkarılıysa, 1985-1990 dönemi-mücadelerinin işyerilerindeki öncül işçi birikimi çok büyük bir darbe yerd. Aliğa'nın deneyimli işçilerinin yaklaşık 15 yıl önceki bir eylemde verdikleri darbeyi nasıl unutmadıkları ortadadır. Türk-İş'in 4 Ocak yürüyüşüne gereken aktif desteği vermemesinde, bu konuda kamuoyuna yansımamış bazı tehditler veya en azından kaygılar etkili olmuş olabilir.

Türk-İş yönetiminin bu tavrının ikinci nedeni, Türk-İş'in 1989 yılı Aralık ayındaki genel kurulunda yapay bir biçimde yaratılan saflaşmanın bazı çevrelerce yeniden gündeme getirilmesidir. İşçilerin siyasal ayrılıklarını kenara koyup, ortak sınıf tavrına girdiği koşullarda, bazı sendikacılar, içeriği muğlak ve kaynağı şüpheli "sağ"- "sol" ayrımını

gündeme getirdiler ve konfederasyon içi çelişkileri ön plana çıkardılar. Şemsi Denizler'in BBC'ye verdiği demeçte, 1980 sonrası kayıplarının önde gelen sorumlusu olarak Şevket Yılmaz'ı göstermesi de, yürüyüş eylemine gerektiği gibi sıcak bakmayanların tavrının sertleşmesine ve genel kurul hesaplarına girilmesine neden oldu.

Türk-İş ve bağlı sendikaların aktif desteği sağlanamayınca, barikat aşılamadı. Barikat aşılamayınca, işyeri komitelerine danışmadan ve onların onayı olmaksızın, geriye dönüş kararı alındı. Genel Maden-İş'in gayet güzel bir biçimde geliştirdiği ve oturttuğu iç örgütlenmesinin dışında alınan bu karar, önemli sorunlar yarattı. Ancak, sendikaların yeni yarattığı geleneğe aykırı biçimde alınan karara bile tüm yürüyüşçülerin uyması, işçi-sendika bütünleşmesini, işçilerin sendikalarına ve yöneticilerine olan güvenini ve işçilerin iç örgütlenmesinin ve disiplinlerinin gücünü kanıtlamaktadır. Zonguldak işçisinin öncüsü, sınıf dışında şu ya da bu kesim değil, Genel Maden İş Sendikası'dır.

8 Ocak'ta yürüyüşe son verildikten sonra, Genel Maden İş Sendikası yöneticileri ile Ankara'da yetkililer arasında yapılan görüşmelerden bir sonuç alınmadı. Sendikaların verdiği üç günlük süre aşıldı, ancak sorunu çözme umudu tümtüyle kalmadığından görüşmeler (ara sıra) sürdü. 17 Ocak 1991 tarihinde başlayan Körfez Savaşı sonrasında kamuoyunun grevlere olan ilgisi azaldı. 25 Ocak 1991 tarihinde Bakanlar Kurulu'nun aldığı karar uyarınca tüm grevler "genel güvenlik" gerekçesiyle bir ay süreyle ertelendi.

Sonuç

3 Ocak genel eylemi ve Zonguldak TTK grevinden bazı sonuçlar çıkarılabilir.

Türkiye'de sendikalar işçi sınıfının en önemli ve önemi giderek daha da artan demokratik örgütleridir. Sendikalar tarihsel görevlerini tamamlamışlardır, aksine ülkemizde bu görev giderek artmaktadır. İşyerlerinde sendikaların alternatifli kitle örgütlenmeleri önem kazanmamıştır ve sendikaların aktif rolüyle, sendikal örgütlenmelerin parçaları haline dönüşmektedir. Sınıt mücadelesi geliştikçe, sendikal örgütlenmelerin çeşitli adlar altındaki işçi komiteleri aracılığıyla gelişmekte, sendika-içi demokrasi eğilimi güçlenmekte, geçmiş

MEMUR SENDİKACILIĞI: GEÇMİŞİN IŞIĞINDA GÜNÜMÜZÜN GÖREVLERİ

1990 yılının önemli olaylarından biri, memurların, 1982 yılından beri varolan sendikalaşma haklarını kullanmaya başlamalarıdır. Türkiye işçi sınıfının bir kesimini oluşturan memurlar, henüz yeterince kitleselleşememekle birlikte, önemli bir adım attılar. Memur sendikacılığı önmümüzdeki dönemde ancak doğru bir program benimserse, kitlesellik kazanabilir, siyasal iktidarla ücretler ve diğer çalışma koşulları konusunda sonuç alıcı bir pazarlık yapılabilir, geniş katılımlı meşru kitle eylemleri gerçekleştirilebilir. Memur sendikacılığının bugününü kavramak ve doğru bir program geliştirebilmek ise, geçmişini bilmekle mümkündür.

Memurların Sendikalaşma Hakkı

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden başlayarak, memurlar, mülksüzleşmiş (üretim araçlarına sahip olmayan) örgüt ücretliler olarak, işçi sınıfının bir kesimidir.¹ 1950 öncesinde, beden çalışması ağırlıkta olan birçok vasıflı işçi de memur statüsünde istihdam edilmiştir.

1. Bu konuda bkz. Y. Koç, "Memurlar Hangi Sınıftan?", Görüş, Eylül 1990 ve Y. Koç, "İşçi Aristokrasi ve Türkiye", Görüş, Kasım 1990.

dönemlerden kalan hatalar düzeltilmekte, eksiklikleri giderilmekte, pislikler temizlenmektedir. Sendikalar, toplumumuzun en demokratik örgütleri olarak, gelişen olaylar ve ortaya çıkan yeni görevler karşısında kendilerini yenileme ve geliştirme güçleri olduğunu kanıtlamışlardır.

Sendikalarda örgütlü işçi sınıfı, ülkemizde çağdaş demokrasiyi kurma, demokrasinin sınırlarını genişletme, demokrasiyi koruma ve kollama görevini üstlenecek ana güçtür. İşçiler, kendi sınıf çıkarları doğrultusunda devletten, işverenlerden, hükümetten ve mevcut siyasal partilerden bağımsız bir tavır geliştirmektedirler.

Sendikal birlik, 1980 yılında teslimiyet çizgisinden, 1990 yılında mücadele çizgisine gelmiş olan Türk-İş'te gerçekleşmiştir. Türk-İş ve bağlı sendikaların yönetimleri son yıllarda verilen ekme ve demokrasi mücadeleleriyle çok değişmiştir ve 1991 yılı mücadelelerinin etkisiyle, önmümüzdeki dönemde daha da değişecek ve gelişecektir.

Çağdaş ve anti-demokratik yasalar ve kısıtlamalar, artık gelenek-selleşen birlikte meşru kitle eylemleriyle aşılmaktadır.

İşçiler giderek daha politize olmakta, sorunlarının çözümünün siyasal değişimlerden geçtiğini kavramaktadırlar. Ancak ilginç bir nokta, işçilerin bu politikleşme sürecinin, mevcut partilerden bağımsızlaşma ile birlikte gelişmesidir. Politize olan işçiler, işçi hareketinin bölünmesini önlemek için ve mevcut siyasal partileri yetersiz bulduklarından, siyasal partilerden bağımsız kalmaya veya en azından öyle gözükmeye özen göstermektedir. Ancak, diğer taraftan, Türk-İş Genel Teşkilatlanma Sekreteri Mehmet Bamyacı, Genel Maden İş Genel Başkanı Şemsi Denizler ve Türk-Metal Genel Başkanı Mustafa Özbek'in, işçilerin kendi partilerini kurmaları gerektiği yolundaki açıklamaları da önemlidir. Bu açıklamalar, kısa vadede değilse de, uzun vadede etkili olabilecek bazı gelişmelere işaret ediyor olabilir.

25 Ocak 1991 tarihinde grevlerin ertelenmesi, sorunları çözülmemiştir. Grevlere neden olan sorunlar durmaktadır ve Körfez Savaşı nedeniyle daha da büyüyecektir. Savaşın olağanüstü koşullarında yapay önlemlerle gözlerden gizlenildiği sanılan durum ise, korku eşliğinin aşıldığı ve sınıfın kendisine güveninin özellikle 3 Ocak genel eylemi ve Zonguldak greviyle iyice arttığı koşullarda, savaş sonrasında çok ilginç gelişmelere neden olacaktır.

1909 yılında kabul edilen Tatil-i Eşgal Kanunu, "kamuya ilişkin hizmetleri yerine getiren kurumlarda sendika kurulması yasaktır" hükmünü getiriyordu.² 1926 yılında kabul edilen 788 sayılı Memurlar Kanunu'nda ise memurların grev yapmaları yasaklanırken (m.65), sendikalaşmaya ilişkin bir yasak bulunmuyordu. Bu boşluk, İşçileri Bakanlığı tarafından 1946 yılında yayınlanan bir kitapta şöyle doldurulmaya çalışılmaktadır:³

"Memurların sendika teşkiline gelince; sendikalar patrona karşı amelenin menfaatlarını korumak amacıyla kurulduğuna ve memurlarla bunları istihdam eden devlet arasında bir menfaat ziddiyeti bulunmadığına ve esasen sendikaların mücadele şekillerinin en başlıcası patrona karşı grev yapmak olup memurlar için grev hakkı tanınmamış olduğuna göre, memurların sendika teşkiline hakları olmadığı neticesine varılmakta ve 25 Temmuz 1325 tarihli Tatil-i Eşgal Kanunu'nun amme hizmeti gören müesseselerde bile sendika teşkil edilmesini meneyen hükümler mütalaya takviye eden mahiyette bulunmaktadır."

Ancak, bu yoruma katılmak mümkün değildir, çünkü Tatil-i Eşgal Kanunu, "hükümetten ruhsat veya ayrıcalık alarak demiryolu, tramvay ve liman işleriyle aydınlatma işleri gibi kamuya yönelik bir hizmetle yükümlü bulunan her çeşit şirketi"⁴ kapsıyor ve burada çalışan hizmetlilere (müstahdehne) ve amele (işçilere) grev hakkı tanıyordu. Devlet memurları bu yasanın kapsamı dışındaydı. Bu nedenle, 1923-1951 döneminde ne Tatil-i Eşgal Kanunu, ne de 788 sayılı Memurlar Kanunu memurların sendikalaşmasını yasaklamıştır.

1938 yılında kabul edilen Cemiyetler Kanunu, sınıf esasına dayalı cemiyet kurmayı yasaklıyordu. Ancak buradaki hükümün memur sendikalarının kapsamadığı ileri sürülebilir. Ayrıca, 1946 yılında bu hüküm de kaldırıldı.

1951 yılında ise, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 98 sayılı

2. "Umuma müteallik hizmet ifs eden müessesatta sendika teşkilı memnudur." (m.8).

3. Hayri Orbun, *Türkiye'de Devlet Memurlarının Hukuki Rejimi*, İst., 1946, s. 202.

4. "Hükümet-i seniyeden ruhsat veya imtiyaz istihval ederek demmiryol ve tramvay ile liman muameleleri ile umur-u tenriyeye gibi umuma müteallik bir hizmet ile mükellef bulunan her nevi müessesat..." (m.1).

Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı Sözleşmesi TBMM tarafından onaylandı. Ancak, özellikle bugün önemli olan bu belgenin kapsamının; ilişkin çok temel bir konuda bir hata veya tahrifat yapıldı. 98 sayılı Sözleşmede tanınan örgütlenme ve toplu pazarlık gibi temel hakların kullanımının "devletin yönetiminde görev alan memurlara" tanınmayabileceği belirtiliyordu. Sözleşmenin Türkçeye resmi çevirisinde "devletin yönetiminde görev alan" ibaresi çıkarıldı ve memurların hiçbirinin 98 sayılı Sözleşmenin tanıdığı haklardan yararlanamayacağı ileri sürüldü.

Memurlar, 98 sayılı ILO Sözleşmesinin onaylanmasıyla sendikalar kurabilmek için güçlü bir dayanak sağladılarsa da, bu doğrultuda adım atılmadı veya atılmadı. 1961 Anayasası'nın 46. maddesi ile "tüm çalışanlara" sendikalaşma hakkının tanınmasına kadar, memurların sendikalaşma hakkının olmadığına inanıldı; ayne 1982-1985 ve hatta 1982-1989 döneminde olduğu gibi.

Memurlar için memur sendikası kurman yasak olmadığı 1923-1951 döneminde sendika kurmadılar ve sendikal örgütlenme hakkı için bir mücadele vermediler; ve 1951 yılında 98 sayılı ILO Sözleşmesinin onaylanmasıyla sendikalaşma hakkı tanındığında bu hakkı niçin kullanmadılar?

1961 öncesinde ülkede hakim olan anti-demokratik havadan daha önemli olan etmen, memurların işçi aristokratı kimliği olsa gerektir. Memurlar bu dönemde memur dernekleri, yardımlaşma sandıkları, kooperatifler kurdular⁵. Ancak bu örgütlenmeler, işveren olan devlete karşı haklarını korumaya ve yeni haklar elde etmeye yönelik değildi. Memurlar, özellikle 1946 ve hatta 1950'ye kadar, önemli maddi ve manevi ayrıcalıklara sahiptiler; kendilerini devletin sahihi görürler ve diğer emekçi sınıf ve tabakalara tepeden bakarlardı. İşgalci Yunan güçlerine ve yanı zamanda çok-uluslu Osmanlı İmparatorluğu'na karşı verilen ulusalcı mücadele olan Kurtuluş Savaşında ve daha sonraki uluslaşma ve çağdaşlaşma mücadelesinde aydın ücretlilerin oynadığı önemli rol, sınıf tavrının gelişmesini önledi. Bağımsız ve güçlü bir sanayi işçisi hareketinin olmaması da, memurların sınıf bilincinin

5. Bu konuda bkz. Y.Koç, "1947 Yılında Sendika-Dışı İşçi Örgütlenmeleri", Mülkiyetler Birliği Dergisi, Haziran 1989, s.42-48; Y.Koç, "Öğretmenlerin Örgütlenmesi", a-bece, Eylül 1989, s.6-9.

(a) Komite, kamu işletmelerinde 'memur' ve 'sözleşmeli personel' statüsünde çalışanların sendika kurma ve diledikleri sendikaya üye olmalarını sağlayacak şekilde, hükümetin, yürürlükteki ve çıkarılması düşünülen mevzuatta değişiklik yapmasını ve bu konudaki gelişmeleri Komite'ye bildirmesini ister.

(b) Komite, yalnızca devletin yönetimi ile ilgili işlerde görev yapan memurların 98 sayılı Sözleşme kapsamı dışında tutulduğunu hatırlayarak, kamu işletmelerinde 'memur' ve 'sözleşmeli personel' statüsünde çalışanların 98 sayılı Sözleşmenin 4. maddesi uyarınca istihdam ve ücret koşullarının toplu pazarlık emellerini sağlayacak şekilde, hükümetin yürürlükteki ve çıkarılması düşünülen mevzuatta değişiklik yapmasını ister. Komite, Sözleşmelerin ve Tavsiye Kararlarının Uygulanması ile ilgili Uzmanlar Komitesi'nin dikkatini olayın bu yönü üzerine çeker.

(c) Komite, örgütlenme özgürlüğü ilkeleri uyarınca, yalnızca kelimenin tam anlamıyla gerekli hizmetleri yerine getiren işçilerin grev hakkından yoksun bırakılabileceğini hatırlayarak, hükümetin şehir için demiryolu ve diğer raylı taşımacılıkta grevi yasaklayan ulusal mevzuat hükümlerini değiştirmesini ve bu konudaki gelişmeleri Komite'ye bildirmesini ister.

Memurların 1990 yılı örgütlenmelerinde, 1980 sonrasındaki gerçek gelir kayıplarının yanı sıra, sendikacı işçilerin 1989 yılı bahar aylarındaki meşru kütle mücadeleleri sonucunda önemli maddi haklar elde etmeleri ve işçi ücretlerinin memur aylıklarının önemli ölçüde aşması etkili oldu. Diğer taraftan, 26 Mart 1989 yerel seçimlerinde siyasal iktidarın büyük bir darbe yemesi de memurları cesaretlendirdi. Belediyelerin birçoğunda ANAP'ın yenilgi alması ve özellikle Ankara, İstanbul ve İzmir'de belediyelerin SHP'nin eline geçmesi, belediyelerde çalışan memurların daha özgür hareket edebilme olanaklarını yarattı.

Bazı Gelişmeler ve Tehlikeler

Türkiye'de memur sendikacılığındaki bazı gelişmeler ve gündemdeki çeşitli tehlikeler şöyle özetlenebilir:

1. Memurların önemli bir bölümü kendilerini hala işçi sınıfının bir

gelişmesinde olumsuz bir rol oynadı. Memurların maddi ayrıcalıkları 1945 ve özellikle de 1950 sonrasında diğer ücretlilere de yaygınlaştırılarak, ayrıcalık olmaktan çıkarıldı. Ancak işçi aristokratlığından düşmenin insanların bilincine yansması çok uzun bir zaman aldı. Başka ülkelerde ağırlıklı sanayi işçilerinden oluşan işçi aristokratileri, kısa vadeli kesimsel çıkarları için bağımsız örgütlenme geleneği yaratabilmişse de, Türkiye'de memurlar böyle bir gelenek yaratamadılar. Bu ve benzeri nedenlerle, memurlar arasında 1961 öncesinde işverenlerine karşı çıkarılmaları korumak için bağımsız sendikal örgütlenmeler yaratma doğrultusunda güçlü bir eğilim oluşmadı.

1961 Anayasası'nın 46. maddesi ile memurların sendikalaşma hakkı açık bir biçimde tanındı. Bu hak, Suat Hayri Ürgüplü'nün başbakanlığı sırasında çıkarılan 624 sayılı Devlet Personeli Sendikaları Kanunu ile kullanılabilmeye başladı (17.6.1965 tarihli R.G.), 1965-1971 döneminde memur sendikaları kuruldu, ancak bunlar çeşitli nedenlerle sınırlı bir etkinlik gösterebildiler. Yine de TÖS, İlk-Sen gibi sendikaların mücadeleleri işçi sınıfı tarihinde önemli sayılabılır.

1971 yılında Anayasa'da yapılan bir değişiklikle, memurların sendikalaşması açık bir biçimde yasaklandı. 1971-1980 yılları, memur demerçililiği dönemiydi.

1982 Anayasası'nın nihai biçimine memurların sendikalaşmasını yasaklayan bir hüküm konmadı; büyük olasılıkla unutuldu. Bu konuya ilk kez Prof. Dr. Alpaslan Işıkli, 1985 yılı sonlarında TMMOB tarafından düzenlenen Kamu Çalışanları Kurultayı'nda dikkat vakti ve konuyu tartışmaya açtı. Bu alanda çalışanların, çeşitli kuruluşların yöneticilerinin ve memurların, sendikalaşma haklarının var olduğuna inanmaları ve bu doğrultuda somut girişimlerde bulunmaları 4-5 yıl aldı. Yasal olarak var olan bu hakkın kafalarda meşrulaştırılması çabasında Eğitim-İş, çeşitli memur demerçilerinin Tabipler Odalarının önemli katkısı oldu.

1990 yılında ILO Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi'nden de, Türkiye'deki memurların sendikalaşma, toplu pazarlık ve grev haklarını savunan önemli bir karar çıktı. Komitenin, Demiryol-İş Sendikası'nın doğrudan yaptığı şikayet başvurusu üzerine hazırladığı 29 Mayıs 1990 tarihli raporunda, T.C. Hükümetinden ilk kez Türkiye'deki memurlara ilişkin olarak şu taleplerde bulunuluyordu:

kesimi olarak görmemektedir. Bu anlayış değiştirilmedikçe, işçi sınıfının birliği sağlanamaz ve sınıfın gücü etken bir biçimde kullanılamaz.

2. ILO Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi, Türkiye'de memurların da toplu pazarlık ve grev haklarına sahip olmasını istemekle birlikte, bugün için bu haklar mevcut değildir. Prof. Dr. Mesut Gülmez, toplu pazarlık yoluyla bazı konularda haklar alınabileceğini ileri sürmektedir; ancak, siyasal iktidarın yapısı değişmeden bu çok zordur. Memur sendikaları, işveren olarak devletle karşı karşıyadır. Diğer bir deyişle 1.5 milyon kişiyi kapsayacak bir mücadele söz konusudur. Bu mücadelede memur sendikalarının elinde henüz toplu pazarlık ve grev hakları yoktur. Memur sendikalarının mücadelesi siyasal kararları doğrudan ilgilendirdiğinden, ekonomik mücadele çok daha kapsamlı ve gelişkindir. Ancak bu siyasallaşma ile sendikaların siyasal partilerden bağımsızlığı bir arada gelişmelidir.

3. Elde bulunan yasal hakların sınırlı olduğu durumlarda, yeni hak elde edebilmenin tek yolu, küleselleşmektir. Ancak yüzbinlerce memuru temsil eden memur sendikaları, işçi sendikalarından da destek alarak, meşru mücadeleler sürdürülebilirler.

4. Memur sendikalarının küleselleşebilmesinin önkoşulu, sendikal birliktir. Sendikal birlik için ise, bu kuruluşların siyasal hareket ve partilerden bağımsızlığı ve örgüt-içi demokrasi gereklidir. Bugünün memur sendikalarında, 1980 öncesinin memur demerçilerinin bazı olumsuz özelliklerinin sürdürülmesi, sendikal bölünmeye, anti-demokratik uygulamalara ve siyasal hareket ve eğilimlerle içiçe geçmeye gidebilir. Bu ise, bölünme, zayıflık ve ayrıca örgütlülük geleneğinin yaratılamaması sonucunu doğuracaktır. 3 Ocak genel eylemine memur sendikalarının yaptıkları çağrılara karşın memurların katılımının son derece sınırlı kalmış olması, 1980 sonrasının korkularının henüz aşılamamış olduğunu ve bilinçli öncü memurlar tarafından kurulan memur sendikalarının henüz içinde bulundukları zayıflığı ve kütle desteğinin kısıtlı olduğunu göstermektedir. Öncü memurlar ile memur kütlesi arasında (özellikle belediyeler dışında) önemli bir kopukluk vardır. Buna karşın, Eğitim-İş'e karşı Eğitim-Sen, Bem-Sen'e karşı Tüm-Bel-Sen ve Sağlık-Sen'e karşı Tüm-Sağlık-Sen'in kurulması, bu konuda duyulan kaygıları haklı çıkaran gelişmelerdir. Şubat 1991 başına kadar kurulan 7 memur sendikasının biri (Kam-Sen) genel sendika ni-

teğinden, diğer 6 sendika üç işkolunda birbirinin rakibidir.

5. Memur sendikaları, Türk-İş ve bağlı sendikalar ile, bağımsızlık ve işlerine karşılık olarak karışmama temelinde, işbirliği ve güç-birliği geliştirmelidir.

Sonuç

Memur sendikacılığında bugün gündemin birinci maddesi, (a) henüz işçi sınıfının bir praçası olduğunu yeterince kavrayamamış, (b) bağımsız sınıf örgütülüğü (sendikal) geleneği çok sınırlı olan, (c) toplu pazarlık ve grev hakları bulunmayan ve (ç) devlet gibi büyük bir işverenle karşı karşıya olan 1.5 milyonluk memur kitlesi içinde, örgütlülük ve birlikte meşru kitle mücadelesi geleneği yaratmaktadır. Bu konuda da, 1989 ve 1990 yıllarının Türk-İş ve bağlı sendikalarından ve bazı bağımsız sendikalardan öğrenecek çok deneyim vardır.

Tıp Dünyası, Nisan 1991, Sayı 2

180

çilerin, kamu kesiminde Türk-İş'i yaratan ve Türk-İş'in daha da geliştirdiği sendikalaşma geleneğini aşan bir mücadele eğiliminin ürünüydü.

Emek-sermaye çelişkisini işyerlerinde yaşayanların mücadele eğiliminin ürünü olan DİSK, tarihsel olarak görevini yerine getirerek, bu eğilimi daha örgütlü ve sistemli bir hale getirdi ve öncelikle özel sektör işçileri için bir umut oldu. Kamu sektöründe çelişkiler keskinleştiçe ve ülkede baskılar arttıkça, kamu sektörü işçileri de DİSK'e kaymaya başladılar.

1960'lı yılların ikinci yarısında Türkiye işçi sınıfının çeşitli kesimleri arasında çıkar farklılıkların önem kazandı. Bu ise doğal bir biçimde DİSK'i yarattı. DİSK'i yaratan, ne ayrılmak isteyen TİP'li sendikacılar, ne de TİP'li sendikacıların ayrılmasını isteyen CHP'li ve AP'li sendikacılar. Bu kişilerin ve örgütlerin tavır ayrılımları etkili olmuştur ama, DİSK'in yaşaması ve büyümesi, bu sürecin toplumun ve sınıf mücadelesinin nesnel gereksinimlere uymasının bir sonucudur. Diğer bir deyişle, bu koşullarda sendikal birliğin parçalanması kaçınılmazdı. Ancak, belirli tarihsel koşullarda, örgütleniş geleneğine mücadele geleneği katabilmek için, bu tür bölünmeler gözle alınabilir ve alınmıştır.

Bugün geriye dönüp "ayrılmamalıydı" demek, kanımca, yanlıştır. Sendikal hareketin bölünmesinin olumsuzlukları da olmuştur ama bugün Türk-İş'in 3 Ocak 1991 genel eyleminde DİSK'in yansıttığı ve geliştirdiği mücadelecilik geleneğinin büyük payı ve katkısı vardır. DİSK'in yaşaması ve gelişmesi, 1967 yılında DİSK'i kuranların tarihsel olarak doğru bir karar verdiklerinin kanıtıdır. Türkiye işçi sınıfı hareketi, DİSK'i yaratana ve DİSK'i 1967 yılından 1980 yılına kadar değişen koşullara uyum sağlayacak biçimde sürekli olarak geliştirilenlere şükran borçludur.

DİSK, kapitalizmin sömürüsüne karşı oluşan tepkiyi örgütledi ve bu tepkiyi sınıf mücadelesi içinde olgunlaştırarak, kapitalizme karşı bilinçli bir sınıf tavrına dönüştürmeye çalıştı.

DİSK, devletten, siyasal iktidardan, sermayeden ve sermaye partilerinden bağımsızdı, Amerikan istihbarat örgütlerinin denetiminde değildi.

DİSK, sınıf bilinci ve mücadelesi temelinde bir sendikal anlayışa sahipti. Sendikal eğitimlerinde sınıf bilinci verildi.

182

DİSK, KATKILARI VE SENDİKAL BİRLİK

Cumhuriyet Halk Partisi, işçi sınıfının zaten zayıf olan sendikal örgütlenişini 1925-1946 döneminde yok etti. En basit sendikal hakları kullanmak isteyenler büyük baskılarla karşılaştılar. 1946 yılında sendikalaşma hakkının fiilen yeniden tanınmasından 1960 yılına kadar sendikacılık yapanların büyük bir çoğunluğu, sendikal örgütlenişini yeni işçi kuşaklarına tanıtmada ve onyolların baskısının bilinçlerinde yarattığı korkuyu aşarak sendikal örgütleniş atışkanlığı geliştirmede önemli başarılar elde ettiler. Ancak, insanların iradelerinin ve müdahalelerinin ötesindeki çeşitli nesnel tarihsel nedenlere bağlı olarak, ortaya çıkan sendikal örgütleniş geleneği, sınıf bilinci ve mücadelecilik ruhu açısından çok zayıftı.

1963 yılında grev hakları toplu pazarlık dönemine geçildi. Sendikal örgütlenişin somut ürünleri arttı. Kamu sektöründe devletin önemli ölçüde denetimindeki sendikalaşmanın elle tutulur sonuçlarını görenlerin çabalarıyla sendikalaşma özel sektör işyerlerinde de yaygınlaşmaya başlayınca, emek-sermaye çelişkisi keskinleşti. Emek-sermaye çelişkisinin keskinleşmesi, Türkiye İşçi Partisi'nin sosyalizm mücadelesinde işçi sınıfının kendiliğinden hareketi ile yakın bağlar kurma çabasıyla ve TİP'li sendikacıların Türk-İş'ten dışlanmasıyla çakıştı; ve ortaya DİSK çıktı.

Türkiye sendikacılık hareketi tarihinde Türk-İş'in yanı sıra DİSK dışında başka konfederasyonlar da kuruldu. Ancak bunların hiçbiri iz bırakmadı. DİSK, özel sektörde emek-sermaye çelişkisini yaşayan iş-

181

DİSK, üye kitlesini yönetime ve sorumluluğa katma doğrultusunda bilinçli çabalar içindeydi.

DİSK, işçilerin işyerlerindeki tepkilerini örgütlü mücadeleye dönüştürdü, sınıfın belirli kesimlerinin mücadele eğilimini güçlendirdi ve yaygınlaştırmaya çalıştı.

DİSK, mitingler, direnişler ve özellikle de 1 Mayıs kutlamalarıyla işçi sınıfına yeni gelenekler kazandırdı.

Bugün Türkiye işçi sınıfı belirli bir noktadaysa, DİSK'i DİSK yapan bu özelliklerin ve bu özellikleri yaratan işçilerin, yöneticilerin ve sendika çalışanlarının bunda önemli bir payı vardır.

DİSK, bu özellikleri nedeniyle, hakim sınıfların işçi sınıfına yönelik saldırılarının birinci hedefi olmuştur. 12 Eylül sonrasında DİSK ve bağlı sendikaların yöneticileri yargılanırken, Türk-İş'in ve Hak-İş'in DİSK'e yönelik düşmanca tavrı da DİSK'in temsil ettiği bağımsız sınıf tavrı nedeniyleydi.

DİSK'in katkısının ve olumlu özelliklerinin sergilenmesi ve değerlendirilmesi, DİSK'in , gerek işçi sınıfının o günkü nesnel konumundan ve gerekse de yöneticilerinin tavırlarından kaynaklanan bazı hataların ve eksikliklerinin göz ardı edilmesi sonucunu doğurmalıdır.

Kişileri ve örgütleri putlaştırarak veya fazla yüceltmek, insanın kendi yarattıklarına tapmasına benzer ve anti-demokratik uygulamaların zeminini oluşturabilir. DİSK'i eleştirel bir gözle ele almak, önmüzdeki dönemde geçmişten ders çıkarabilmenin ön koşuludur. DİSK'in sermayenin birinci hedefi durumunda olduğu ve DİSK davasının sürdüğü koşullarda bu değerlendirmeler yapılamazdı. Ancak DİSK'in yeniden faaliyete geçmesi söz konusu olunca, DİSK'in açılması talebimiz gerçekleşme safhasına geçince, değerlendirmeler de gündeme gelmelidir. "DİSK eleştirilemez" gibi anlayışlara katılmak mümkün değildir.

DİSK'in deneyimlerinden günümüz açısından yararlı sonuçlar çıkarabilmek için, aşağıdaki konuların tartışılmasında yarar vardır:

1. DİSK ve bağlı sendikalarda sendika-içi demokrasi tam olarak uygulanmamıştır. Sendika tüzüklerinde de önemli ölçüde anti-demokratik hükümler yer almıştır.¹ DİSK'te ve bağlı sendikaların ba-

1. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Y.Koç, "12 Eylül Öncesinde Sendika Tüzüklerinde Sendika-içi Demokrasi", Cahit Talas'a Armağan, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yay. No.9, Ankara, 1990, s.331-353.

183

zalarında yaşanan tasfiyecilik uygulamaları, yeni sendikaların kurulmasına ve sendikal yapının daha da parçalanmasına neden olmuştur. "Tabanın söz ve karar sahibi olması" biçiminde ifade edilen ilkenin ne ölçüde uygulandığı tartışılmalıdır. Bu sonucun ortaya çıkmasında DİSK'in fazla politikleşmesinin etkisi vardır.

2. Sınıf ve kitle sendikacılığı anlayışı, "dar meslek çıkarlarına dayalı sendikacılık" anlayışının ve sendikaları siyasal partilerin aracı olarak gören anlayışın alternatifidir. DİSK'te sınıf ve kitle sendikacılığı anlayışı savunulurken, uygulamada her zaman bu anlayışa uyulmamıştır.

3. DİSK yönetimleri, sınıf tavırları nedeniyle, sol siyasal hareketlerin DİSK'i kullama çabalarına hoşgörüyle yaklaşmışlar ve bunun sonucunda DİSK, siyasal hareketlerin mücadele alanlarında birine dönüşmüştür. Bu ise DİSK yöneticilerinin 1979 yılında (tabandan kaynaklanmayan ve güç almayan) bir siyasal parti kurma çabasına kadar uzanmıştır.

4. DİSK'e bağlı sendikalarla Türk-İş'e bağlı sendikaların özellikle kamu kesimi işyerlerinde bağladıkları toplu iş sözleşmelerinde ücretler, iş güvencesi ve diğer konularda elde ettikleri haklar konusunda önemli farklar yoktur.²

5. DİSK yöneticileri 15-16 Haziran olayları ve 1976 DGM direnişi sırasında mücadeleye önderlik edici bir tavır takınmamışlar, 12 Mart askeri müdahalesini desteklemişlerdir.

DİSK, 1967-1980 dönemindeki anlayışları ve uygulamalarıyla değerlendirildikten sonra, yapılması gereken diğer bir çalışma 1980-1991 döneminde dünyada, Türkiye'de, Türkiye işçi sınıfında ve Türk-İş'te meydana gelen köklü niteliksel değişikliklerin, DİSK'in sendikal örgütlülük ve mücadele anlayışında ne tür değişikliklere yol açması gerektiği konusundadır.

1991 yılının dünyası, Türkiyesi, Türkiye işçi sınıfı ve Türk-İş'i 1980 yılındakinden gerçekten çok farklıdır.³ Bugün Türkiye işçi sınıfı bir bütün olarak emek-sermaye çelişmesini yaşamakta ve meşru kitle

² Bu konuda 129 toplu iş sözleşmesindeki hükümlerle ilgili olarak bkz. Y. Koç, "12 Eylül Öncesinde Kamu Kesiminde İşçiler ve Toplu İş Sözleşmeleri", Marksizim ve Gelecek, No.4, Güz 1990, s.131-158.
³ Bkz. Y.Koç, "12 Eylül İşçi Sınıfına Neler Kazandı?", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, No.123, Eylül 1990, s.23-26.

SINIF VE KİTLE SENDİKACILIĞI

Türkiye işçi sınıfı özellikle 1989 yılından itibaren ülkemizin toplumsal ve siyasal yaşamında ağırlığını artırdı. Bir dönem tartışılan konulardan biri, sendikaların işçi sınıfının mücadelesinde önemini yitirip yitirmediğiydi. Yitirmediği kanıtlandı. Bugün tartışılan konu ise, ülkemizin işçi sınıfının yapısında meydana gelen değişikliğe bağlı olarak, sendikaların yapısının ve işleyişinin nasıl olması gerektiği. DİSK'in yeniden faaliyete geçişi de, tartışmalarda bu konunun önemini artırdı.

DİSK 1967 yılında kuruldu. 1975 yılında yapılan 5. Genel Kurul'dan sonra (genel kurul kararlarında yer almamasına karşın), "sınıf ve kitle sendikacılığı" anlayışını savunmaya başladı.

Bugün "sınıf ve kitle sendikacılığı" anlayışı yeniden tartışılıyor. Ancak bu kavramın içeriği konusunda önemli farklılıklar söz konusu.

Bazı kişiler, "sınıf ve kitle sendikacılığı" anlayışının DİSK'in kuruluşundan beri savunulduğunu sanıyor. Bu anlayışın, 1975 yılında yapılan 5. Genel Kurul sonrasında DİSK Genel Merkezi'nde görev alan uzmanlarca geliştirildiğini (daha doğrusu, başka ülkelerdeki sendikalarından aktarıldığını) bilmiyor.

Bazı kişiler ise, 1975-1980 döneminde DİSK'te savunulan "sınıf ve kitle sendikacılığı" anlayışına ve o dönemki bazı uygulamalara tepki duyarak, "sınıf ve kitle sendikacılığı" nı yadsıyor.

Doğru anlaşılacak koşullarla, "sınıf ve kitle sendikacılığı"nın güncümüz koşullarında savunulması gerektiğini ve sendikaların da bu doğrultuda geliştiği düşüncesindeyim. "Sınıf ve kitle sendikacılığı"nın doğru kavranabilmesinin önkoşulu olarak da, "sınıf bilinci" ile "sosyalist sınıf bilinç" arasında bir ayırım yapılması gerektiğini sanıyorum.

mücadelesini gelenekselleştirmektedir. Bu koşullarda, Türkiye işçi sınıfının sendikal birliğini Türk-İş içinde emek-sermaye çelişkisi temelinde mücadeleciler bir platformda gerçekleştirmek ve güçlendirmek mümkündür. Sınıfın eğilim de bu doğrultadır. Ancak Türkiye işçi sınıfının bugün önde gelen talebi, DİSK ve bağlı sendikaların derhal açılması, malvarlıklarının gerçek sahiplerine geri verilmesi ve böylece 12 Eylül askeri darbesinin sonuçlarından birinin daha silinmesidir.

12 Eylül askeri darbesi sonrasında DİSK'in örgütü çalışması sona erdirildi, ancak DİSK'i yaratan ve DİSK'in daha örgütlü ve sistemli hale getirdiği mücadeleciler sınıfı tavrı, Türkiye işçi sınıfının diğer kesimlerine de yayıldı.

Birlik, Haziran 1991, Sayı 8

Türkiye'de 1920'li yılların sonlarından itibaren, "sınıf" ve "işçi sınıfı" olgusunu yalnızca sosyalistler-komünistler savundu. Dönemin iktidarı, kuzey komşusundaki yapı değişikliğinden o denli ürkmüştü ki, sınıf olgusunu yadsıyarak, sınıf mücadelesini engelleyebileceğini zannetti.

CHP bu anlayışını, "ortanın solu" görüşünü benimsedikten sonra da sürdürdü. Türkiye'de Kemalist CHP'nin biçim değiştirmesiyle ortaya çıkan sosyal demokrasi de, bu konuda devraldığı mirası değiştiremedi ve "işçi sınıfı" sözcüğünü kullanmaktan özenle kaçındı.

1960'lı yıllarda da "işçi sınıfı" ve "sınıf bilinci" gibi kavramları kullananlar, yalnızca sosyalistlerdi. Çeşitli nedenlere bağlı olarak, sınıf mücadelesinin görelî geriliği, sosyalist olmayan birçok kişinin bu olguyu kabullenmesini engelliyordu.

Birçok sosyalist, işçilere "ayrı bir sınıf olduklarını" öğretmeye çaba gösterdi ve bunu yaparken onlara "sosyalist siyasal bilinç" vermeye çalıştı.

Bazı sosyalistler-komünistler de, bu suçlamalardan etkilenerek, sınıf mücadelesini gerçekten kendilerinin yarattığını ve yaratabileceklerini sandılar. Ayrıca, sınıf bilinci ile sosyalist bilincin birliği ve ayrılmazlığı kanısı doğru ve yaygınlaştı.

DİSK'in daha kuruluşundaki belgelerde, sınıf bilinci, sosyalist bilinç, devrimcilik gibi kavramların pek net bir biçimde anlaşılmadığı görülmektedir. Bu karmaşa, 1975 yılından sonra "sınıf ve kitle sendikacılığı" anlayışında da sürdü.

Sınıf bilinci, işçinin, sorunlarının nedeni olarak sermayeyi görmesi ve ona karşı mücadele etmeye başlamasıdır. Diğer bir deyişle, sınıf bilinci, sermayenin sömürü süreci içinde yarattığı baskı ve yoksulluğa karşı TEPKİ'dir. Sınıf bilinci, sermayenin baskı ve sömürüsüne karşı KENDİLİĞİNDEN gelişir. Sınıf mücadelesi de, gelişen sınıf bilincine bağlı olarak ve sınıf bilincini daha da artırarak, sosyalistlerin-komünistlerin "tahrikine" gerek kalmadan, KENDİLİĞİNDEN ortaya çıkar.

İşçiler, tarihsel olarak bilimsel sosyalizmle tanışmadan çok önce sınıf bilincine kavuştular, sınıf mücadelesi verdiler ve sermayenin baskı ve sömürüsüne karşı çeşitli sınıf örgütlenmelerine gittiler.

Bazı sendikalar ilk ortaya çıktıklarında, sınıfın ortak ekonomik ve

siyasal taleplerini ifade eden sınıf örgütlenmeleriydi. Ancak bunlar ilk başlarda kalıcı olmadı. Buna karşılık, vasıflı işçiler arasındaki meslek dayanışmasına dayalı meslek sendikaları varlığını sürdürdü ve 19. yüzyılın son onyılına kadar sınıf içindeki ana örgütlenmeydi. 19. yüzyılın son onyılında ise vasıflı-vasıfsız tüm işçileri kapsayan sınıf sendikacılığı (o zamanki adıyla, "yeni sendikacılık") gündeme geldi.

Sınıf bilinci, kapitalizmin baskı ve sömürüsüne sınıf olarak karşı çıkıştır. Sınıf mücadelesinin sosyalistler değil, kapitalistler yaratır. İşçilerdeki sınıf bilincini de sosyalistler değil, kapitalistler (normal davranışlarıyla) yaratır ve geliştirir.

Kapitalizmin baskı ve sömürüsüne karşı tepki gösterirken, alternatif sistem arayışları gündeme gelir. Alternatiflerden biri, uygun olmayan koşullardaki yaklaşık 75 yıllık deneyimden sonra yeniden tartıştığımız, sosyalizmdir.

Sınıf bilinci olan her işçi, kapitalizmin alternatifi olarak sosyalizmi benimsemek zorunda değildir.

Ülkemizde uzunca bir dönem sınıf olgusunu ve bilincini yalnızca sosyalistlerin savunmasına bağlı olarak, birçok kişinin kafasında, sınıf bilincine ulaşan her işçinin otomatik biçimde sosyalist olması gerekiyordu. Bu anlayış DİSK'e yansdı.

DİSK, kurulduğu tarihten itibaren, yazılı metinlerinde sosyalizmi savundu ve 1969 seçimlerinde sosyalizmi savunduğu herkesçe bilinen Türkiye İşçi Partisi'ne oy verilmesini istedi. DİSK'in savunduğu "sosyalizm" anlayışının içeriği, bu tavrın sendika üyelerince ne ölçüde benimsendiği ve DİSK'in bu doğrultudaki başarılarının üyelerin parti tercihlerini ve DİSK'e bağlı sendikalara üye olmayanların DİSK'e karşı tavrını hangi doğrultuda ve ne ölçüde etkilediği ayrıca tartışılmalıdır.

DİSK yayın organlarında 1975 yılı sonlarından itibaren gözükken "sınıf ve kitle sendikacılığı" anlayışının ilk ortaya konuşunda da, bir taraftan geçmişle bağını sürdürülmesi kaygısıyla, diğer taraftan sınıf bilinci ve sosyalist siyasal bilincin farklılığının kavranılmamasına bağlı olarak, "sınıf ve kitle sendikacılığı"nın "devrimci sendikacılık" olduğu ifade edildi. 1975-1977 döneminde yönetimde olan grup ve anlayışın 1977 sonunda görevden ayrılmaması sonrasında da "sınıf ve kitle sendikacılığı" sürdürüldü. Özellikle 1978 yılında Ören'de yapılan

toplantıda kabul edilen belgede, "sınıf ve kitle sendikacılığı"nın sosyalizmi amaçladığı açıkça ifade edildi.

Çok basit ama çok önemli bir çelişki bir türlü kavranılmadı. "Sınıf sendikacılığı" anlayışı ile sosyalizmin amaçlandığı belirtildi ve bu anlayış DİSK ana tüzüğünde ve DİSK'e bağlı sendikalar için hazırlanan "Tek Tip Demokratik Tüzük"te "amaç ve ilkeler" maddesine kondu. Tüzükte, "Sendikaların amaç ve ilkelerine aykırı davranışların üyelerden çıkarılacağı" ifade edilerek, sendika üyeliği için, bilimsel sosyalizmi benimseme önkoşulu getirildi. Bir taraftan böylece bir önkoşul getirilirken, diğer taraftan, "kitle sendikacılığı" anlayışı içinde, siyasal görüşü ne olursa olsun her işçinin sendikaya üye olabilmesi gerektiği savunuldu.

Buradaki sorun, "sınıf bilinci" ile "sosyalist siyasal bilincin" birbirine karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Sorunun çözümü de, bu ikisini birbirinden ayırmaktır. 24 Ocak ve 12 Eylül sonrasında sermayenin işçi sınıfının bütününe karşı başlattığı yoğun ve sistemli saldırı, bu konudaki anlayışların netleşmesi için gerekli koşulları yaratmıştır. Sermayenin yoğunlaştırdığı sınıf mücadelesi, siyasal görüşü ne olursa olsun tüm işçilerde sınıf bilincini ve sermayeye karşı mücadele edilmesini gerektirdiği anlayışını geliştirmiştir. Bugün, DYP'ye, SHP'ye, Refah Partisi'ne oy veren ve kesinlikle sosyalist olmayan birçok işçi, sınıf bilincine sahip olarak, sosyalizmi bir alternatif olarak benimseyen (sosyalist siyasal bilince sahip) bazı işçilerle birlikte, emek-sermaye saflaşmasında bilinçli bir biçimde yerini almaktadır.

"Sınıf ve kitle sendikacılığı" günümüzün sendikacılık anlayışı değildir.

Bugün işçi sınıfı ile sermayedar sınıf bir bütün olarak karşı karşıyadır. En küçük işyerindeki toplu iş sözleşmesi görüşmelerinde bile, masanın bir tarafında işçi sınıfının tümü, masanın diğer tarafında sermayedar sınıfın tümü oturmaktadır.

Bugün, emek-sermaye saflaşması son derece net ve açık bir biçimde yaşanmakta ve görülmektedir. Çok farklı siyasal partilere oy veren yüzbinlerce işçi, bu saflaşma içinde sermayeye karşı mücadele edebilmekte, meşru kitle eylemleri sırasında "işçilerin birliği sermayeyi yenecek" sloganını atabilmektedir.

"Sınıf ve kitle sendikacılığı, nesnel konumu itibariyle emek-

sermaye çelişkisinde taraf olan, sınıf mücadelesinde yerini alan ve sınıf bilincine sahip işçilerin, hak ve özgürlüklerini geliştirmek için sermayeye ve onun siyasal alandaki temsilcilerine karşı işçi sınıfının en geniş kesimlerinin birlikteliğini sağlayarak, meşru çizgide ve kitlelere dayanarak mücadele etme anlayışıdır.

Sermayenin sürekli ve sistemli saldırısının işçi sınıfı içindeki farklılıkları azalttığı ve bunların bölünmelere yol açmasını önlediği koşullarda, ancak bu biçimiyle anlaşılabilir bir sınıf ve kitle sendikacılığı, işçi sınıfının sermayeye karşı meşru kitle mücadelesi temelinde bir birlik oluşturabilmesini sağlayabilir. Bu birliğin günümüz koşullarındaki diğer iki koşulu ise, gelişkin bir sendika-içi demokrasi ve tüm siyasal partilerden, işverenlerden, hükümetten ve devletten gerçekten bağım-sızlıktır.

Birlik Dergisi

Eylül 1991

TÜRKİYE'DE ÜCRETLİLERİN MÜLKÜSÜZLEŞMESİ (1987)

Türkiye işçi sınıfı 1988-1991 döneminde önemli bir dönüşüm yaşadı. Meşru kitle eylemleri yaygınlaştı, kiteselleşti ve gelenekselleşti. 24 Ocak ve 12 Eylül öncesiyle karşılaştırıldığında, özellikle kamu kesimi işçilerinin siyasal iktidara ve sermayeye karşı tavrında bir nitelik değişiminde ve sınıf bilincinin hızla yaygınlaşmasından söz edebiliriz.

12 Eylül sonrasında yaşanan mutlak yoksullaşmanın bu süreçteki rolü büyüktür. Ancak ücretlilerin ulaştığı mülksüzleşme (üretim araçları mülkiyetinden kopma) düzeyi de önemlidir. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından 1990 yılı Aralık ayında yayınlanan "1987-Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları, Gelir Dağılımı"¹ çalışması, ücretlilerin mülksüzleşme düzeyi ve toplumsal sınıfların hatlarının netleşmesi açısından önemli bulgular içermektedir.

DİE tarafından 1973-1974 yıllarında, nüfusu 2000'in altındaki kırsal kesim yerleşim birimlerinde uygulanan anket ve 1978-1979 yıllarından nüfusu 10 binin üstündeki 40 yerleşim biriminde uygulanan anketin² sonuçları ile 1987 anketinin bulgularını güvenilir bir biçimde karşılaştırmak mümkün değildir.

1. DİE, 1987 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları, Gelir Dağılımı, DİE Yay. No. 1441, Ankara, 1990.

2. DİE, Kırsal Kesim Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamaları (1973-1974), DİE Yay., Ankara, 1979.

DİE, Kentel Yerleşim Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları (1978-1979), DİE Yay., Ankara, 1982.

Bu anket sonuçlarının değerlendirildiği bir çalışma için bkz. Y. Koç, "Türkiye'de Ücretlilerin Mülksüzleşmesi", Bilim ve Sanat, No. 32, Ağustos 1983, s. 15-17.

1. Gelir Elde Eden Nüfusun İşteki Statüsü

(a) Kişiler

Anket sonuçlarına göre, 1987 yılında Türkiye'de 52.9 milyon kişi, 11.0 milyon hanede yaşıyordu. Bu insanların 21.2 milyonu gelir getirci bir işte çalışırken, 1.9 milyon kişi çalışmıyor, ancak bir gelir elde ediyordu (emekliler, rantiyeler, vb.).

Gelir getirci bir işte çalışan fertlerin 7.5 milyonu ücretli (%35.5), 734 bini işveren (%3.5), 5.7 milyonu kendi hesabına çalışan (%26.7) ve 7.3 milyonu da ücretsiz aile çalışanıydı (%34.3).

(b) Hanehalkı Reisleri

Ülkede, bir gelir elde eden 11.0 milyon hanenin 9.7 milyonunda hanehalkı reisleri bir işte çalışıyordu. Bu hane reislerinin 4.2 milyonu (%43.2) ücretli, 676 bini işveren (%7.0), 4.8 milyonu kendi hesabına çalışandı (%49.8). 1.3 milyon hanenin reisi ise bir işte çalışmadan gelir elde ediyordu (Bkz. Çizelge 1/a ve 1/b).

Bu veriler bile, Türkiye'de emek-sermaye ilişkisinin ne kadar önem kazandığını ve ücretlerin düzeyindeki değişikliklerin toplumun ne kadar büyük bir bölümünü etkilediğini göstermektedir.

Çizelge 1/a: Gelir Elde Eden Fertlerin İşteki Statüsü

Statü	Toplam	Kentsel Bölge	Kırsal Bölge
Ücretli	7.513.657	4.867.883	2.645.744
İşveren	734.470	578.624	155.846
Kendi hesabına	5.667.120	1.696.928	3.970.192
(Ücretsiz aile çalışanı)	(7.259.906)	(363.776)	(6.896.130)
(Çalışmadan gelir elde eden)	(1.888.326)	(1.603.277)	(285.049)
TOPLAM	23.063.479	9.110.488	13.952.991

Çizelge 2/a: Ücret ve Maaş Gelirleri Elde Eden Fertler (1987)

	Türkiye Toplamı	Kentsel Bölgeler	Kırsal Bölgeler
Yalnız ücret-maaş gelir elde eden	5.938.030	4.046.782	1.891.248
Ücret ve ücret-dışı gelir elde eden	2.546.568	1.291.866	1.254.702
Ücret geliri elde eden toplamı	8.484.598	5.338.648	3.145.950
İşteki statüsü ücretli olan	7.513.657	4.867.883	2.645.774
Ücretli statüde olmayıp ücret geliri elde eden	970.941	470.765	500.176
İşteki statüsü ücretli olan	7.513.657	4.867.883	2.645.774
Yalnız ücret-maaş geliri elde eden	5.938.030	4.046.782	1.891.248
Ücret-dışı geliri olan ücretli	1.575.627	821.101	754.526

Türkiye toplamı olarak baktığımızda, 1987 yılında 1.9 milyon hanenin tek gelir kaynağı ücret ve maaştı (Bkz. Çizelge 2/b). 4.0 milyon hane ise hem ücret gelirin, hem de ücret-dışı gelire sahipti. Diğer bir deyişle, 5.9 milyon hane (çalışarak gelir elde eden tüm haneler yüzde 61'i) emek-sermaye ilişkisini doğrudan yaşıyordu. Bu hanelerin 4.2 milyonunun reisi ücretli statüsündeydi. 1.7 milyon hanede ise, hanehalkı reisi ücretli değilken, bu ailede ücret karşılığı çalışanlar vardı. Buna göre, çalışarak gelir elde eden tüm hanelerin yüzde 17.3'ünde kuşaklararası bir sınıf farklılaşması ve mülksüzleşme yaşanmaktadır.

Demiryol-İş Sendikası Araştırma Dairesi tarafından 1988 yılında yapılan kapsamlı bir ankete göre ise, TCDD işçilerinin yüzde 94.8'inin ücret dışında bir başka gelir kaynağı yoktu.³ TCDD işçileri-

3. Demiryol-İş, Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Günümüzde Demiryolu İşçisi, Demiryol-İş Yay. No. 61, Ankara, 1988.

Çizelge 1/b: Gelir Elde Eden Hanelerin Hanehalkı Reislerinin İşteki Statüsü

Statü	Toplam	Kentsel Bölge	Kırsal Bölge
Ücretli	4.200.853	2.772.527	1.428.326
İşveren	676.432	528.636	147.796
Kendi hesabına	4.839.934	1.311.625	3.528.309
Çalışmadan gelir elde eden	1.330.341	1.191.708	138.633
TOPLAM	11.047.560	5.804.496	5.243.064

(c) Emek-Sermaye Çelişkinisi Yaşayanlar

Ancak, emek-sermaye ilişkisinden etkilenenler yalnızca işyerinde kendi statüsü ücretle olanlar veya hanehalkı reisi ücretle olanlar değildir.

İşyerindeki statüsü ücretlilik olmasa da, geçici sürelerle işçilik yapan ve ücret geliri elde edenler de emek-sermaye çelişkinisinden etkilenir.

Bu çelişkidenden etkilenen diğer bir grup ise, hanehalkı reisi ücretli değilken, hanede ücret karşılığı çalışan bir veya birkaç kişinin bulunduğu hanelerdir.

1987 yılında 5.9 milyon kişi yalnız ücret geliriyle geçimini sağlıyordu (%28). Hem ücret, hem de ücret-dışı gelir elde edenlerin sayısı ise 2.5 milyondur. Diğer bir deyişle, toplam 8.5 milyon kişi (%40), ücret geliri elde ediyor ve emek-sermaye çelişkinisi yaşıyordu. Buna göre, 971 bin kişi, işyerindeki statüsü ücretlilik değilken, geçici sürelerle veya ikinci iş olarak ücret elde ediyordu. 1.6 milyon ücretlinin ise, ücret-dışı geliri vardı. Ücret-dışı gelir elde eden ücretlilerin oranı kırsal bölgelerde daha yüksekti (Bkz. Çizelge 2/a).

nin 1991 yılı yaz aylarındaki meşru kitle eylemlerinde büyük bir başarı göstermesinin nedenlerinden biri de bu durum olsa gerektir.

Çizelge 2/b: Ücret ve Maaş Geliri elde Eden Haneler (1987)

	Türkiye Toplamı	Kentsel Bölgeler	Kırsal Bölgeler
Yalnız ücret-maaş gelir elde eden	1.924.308	1.525.745	398.563
Ücret ve ücret-dışı gelir elde eden	3.955.997	2.084.316	1.871.681
Ücret geliri elde eden hane toplamı	5.880.305	3.610.061	2.270.244
Hanehalkı reisi ücretli olan hane	4.200.833	2.772.527	1.428.326
Hanehalkı reisi ücretli olmamasına karşın ücretli bulunan hane	1.679.452	837.534	841.918

Kentsel bölgelerde 1987 yılında 1.5 milyon hanenin tek gelir kaynağı ücret ve maaştı. 2.1 milyon hane ise hem ücret gelirin, hem de ücret-dışı gelire sahipti. Buna göre, kentsel bölgelerde 3.6 milyon hane (yani, kentsel bölgelerde çalışarak gelir elde eden tüm hanelerin yüzde 78.3'ü) aile ilişkileri içinde emek-sermaye çelişkinisi yaşıyordu. Kentsel bölgelerde ücretlerin satınalma gücünde bir değişiklik olduğunda, bundan yalnızca doğrudan işçilik yapanlar değil, ailenin toplam gelirin ücret geliriyle katkıda bulunulan tüm aileler, diğer bir deyişle, toplam ailelerin yüzde 78.3'ü etkilenmektedir.

2. Ücretlilerin Gelir Kaynakları

(a) Kişiler

Ücretlilerin mülksüzleşmesinin en önemli göstergesi, toplam gelirleri içinde ücret geliri payının iyice artmasıdır. Anket sonuçlarına göre, 7.5 milyon ücretli hanehalkı fertinin ücret ve maaş geliri, toplam

gelirin yaklaşık dörtte üçünü oluşturmaktadır.

Çizelge 3/a, cari fiyatlarla aylık toplam gelirin kaynaklarına göre dağılımını göstermektedir. Buna göre, Türkiye toplamında ücretlilerin toplam gelirin yüzde 72,4'ünü ücret ve aylıklar oluştururken, kentsel bölgelerde bu oran yüzde 75,1, kırsal bölgelerde ise yüzde 65,4'tür. Diğer bir deyişle, kırsal kesimde ücretlilerin mülksüzleşme düzeyi kentsel kesimdekine gerisindedir.

Çizelge 3/a: Ücretli Hanehalkı Fertlerinin Gelir Kaynaklarına Göre Aylık Toplam Geliri (1987, Cari Fiyatlar, Milyar TL ve %)

Çizelge 3/a : Ücretli Hanehalkı Fertlerinin Gelir Kaynaklarına Göre Aylık Toplam Geliri (1987, Cari Fiyatlar, Milyar TL ve %)

Gelir Kaynağı	Türkiye Toplamı		Kentsel Böl.		Kırsal Böl.	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
Maaş ve Ücret	801	72,4	596	75,1	205	65,4
Tarım	64	5,8	6	0,8	58	18,6
Ticaret	3	0,3	2	0,3	1	0,4
Hizmet	15	1,4	11	1,4	4	1,4
Tarım-dışı üretim	1	0,1	1	0,1	0	0,1
Gayrimenkul (kira)	107	9,7	92	11,5	15	4,9
Menkul Kıymet	12	1,1	11	1,4	1	0,3
Karşılıksız gelir (transfer)	103	9,3	75	9,5	28	8,8
TOPLAM	1.107		794		313	

Ülkemizde eve-iş-verme uygulaması son yıllarda sistemli bir biçimde yaygınlaşmaktadır. Eve-iş-verme sistemi içinde çalışan kişi biçimsel olarak, "kendi hesabına çalışıyor" gözüğe bile, gerçekte çalışma koşulları ve mekanı farklı olan bir ücretlidir. Anket sonucunda ortaya çıkan ücret-dışı gelirlerin bir bölümünün eve-iş-verme uygulamaya bağlı olduğu düşünülebilir.

1980 sonrasında ücretlerin satılma gücünde meydana gelen düşme, birçok ücretliyi ikinci bir işte çalışmaya itmiştir. İkinci işlerin bir

bölümü ise, ücret-dışı gelir biçiminde gözükebilecek, işportacılık, pazarcılık gibi işlerdir. Buna göre, ücretlilerin ücret-dışı gelirin olması, ya yeterince mülksüzleşme, ya da aşırı mülksüzleşip, ücretli olarak çalışacak ikinci bir iş de bulamayıp, işportacılık gibi işler yapma anlamına gelebilir.

Ücretlilerin, "tarım" geliri (toplam gelirin yüzde 5,8'i), ağırlıkla, köyde kendisine ait toprağı işleyen veya kendisi kentsel bölgelerde yaşarken köyündeki toprağı ortakçıya veren ücretlilerin bu kaynaktan gelen gelirin göstermektedir. Kırsal bölgelerde yaşayan hanehalkı fertlerinin "tarım" gelirin toplam gelir içindeki payı yüzde 18,6 gibi yüksek bir düzeydeyken, kentsel bölgelerdeki ücretlilerin "tarım" geliri yalnızca yüzde 0,8'dir.

Ücretlilerin toplam gelirin yüzde 9,7'sini oluşturan "gayrimenkul" gelirin yüzde 2,5'lik bölümü zafı kiradır; diğer bir deyişle, kendi evinde oturan ücretli için hapsedilmiş kira bedelidir. Köyündeki toprağı kiralamış olan ücretlinin geliri de bu kaleme dahil edilmiş olsa gerekir.

Ücretli hanehalkı fertlerinin toplam gelirleri içinde yüzde 9'luk bir paya sahip olan "karşılıksız gelirler" ise ağırlıkla vergi iadeleri ve sosyal güvenlik kuruluşlarının işgöremelik ödenekleridir.

Bu verilerde, köydeki yakın akrabalarından gelen bakliyat, hububat ve benzeri katkılar ise gözükmemektedir.

(b) Hanehalkı Reisleri

Ücretli hanehalkı fertlerinin toplam gelirleri içinde ücret geliri yüzde 72,4'lük bir yer tutarken, hanehalkı reisi ücretli olan hanelerin toplam gelirleri içinde ücret gelirin oranı yüzde 66,2'dir (bkz. Çizelge 3/b). Diğer bir deyişle, hanehalkı reisinin ücretli olmasına karşın, hanehalkı fertlerinin bazıları ücretli değildir, başka sınıflara mensuptur. Hanehalkının toplam geliri içinde "ticaret", "hizmet" ve "tarım-dışı üretim" gelirlerinin görece yüksekliği, aile içinde sınıfsal farklılaşmayı göstermektedir.

Çizelge 3/b: Hanehalkı Reisi Ücretli Statüde Olan Hanelerin Gelir Kaynaklarına Göre Aylık Toplam Geliri (1987, Cari Fiyatlar, Milyar TL ve %)

Kaynağı	Türkiye Toplamı		Kentsel Böl.		Kırsal Böl.	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
Maaş ve Ücret	672	66,2	507	69,8	165	15,2
Tarım	67	6,6	7	1,0	60	20,7
Ticaret	12	1,2	8	1,1	4	1,4
Hizmet	25	2,4	13	1,8	11	3,9
Tarım-dışı üretim	9	0,9	6	0,9	2	0,8
Gayrimenkul (kira)	111	10,8	94	12,9	16	5,6
Menkul Kıymet	13	1,3	12	1,6	1	0,4
Karşılıksız gelir (transfer)	108	10,6	79	10,8	29	10,0
TOPLAM	1.017		727		288	

3. Ücretli Olmayanların Ücret Geliri

Ücretlilerin mülksüzleşme düzeyini belirlemenin bir yolu, ücretlilerin ücret-dışı gelirlerinin toplam gelirleri içindeki oranını incelemektir. Bunu tamamlayan ikinci yol ise, ülkede elde edilen toplam ücret gelirini kazananların durumuna bakmaktır.

1987 yılında ödenen ücretlerin yüzde 98,5'ini, esas gelir kaynağı ücretlilik olan insanlar kazanıyordu. Kendi hesabına çalıştığı halde, geçivi sürelerle işçilik yapanların ücret gelirin toplam ücretlere oranı yalnızca yüzde 1,4 idi. (Bkz. Çizelge 4/a)

Çizelge 4/a: Ücret Ve Maaş Geliri Elde Eden Hanehalkı Fertlerinin İşteki Statüsü Ve Aylık Toplam Ücret-Maaş Geliri (1987, Cari Fiyatlar, Milyar TL)

İşteki statüsü	Türkiye toplamı	Kentsel bölgeler	Kırsal bölgeler
Ücretli	801	596	205

İşveren	1	1	0
Kendi hesabına çalışan	11	1	10
Toplam	813	598	215

Sınıfsal farklılaşmanın aile içine yansımaya bağlı olarak ücret ve maaş geliri olan hanelerin hanehalkı reislerinin işteki statülerinde sapa daha fazlaydı. Toplam ücret ve maaş gelirin yüzde 82,4'ünü hanehalkı reisi ücretli olan haneler kazanıyordu. Hanehalkı reisinin kendi hesabına çalıştığı hanelerin, ülkedeki toplam ücret ve maaş gelirin yüzde 9,6'lık bir bölümünü alması, mülksüzleşme doğrultusunda yaşanan sınıf değişimini göstermektedir. Hanehalkı reisinin çalışmadığı durumlarda ise, aile içinde ücretli olarak çalışan kişiler, ülkedeki toplam ücret ve maaş gelirin yüzde 6,3'ünü elde etmektedir. (Bkz. Çizelge 4/b)

Çizelge 4/b: Ücret ve Maaş Geliri Elde Eden Hanelerin Hanehalkı Reisinin İşteki Statüsü ve Aylık Toplam Ücret-Maaş Geliri (1987, Cari Fiyatlar, Milyar TL)

İşteki statüsü	Türkiye toplamı	Kentsel bölgeler	Kırsal bölgeler
Ücretli	672	507	165
İşveren	14	13	1
Kendi hesabına çalışan	78	29	50
Faaliyet dışı	51	49	2
Toplam	816	598	217

SENDİKACILIK HAREKETİNDE YENİ SORUNLAR VE SİYASALLAŞMA

Sermayedar sınıf, 24 Ocak ve 12 Eylül sonrasında Türkiye işçi sınıfını apolitekleştirmeye çalıştı; ama olağanüstü politikleştirdi. Bugün hayat daha da politikleşmeyi zorluyor.

İşçi sınıfı ekmek ile demokrasi arasındaki bağı çok somut bir biçimde yaşadı. 12 Eylül derbesinin, "anarşi" gibi bahaneler ile sürülerek, 24 Ocak istikrar programını gerçekleştirmek (gerçek ücretleri düşürmek) için yapıldığı bugün işçilerin büyük çoğunluğu biliyor. Sınırlı demokrasi bile elden gittiğinde, ekmek de ufaldı. İşçi sınıfının ve sendikaların siyasal alanda daha etkili olması gerektiği kitle tarafından öncelikle burada anlaşılmaya başladı.

Bugün, Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi, ülkede parlamenter demokrasinin korunması, kollanması ve geliştirilmesi mücadelesinde önderlik etmek zorunda olduğunu görüyor. Yeni bir darbe girişimi, karşısında işçi sınıfının örgütlü gücünü bulmalıdır ve herhalde bulacaktır.

Toplu iş sözleşmelerinin uygulanmasında ortaya çıkan sorunlar da, 1982 Anayasası ile kaldırılan hak grevinin önemini ve bunu değiştir-

mek için siyasal alanda mücadelenin zorunluluğunu öğretti.

İstikrar programını uygulayan askeri yönetim ve ANAP yönetimi, 1982 Anayasası'nın bile öngördüğü "sosyal devlet" anlayışı yerine "patron devlet" anlayışını yerleştirdi. Siyasal iktidarın işçi sınıfına bakışının işçilerin çalışma ve yaşama koşulları açısından ne kadar önemli olduğu ve bunu etkilemek için siyasal alandaki mücadelenin ne kadar gerekli olduğu bir kez daha yaşanarak öğrenildi.

Grevlerin yasaklandığı 1980-1983 döneminin ardından, siyasal iktidarın grevci işçinin karşısında çok açık bir biçimde tavır aldığı bir dönem yaşadık.

Siyasal iktidar, kamu kesimi işveren sendikalarını kurdurdu ve bunları TİSK'e üye yaptı. Her yıl için hükümetçe öngörülen enflasyon oranları düşük tutuldu, toplu iş sözleşmelerinin ücret zamları bunlara göre belirlendi ve gerçek ücretler sistemli bir biçimde azaltıldı.

Bütün bu nedenlerle, işçiler ve sendikalar önemli ölçüde siyasallaştılar ve ANAP'ın karşısında açık tavır aldılar.

Geçmişte hiçbir dönemde işçi sınıfı siyasal iktidara karşı bir bütün olarak böylesine açık bir tavır almamıştı. Ancak bu tavır alış, siyasal iktidarın enflasyon ve grevler konusundaki tutumuna ve işveren olarak davranışlarına karşı kitlesel olarak gelişti. Körfez krizi sırasında hükümetin savaş kışkırtıcısı politikasına sendikalar karşı çıktılar; fakat siyasal iktidarın maliye, istihdam, örgütlenme özgürlüğü, demokratik hak ve özgürlükler konularındaki politikaların konusunda işçi sınıfı kitlesel bir tavır almadı.

İşçiler ve sendikalar 1987 yılından itibaren siyasal alandaki etkinliklerini artırdılar. İşçi sınıfının genellikle sendikal örgütlülük içinde gerçekleştirdiği meşru kitle mücadeleleri sonucunda da 1980 sonrası- nın parasal kayıpları geri alındı.

Bugün işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin daha fazla siyasallaşması gerekiyor. Siyasallaşmada bir nitelik sıçraması yapamazsa, önümüzdeki dönemde önemli sorunlar yaşanacaktır.

Türkiye'de bugün işçinin işveren toplam maliyetinin ancak yaklaşık yüzde 45'i işçinin eline net ücret olarak geçmektedir. Geri kalan bölüm, çeşitli kesintiler yoluyla, devlete gitmektedir. Siyasal iktidar, işçi sınıfına, eğitim, sağlık, toplu taşım, vb. yollarla kamu harcamalarından çok küçük bir pay ayırmaktadır. Kamu harcamalarının büyük

bir bölümü çeşitli adlar altında sermayedar sınıfa aktarılmaktadır.

İşçi ücretleri çok düşük olduğunda, sendikalar, siyasal iktidarın el koyduğu bölüme fazla önem vermeksizin, doğrudan işverenle mücadele etmeyi tercih ederler. Meşru kitle eylemleri gerek tek-tek işverenleri, gerek işveren olarak siyasal iktidarı geriletmeye etkili oldu.

Ancak bugün ilginç bir noktaya gelindi.

1977-1988 döneminde gerçek ücretler azaltıldı. Ulusal gelirden işçi sınıfına düşen pay sistemli bir biçimde küçültüldü. El konulan değerlerin bir bölümü sanayicilere giderken, büyük bir bölümü dış borç ödemelerine, bankalara, vurgunculara, rantiyelere, siyasal amaçlı harcamalara ve israfa gitti.

İşçi sınıfı bugün toplu sözleşme masasında kayıplarını geri istiyor. Ancak kayıplar, bu değere el koyanların tümünden istenemiyor. İşçi sınıfı, kayıplarının tümünü, aktarılan değerlerin ancak birbölümüne el koymuş olan ve toplu sözleşme masasına oturmak zorunda kalan sermayedarlardan ve kamu kuruluşlarından almaya çalışıyor. Ve meşru kitle eylemleriyle de alıyor.

Ancak bugün bir tıkanma söz konusu. Meşru kitle eylemleri ve grevler yoluyla toplu sözleşme masasında karşı tarafa oturtarlardan eski defterlerdeki hesaplar sorulurken, kayıpların büyük bir bölümüne el koyanlara dokunulamıyor.

Bu durumda, toplu sözleşme masasına oturmak zorunda kalanlar, masadan kaçabilmek için işlerini kapatıyor veya toplu sözleşme sonrasında işçi çıkarıyor. Bu konuda yasaların sermayedar sınıftan yana olması da işçilerin işini olabildiğince zorlaştırıyor.

Sendikacılık hareketi, 1989-1991 dönemindeki mücadele biçim ve araçlarıyla gelebileceği noktaya artık ulaştı. Eğer yeni mücadele biçimleri geliştirilmezse, ileriye doğru adım atmak mümkün değildir. Çatışmalar sertleşecek ve sendikali işçilerin sendikasız işçilerden ve diğer emekçi sınıf ve tabakalardan tecrit olma süreci başlayacaktır.

Yeni mücadele biçimleri siyasal alanda geliştirilmelidir.

İşçi sınıfı hareketi, siyasal iktidarın vergi toplama, sosyal sigorta primi kesme ve çeşitli kesintiler yapma politikasını değiştirmek için aktif bir mücadeleye girmek zorundadır. İşçi sınıfı hareketi, devlet harcamalarının işçi sınıfı lehine değiştirilmesi için yoğun bir çaba harcamak zorundadır.

İşçi sınıfının kayıpları, bunlara el koyanlardan geri alınmalıdır. Bu da siyasal alanda verilecek kararlarla gerçekleşecektir. Ülkemizin ekonomik ve siyasal bağımsızlığı doğrultusunda verilecek mücadele, uluslararası tekelleri sermayenin sömürsünü en azından azaltacaktır. Devletin vergi politikasının değiştirilmesi büyük toprak sahiplerinin, büyük tüccarların, sanayicilerin, spekülatörlerin elindeki kaynakların bir bölümünü devlete aktaracaktır.

Savunma harcamalarının yükü de unutulmamalıdır. İşçi sınıfı "ekmek, barış, özgürlük" sloganının gereğini yerine getirip, aktif bir biçimde barış savunuculuğu yaptığında, kamu harcamaları içindeki payı da artmış olacaktır.

Bugün işçilerin en büyük çarkusu işsizliktir. 1984 yılından beri iş- ten atılmal işçi sınıfının bazı kesimlerini ürkütmüştür. Bugün sendikal örgütlülüğün ve mücadelenin önündeki en büyük engellerden biri işsizliktir. İşsizlik ise ancak siyasal alanda verilecek mücadeleyle azaltılabilir.

Siyasal iktidar üretken alanlarda kamu yatırımlarını artırmalı, özel sektörü bir plan disiplini içine sokmalı, İş Yasası'nda gerekli değişiklikler yaparak iş güvencesi sağlamalı ve işsizlik sigortası uygulamasını getirmelidir. İş sahibi işçinin iş güvencilerinden biri, işsiz işe ka- vuşması veya işsizlik sigortasından yararlanmasıdır.

ANAP iktidarının ve sermayedar sınıfın ana çabası, meşru kitle mücadelesiyle gerçek ücretlerini artıran sendikali işçileri, diğer işçilerden, işsizlerden, esnaf-sanaatkardan ve köylülere koparmaktır.

Bu plan başarıyla sonuçlanırsa, sendikali işçiler tecrit olacak ve yenilecektir. Bu plan tutarsa, sendikali işçilerin yalnızca kendileri için verdikleri mücadele, kendi amaçlarıyla çelişen bir sonuca götürecektir. Bu planı bozmanın yolu ise, sendikali işçilerin ülkemizin demokratikleştirilmesi mücadelesine daha etkin bir biçimde katılmalarıdır.

Eğer sendikasız işçilerin sendikalaşması önündeki hukuki ve fiili engeller kaldırılırsa, sendikal mücadelenin kazanımları yaygınlaşacak ve sendikali işçileri tecrit etme çabaları boşa çıkacaktır.

Eğer işçi sınıfının memur kesiminin var olan sendikalaşma hakkını kullanmasına yardımcı olunursa, memurların, sendikali işçilerin görece yüksek ücretlerine tepki duyabilmesi önemli ölçüde sona erecektir.

Eğer işsizlerin geleceği güvence altına alınırsa, iş sahibi işçi ile iş

bulamamış işçi arasında yaratılmaya çalışılan çelişki engellenecektir.

Eğer esnaf-sanaatkar ve küçük üretici köylülüğün demokratik kooperatiflerde örgütlenmesi sağlanabilirse, ücretini ve toplumsal itibarını artıran sendikali işçiye duyulabilecek tepki önlenecektir.

Bugün Türkiye işçi sınıfının önündeki önemli tehlikelerden biri, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki yoğun baskılarla bağlantılı olarak, Kürt milliyetçiliğinin bir ölçüde de olsa sınıf hareketinin önüne geçmesidir. Bu gelişme işçi sınıfını bölebilir. Türkiye işçi sınıfının ülkemiz toplumsal ve siyasal gelişiminde kendi sınıf çıkarları doğrultusunda bağımsız bir güç olarak artırdığı dönemde böylesine bir bölünme ise hem işçi sınıfına, hem de ülkemizdeki demokrasi mücadelesine büyük zarar verecektir. Bu bölünmeyi engellemenin yolu, sendikacılık hareketinin, ülkemizin her tarafında ve öncelikle de Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki anti-demokratik baskılara karşı çıkması ve insanlığın evrensel haklarının herkese tanınmasını savunmasıdır.